

**ALMAN ROMANTİK MİLLİYETÇİLİĞİ:
AYDINLANMADAN “KÜLTÜR ULUSU”NA GEÇİŞİN KURGUSU**

Sevil ÖZÇALIK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

Sevil ÖZÇALIK tarafından hazırlanan “Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan “Kültür Ulusu”na Geçişin Kurgusu” başlıklı bu çalışma, 16.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Aylin Özman Erkman (Başkan)

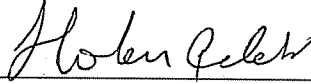
Doç. Dr. Hilal Onur İnce (Danışman)

Doç. Dr. Ali Murat Özdemir (Üye)

Doç. Dr. Bican Şahin (Üye)

Dr. Hürkan Çelebi (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

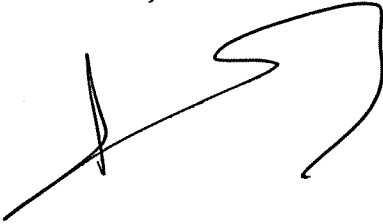
Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2010 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.06.2010

Sevil ÖZÇALIK

TEŞEKKÜR

Çalışmamın tamamlanması sürecinde sağladıkları katkılarından dolayı birçok kişiye teşekkür borçluyum.

Bu süreçte desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Hilal Onur İnce'ye, Dr. Hürkan Çelebi ve Doç. Dr. Ali Murat Özdemir başta olmak üzere Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki tüm değerli hocalarım ve çalışma arkadaşlarıma, tez jürimde yer alan Doç. Dr. Aylin Özman Erkman ve Doç. Dr. Bican Şahin'e ve son olarak bu süreçte yanımda olan arkadaşlarıma ve varlıklarıyla güçlendiğim aileme teşekkür ederim.

ÖZET

ÖZÇALIK, Sevil. *Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan “Kültür Ulusu”na Geçişin Kurgusu*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2010.

‘Milliyetçilik’ olgusunun bir ideoloji olarak ortaya çıkması, feodalizmden kapitalizme geçişte yaşanan toplumsal dönüşümün sonucudur. Fakat milliyetçi söylemlerin de bu dönüşümü mümkün kıldığı, bunun karşılıklı bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Özellikle Fransız Devrimi ile Endüstri Devriminin siyasi olarak tamamlanmasıyla birlikte, milliyetçilik dönemin “moda” gelişmesi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, durağan toplum yapısının dönüşmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda milliyetçi söylemler benimseyerek, yığınlarla ittifak kuran burjuvazi, dönüşümdeki temel unsur olmuştur. Çok parçalı yapısıyla Alman toprakları da bu dönüşüme kendilerini uyumlu hale getirmek durumundaydılar. Ne var ki ekonomik güçlerini siyasala yansıtmak isteyen güçlü bir burjuvazinin olmaması nedeniyle, ‘Bildungsbürger’ olarak tanımlanan eğitilmiş orta sınıf bu rolü üstlenmiştir. Sosyal konumlanmalarından tatmin olmayan ‘Bildungsbürger’ kesimi, sahip oldukları ‘kültür’ kavramını millet kurgularının temelini yerleştirerek, Alman milli yapısının özgüllüğünü oluşturan kavramsallaştırmayı sağlamışlardır.

Bu çalışmada, Alman tarihinde 1789–1871 yılları arasında yaşanan, Fransız ve Aydınlanma “karşıtı olma” ve “taftar olma” şeklinde tanımlanabilecek gel-git durumunun Alman milliyetçiliğinin niteliğini ne şekilde belirlediği üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda ilk bölümde, milliyetçiliğe ilişkin teorik ve tarihsel altyapı oluşturulup, ikinci bölümde Fransa karşıtı ve taftarı güdüler siyasi gelişmeler ışığında irdelenecektir. Son bölümde ise romantizmin siyasi yönü, söz konusu gel-git’li yapının yansıma alanı olarak değerlendirilip bunun milliyetçiliğe uzanan yönleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler Milliyetçilik, Aydınlanma, Romantizm, Kültür Ulusu, ‘Bildungsbürger’, Fransız Devrimi, Endüstri Devrimi

ABSTRACT

ÖZÇALIK, Sevil. *German Romantic Nationalism: the Construction of the Transition from Enlightenment to 'Culture Nation'*, Master's Thesis. Ankara, 2010.

The emergence of 'nationalism' as an ideology is a consequence of the change in the structure of society caused by the transformation of feudalism to capitalism. But at the same time 'nationalist' discourses made this transformation possible, especially after the French Revolution, when the industrial revolution was completed by a political one, nationalism became the new trend of the era. Hence, the stagnant society structure had to be changed and the bourgeoisie, which formed an alliance with the masses through nationalist discourses, was the key group in that change. Germany with its particularistic structure, had to adopt itself to this change. However, the absence of a strong bourgeoisie eager to extend its economic power to politics, left the ground to the educated middle class 'Bildungsbürger' to accomplish that national principle. The 'Bildungsbürger', who are unsatisfied with their social ranking, placed 'culture' at the center of their image of nation, and thus, created a very specific way to the national structure.

This study focuses on the anti/pro France/Enlightenment character of those changes that gave rise to the emergence of the German nationalism in the time period between 1789–1871. In light of this idea, the first part of the study gives a theoretical and historical background of nationalism, the second part discusses those anti/pro France motives and the changes they had in political developments, and the last part analyses romanticism's political doctrine as a case of those anti/pro Enlightenment impulses and how they led automatically to nationalism.

Key Words

Nationalism , Enlightenment , Romanticism , Culture Nation , 'Bildungsbürger' , French Revolution, Industrial Revolution

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM MİLLİYETÇİLİK-GENEL ÇERÇEVE

1.1. MİLLİYETÇİLİK VE FARKLI TANIMLAMALAR.....	6
1.2. AVRUPA MİLLİYETÇİLİĞİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ.....	13
1.3. ALMAN DEVLETLERİ VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ.....	16
1.4. ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNE FARKLI DEĞERLENDİRMELER.....	23

2.BÖLÜM: SİYASİ GELİŞMELER İŞİĞİNDA ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİ VE FRANSIZLAR

2.1. FRANSIZ DEVRİMİ VE KOZMOPOLİT DÜŞÜNCE: EVRİM-DEVİRİM SORUNSALI.....	28
2.2. JENA-AUERSTADT YENİLGİSİ VE FRANSIZ KARŞITLIĞININ OLUŞUMU.....	35
2.3. ALMAN REFORM HAREKETİ: FRANSA'YA KARŞI OLMAK- FRANSA GİBİ OLMAK.....	39
2.4. 1815-1830 RESTORASYON DÖNEMİ.....	43
2.5. 1830 LİBERAL HEYECAN VE SINIR SORUNU.....	46
2.6. 1848-1849 DEVRİMLERİ: MİLLİ-LİBERAL HAREKETİN SON GİRİŞİMİ.....	49
2.7. BISMARCK'IN YÜKSELİŞİ- BİRLİĞİN SAĞLANMASINDA 'KAN VE DEMİR' METAFORU.....	53

3.BÖLÜM ROMANTİZM

3.1. BILDUNGSBÜRGER.....	60
3.2. AYDINLANMA VE PIETİSM İLİŞKİSİ.....	65
3.3. ALMAN ROMANTİZMİNİN 'ÜÇ HALİ'.....	68
3.3.1. Romantik Epistemoloji.....	72
3.3.2. Tarih Anlayışı.....	77
3.3.3. Birey-Toplum İlişkisi.....	81
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	89

GİRİŞ

Yirminci Yüzyıl'da otuz yıl gibi kısa bir süre zarfında Avrupa, iki dünya savaşına ev sahipliği yapmış ve nüfusunun büyük bir kısmını savaşta yitirmiştir. Bir yandan bu yıkımlarda yaşanan insanlık trajedilerinin yeniden yaşanmaması için önlemler alma zorunluluğu, diğer yandan bu savaşlardan galip çıkan ülkelerin Avrupa sistemini dengede tutma ihtiyacı, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu savaşların nedenlerini ortaya çıkarma çabalarına neden olmuştur. Her iki savaşın da temel aktörü olarak ortaya çıkan Almanya, söz konusu çabaların odak noktasında yer alırken, analizlerin merkezinde Alman milliyetçiliğine vurguya yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla Alman milliyetçiliği Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın ortak nedeni olarak görülmüş ve saldırganlık politikaları üzerine yoğunlaşan milliyetçiliğin ortaya çıkış nedenlerini belirleme ihtiyacı doğmuştur. Alman anomalisi olarak ifade edilen olguya odaklanan ve Nasyonal Sosyalizmin yükselişini anlamlandırmaya çalışan görüşlerin temel duruşu, Almanların milli yapısının diğer ülkelerden farklı olduğuna referans vermektedir. Bu farklılık Alman milliyetçiliğinin belirli bir çerçeveye oturmaması ve normal olarak adlandırılan Batı Avrupa milliyetçiliklerini açıklayan gelişmelerle okunamayacak ölçüde, kendine özgü bir yapıya sahip olduğu temeline dayandırılmaktadır. Almanların, feodalizmden kapitalizme geçişte ve millileşmelerinde kendilerine özgü bir yol (Sonderweg) izledikleri iddiasına dayanan görüşler, özellikle 1871 yılında Alman Birliği'nin sağlandığı dönemden sonrasındaki gelişmelere ışık tutsalar da, özünde Nasyonal Sosyalizm dönemine dayanmaktadırlar.

Alman milliyetçiliğine yönelik incelemeler, özellikle Nasyonal Sosyalizm üzerine yapılan değerlendirmelerde yoğunlaşmaktadır. Bu eğilimin aksine, bu çalışmanın temel vurgusu, Alman milli gelişmesinin anlaşılması yolunda Fransız Devrimi'nin Almanya'ya yansıdığı dönemden başlayarak ele alınması görüşüdür. Bu nedenle Alman milliyetçiliğinin ve eğer mevcutsa Almanların kendilerine özgü yolun (Sonderweg) ve o yolun niteliklerinin anlaşılması için 1789 Fransız Devrimi'nden başlayarak Alman Birliği'nin oluştuğu 1871 yılına kadar olan sürenin belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Söz konusu dönemde Alman milliyetçiliğinin karakterini belirleyecek nüveler oluşmuş ve bu nüveler Birliğin gelişmesinin ardından belirleyici olmuştur. Alman milliyetçiliğine yönelik genellemelerde bulunmanın oldukça zor olmasının yanı sıra onun ortaya çıkış koşullarını tarihsel bir arka plan üzerinden ele almayan değerlendirmeler yanıltıcı olmaya mahkûmdur.

Bu nedenle, çalışma tarihsel bir okuma üzerinden Alman milliyetçiliğinin ortaya çıktığı dönem ve söz konusu dönemde taşıdığı karakteri irdeleme ile sınırlanmıştır. Dolayısıyla 1789 Fransız Devrimi ile 1871 Alman Birliği'nin kurulması arasındaki dönem üzerinden Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkışını belirleyen nedenler konusunda değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Çalışmanın konusuna dair Türkiye'de yapılan akademik araştırmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. YÖK'ün tez tarama sayfasındaki inceleme sonucu, doğrudan Alman Romantik Milliyetçiliği'ne yönelik hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra az sayıda da olsa, Alman milliyetçiliğini irdeleyen çalışmaların, genel anlamda son dönem Almanya'sında yaşanan yabancı sorunlarının analizlerine odaklandığı görülmüştür. Bu analizlerin bir örneği olarak Ayhan Kaya tarafından hazırlanan "The changing face of German nationalism" (Alman milliyetçiliğinin değişen yüzü) başlıklı yüksek lisans tezi gösterilebilir. 'Romantizm' anahtar kelimesi ile yapılan aramada, sadece iki tez öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, Onur Küçükarslan tarafından yazılan "Estetizm ve Romantik Mutlak: Erken Alman Romantizminin Yeni Mitolojisi" başlıklı yüksek lisans teziyken, diğeri Zeliha Bürtek tarafından hazırlanan "Alman Romantizminin Kuramsal Yaklaşımlarının Toplumsal Alana Etkileri" başlıklı doktora tezidir. Yapılan tarama sonucunda, var olan tezlerin Almanya'da gelişen romantizm olgusunu milliyetçilik açısından ele almadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle bu çalışmanın hem ülkemiz literatüründe var olan bir boşluğu doldurması, hem de bundan sonraki olası araştırmalara zemin hazırlaması umulmaktadır.

Çalışmanın yöntemi, öncelikle kitap, makale ve tarihsel belgeler gibi ikincil kaynakları inceleyerek, Alman Romantik Milliyetçiliğini tarihsel yorumsamacı bir yaklaşımla ortaya koymak şeklinde ifade edilmektedir. Bu noktada karşılaşılan en önemli sorun,

konuya ilişkin Almanca literatüre gerektiği kadar yer verilememiş olunduğudur. Ancak çalışmanın yapılmasının temel motivasyonu, bundan sonra hazırlanması beklenen daha kapsayıcı çabalara bir arka plan hazırlamaktır. Dolayısıyla konuya dair ileride yapılacak olan akademik çalışmalara bir zemin sunulması beklenilmektedir.

Çalışmanın temel savı, Fransız Devrimi ve onun yarattığı gelişmeler sonrasında, Alman düşünce dünyasında Fransa ve Aydınlanma olgusuna bir yanıt olarak 'Bildungsbürger'¹ olarak tanımlanan bir kesimin çabalarıyla Alman milliyetçiliğinin desteklendiğidir. Çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı ve 'Bildungsbürger' olarak adlandırılan kesim, 18. yüzyılın Aydınlanma değerlerinin etkisiyle oluşan eğitilmiş, fakat toplumsal ilişkiler içerisinde hak ettikleri konuma ulaşamadıkları düşüncesinde olan Alman entelektüelleridir. Bu bağlamda Alman milliyetçiliğinin, 'Bildungsbürger'lerin Fransız Devrimi ile Almanya'ya ihraç edilmeye çalışılan Aydınlanma değerlerini benimsemekle reddetmek arasındaki bir gel-gitle şekillendiği ve bunun yanı sıra Fransız kültürel hegemonyası karşısında, kendi karakterini ortaya koyma çabası içerisinde olan Alman romantizminin kazandırdığı 'kültür-millet' kavramı etrafında oluştuğu söylenebilir.

Almanya'da Fransız Devrimi karşısında gelişen olumsuz ve reddedici tepkiler yanı sıra Alman milliyetçiliğinin oluşumunu destekleyen ve hatta ona kuramsal ve kültürel zemin hazırlayan 'Bildungsbürger'lerin bir gel-git olarak tanımlanabilecek konumunun ifade edilmesi, çalışmanın temel amacıdır. Bu amacı ve temel argümanımızı desteklemek amacıyla çalışma, üç ana bölümde şekillenmektedir.

Birinci bölümde, Alman milliyetçiliğinin yansımalarını ortaya çıkartabilmek amacıyla teorik bir arka plan sunulmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik tartışmalarında günümüze kadar kabul görmüş olan dört temel paradigma karşımıza çıkmaktadır. Bunlar eskilcilik, ilköçilik, etno-sembolizm ve modernist paradigmalardır. Milliyetçiliğe dair dört temel yaklaşımın genel bir değerlendirmesinden sonra bu bölümde özellikle modernist paradigmadan yola çıkılmaktadır. Çalışmanın ileriki aşamalarında Alman

¹ Bu kavram Almanca olarak kullanılmaktadır, zira 'eğitilmiş vatandaş' olarak tercüme edilebilecek olan 'Bildungsbürger' özünde daha geniş bir karaktere sahiptir. Özellikle Alman toplumsal yapısı açısından bakıldığında, günümüzde de kullanılagelinen bu kavramın taşıdığı felsefik anlam 'eğitilmiş vatandaş' olarak yapılan tercüme ile karşılanmadığından, 'Bildungsbürger' kavramının orijinal dilde kullanılması tercih edilmiştir.

milliyetçiliğinin modern devletin bir tezahürü olduğu belirlendiğinden, bu milliyetçiliğin irdelenmesinde modernist yaklaşımın kapsayıcı bir niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda modernist paradigmanın milletlerin oluşumuna yönelik temel iddialarına yer verildikten sonra, modernist paradigmanın öne çıkan temsilcileri Ernest Gellner, John Breuilly, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson'un teorik yaklaşımları üzerinden Alman milliyetçiliği örneğine yönelik çıkarımlara zemin hazırlanacaktır. Çalışmada yoğunlaşılacak modernist yaklaşımın dayandığı temel sav, kapitalizmin Avrupa'da yaşanan dönüşümlerden bağımsız düşünülemeyeceğidir. Dolayısıyla Avrupa'nın kapitalizme geçiş döneminde yaşadığı feodal çözülme ve merkezileşme eğilimlerinin milli yapıyla ilintisi, modernist okulun sunduğu teorik yaklaşımlarla değerlendirilecektir. Bu değerlendirmenin ardından, Avrupa toplumlarının kapitalist dönüşümü karşısında Alman toplumunun 18. yüzyıldaki yapısı ele alınmaktadır. Çoklu sistem, herrschaft (egemenlik), sınıfsal hareketlilik ve ekonomik yapı boyutlarında şekillenen Alman toplumunun yapısı, çalışmanın sonraki bölümlerine kaynaklık etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünün sonunda, Alman milliyetçiliğine yönelik farklı teorik yaklaşımlar değerlendirilmektedir.

İkinci bölümünde, çalışmanın temel savının bir diğer boyutunu teşkil eden siyasal gelişmelere odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, Almanya'da karşımıza çıkan Fransa reddi ve desteklenmesi gibi tepkilerin yarattığı etkiler doğrultusunda, 1789-1871 tarihleri arasındaki siyasal gelişmelerin Alman toplumunda yarattığı 'Fransız' algısı ve bunun milliyetçilik üzerindeki etkilerine odaklanılacaktır. Temel dönüşüm noktaları olarak ele alınan olaylar, Fransız Devrimi, 1806-1807 Prusya'nın Jena ve Auerstadt yenilgisi, özellikle Prusya'da etkili olan reform hareketleri, 1815-1830 Restorasyon dönemi, 1830 Devrimi, 1848 Hareketleri ve Bismarck'ın yükselişi ile sağlanan Alman Birliği olmuştur. Her biri başlı başına çalışma konusu oluşturabilecek bu gelişmeler, çalışmada yalnızca Almanların Fransa'ya karşı tutumları ve bu gelişmeler sonrası oluşan milli yapıya etkileri bağlamında değerlendirilmektedir.

Temel sav doğrultusunda ele alınan fikirsiz dönüşüm, 'Romantizm' başlığı altında üçüncü bölümde incelenmektedir. Bu bölümün sorunsalı, Fransız Devrimi ile özdeşlenen Aydınlanma değerlerinin Alman entelektüellerinin fikirsiz gelişimine

yansımaları ve bunun milliyetçilik düşüncesine kazandırdıklarının hangi temelde ele alınacağıdır. Bu bağlamda, hem Alman milliyetçiliğinin taşıyıcılığını üstlenen, hem de Aydınlanma karşısında 'romantik' isyanın öncülüğünü üstlenen 'Bildungsbürger'lerin Alman entelektüel kesiminin oluşum koşullarına ve özelliklerine yer verilecektir. Bildungsbürger'in oluşumuna katkıda bulunan ve böylece romantik dünya görüşünü şekillendiren iki eğilim olarak "pietizm" ve "Aydınlanma" kavramları öne çıkmaktadır. Romantik dünya görüşünün siyasi boyutu, Aydınlanmaya karşı durduğu üç alan olan epistemoloji, tarih anlayışı ve birey-toplum ilişkisi bağlamında açıklanacaktır. Böylece Alman entelektüelinin Fransız kültürel hegemonyası karşısında oluşturduğu 'kültür-millet' kavramı anlamlı hale gelecektir.

Sonuç bölümünde ise, son dönemde Alman milliyetçiliği konusunda yapılagelen çalışmaları anlamlandırabilmek için, söz konusu milliyetçiliğin oluşum sürecinin önemi üzerine durulmuş ve çalışmanın temel savı doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılarak Alman 'kültür millet'i kavramına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK-GENEL ÇERÇEVE

Alman milliyetçiliği üzerinde var olan Fransız etkisini anlayabilmek amacıyla, bu ilişkiyi ve/veya etkileşimi belirleyen teorik ve tarihsel zemini irdelemek bir zorunluluk olarak karşımızdadır. Bu zorunluluğu karşılayabilmek amacıyla aşağıda öncelikle birbirinden farklı milliyetçilik kuramlarına değinilmiş olsa da, çalışmada belirtilen temel savı savunabilmede önem arz eden modernist kuram ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Milliyetçilik kuramında öne çıkan dört temel paradigma ışığında, Alman milliyetçiliğini ve varsa özgünlüğünü ortaya koyabilmek için gerekli olan teorilere yer verilmiştir. Milliyetçiliğin Avrupa'yı ne şekilde etkilediği ve Avrupa'daki gelişmelerin Alman siyasal yapısını nasıl belirlediği ve etkilediği hususu, Alman milliyetçiliğinin çerçevesini sunmada kilit bir öneme sahip olduğundan, endüstrileşme, merkezileşme gibi öne çıkan bazı gelişmeler Avrupa siyaseti ekseninde değerlendirilmiştir. Avrupa politikasının Alman siyasal hayatına etkisi bu doğrultuda irdelenirken, doğal olarak Alman iç şekillendiricileri de göz önünde bulundurulmuş ve Almanya özgülünde var olan bu etkenler, milli boyutları ve milliyetçilik ideolojisine etkileri bağlamında değerlendirilmiştir.

1.1. MİLLİYETÇİLİK VE FARKLI TANIMLAMALAR

Millet ve onunla ilintili kavramlar, Fransız Devrimi'nin ardından en çok kullanılan kavramlar sıralamasında, hep birincil öneme sahip oldular. Gerek gündelik yaşamda gerek akademik çalışmalarda, hakkında çok yazılıp çizilen bu kavramlar, günümüzde dahi açıklanması güç ve sosyal bilimlerin çözülmeyi bekleyen sorunsalları olup, her gün yeni anlamlar kazanarak, siyasi söylemde önemli yer edinmektedirler. Milliyetçilik ideolojisinin artan etkisine rağmen, günümüzde de milliyetçilik fenomeni ile ilintili kavramların algılanışı açısından bir uzlaşma gözlemek mümkün görünmemektedir. Bunun olası bir sebebi, Benedict Anderson'un da belirttiği gibi, milliyetçiliğin diğer ideolojilerin aksine, kendi düşünürlerini yaratamamış olmasıdır. "Başka bir deyişle

diğer –izm’lerle kıyaslandığında milliyetçilik, kendine Hobbes’lar, Tocqueville’ler, Marx’lar ya da Weber’ler ölçeğinde büyük düşünürler yaratamadı.” (Anderson, 2007: 19) Belki de bu nedenle milliyetçilik ideologları, kendi kavramsal yelpazelerini geliştirememişler ve etnik grup, milliyetçilik gibi kavramlar, üzerinde uzlaşa sağlanan tanımlardan yoksun kavramlar olarak kalmıştır.

Milletlerin ne zaman ortaya çıktığı, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak kabul görüp görmeyeceği, bu kavramların ne anlama geldiği, kaç farklı yorumunun ve tezahürünün olduğu vb. sorulara verilen cevaplarda, bir çeşitlilik söz konusudur. Bu gibi sorulara cevap arayan dört farklı milliyetçilik paradigmasının öne çıktığından söz edilebilir.

Buna göre, milliyetçilik çalışmalarında ilk paradigmayı oluşturan grup, Anthony Smith’in sınıflandırmasına göre eskilcilerdir. (Smith: 2007) “Prenialist” eğilim olarak tanımlanagelen ilk paradigmayı Umut Özkırmılı “eskilcil” olarak Türkçeleştirmiştir. (bkz. Özkırmılı, 2008) Milliyetçilik, ideoloji olarak yeni olsa da, eskilciler, milletlerin çok eski zamanlara dayandığını, hatta bazılarının hatırlanmayacak kadar eski oluşumlar olduğunu savunurlar. Fakat bu noktada eskilcileri, ikinci paradigma sayılan ve Umut Özkırmılı tarafından “ilkçi” olarak Türkçeleştirilen “primordialist” yaklaşımdan ayırmak gerekmektedir. (bkz. Özkırmılı, 2008) İlkçiler, milletleri her şeyden önce olan ve her şeye kaynaklık eden yapılar olarak görürler. “Milletler çeşitli süreçlerin ve gelişmelerin kaynağında yer alan ilksel yapılardır.” (Smith, 2007: 51) Milletlerin kökenlerinin bu şekilde doğallaştırılması, özcü ve organik milliyetçilik anlayışının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. İlkçilerin, organik ve sosyobiolojik açımları, milletlerin doğal, hep var olmuş ve ileride de olacak olan yapılar olarak algılanmasına yol açarken, sosyokültürel ilkçiler arasında sayılan Clifford Geertz yeni bir açılım sağlamıştır. Geertz’e göre, milletlerin belli başlı unsurlarının ilk olmasından çok, onların milleti oluşturan kişilerce ilkmiş gibi algılanmaları önem arz etmektedir.

Geertz’in iddia ettiği ve ilkçi katkı açısından bu kadar önemli olan; bireyler ve topluluk üyeleri olarak bizlerin etnik kökenlerimizin ve milletlerimizin ilkselliği, doğallığı, uzun ömrü ve gücüne dair olan hislerimiz ve inancımızdır. Bu inançlar ve hisler gözardı edilirse milliyetçilik alanında çok önemli bir problemin açıklamasından kaçınılmış olunur. (Smith, 2007: 54)

Milliyetçilik çalışmalarında üçüncü paradigma, etno-sembolcülüktür. Bu akımın temsilcileri, milliyetçiliğin ve milletlerin tanımlarını, nesnel ölçütleri yok saymamakla birlikte, öznel kriterlere dayanarak yapmayı tercih ederler. Modernistlerin çizdiği yukarıdan aşağıya resmin aksine, etno-sembolcüler, kitlelerin milliyetçilik çağrısına cevap verdikleri ortamı, algıyı ve ihtiyacı kavramaya çalışırlar. Onlara göre, milliyetçiliğin yayılmasında bu seslenişe cevap veren, elit olmayan kesimlerin durumu da oldukça önemlidir.

Elit olmayanlar kısmen kültürel gelenekleriyle kısmen de yerli dil hareketliliklerinin sonucu olarak entelektüelleri, siyasi liderleri ve burjuvaziyi, hareketlerini belirli kültürel parametrelerle sınırlayarak ve kültürel proje ya da siyasi hedeflerine tema ve personel sağlayarak etkilediler. (Smith, 2007: 57)

Görüldüğü gibi, geniş halk kesimini milliyetçiliğin oluşum ve gelişim aşamalarında birincil öneme sahip olarak değerlendiren etno-sembolcülük paradigmasının yaklaşımında, milliyetçiliğe itibar eden ve onun gelişmesini sağlayan yığınların tepkisini, tercihlerini ve ihtiyaçlarını göz ardı etmeyen, hatta halk kesimleri tarafından şekillenen entelektüellik, siyasi liderlik ve burjuvazi öngörülmektedir. Etno-sembolcüler, kültürlerin oluşumunu anlamak amacıyla, modern dönemin analizi dışında, uzun vadeli irdelemelere de ihtiyaç duyulduğunu düşünürler “İsminin de belirttiği gibi, ‘etno sembolizm’ in analiz odağını yalnızca harici siyasi, ekonomik ya da sosyobiolojik faktörlerden sembol, hatıra, mit, değerler ve geleneği içeren kültürel faktörlere kaydırmaktadırlar.” (İbid: 59) Etno-sembolcü akımın temsilcileri, kültürel bağların doğasını anlamaya yönelik çalışmalar yaparken, insanların ait oldukları etnik grupla kurdukları duygusal bağı kavramaya çalışırlar.

Dördüncü paradigma, özellikle Alman milliyetçiliğini konumlandırmada yardımcı olan modernist kuramdır. Modernist okula göre, ulus inşası kavramı, 1789’dan sonra ortaya çıkmıştır ve bu tarihten önce yapılan modernleşme reformları 1789’dan sonraki gibi kolektif bir çabaya dönüşmemiş ve doğrudan yönetici kesimin inisiyatifinde kalmıştır.

Ulus inşası süreci, ideoloji ve hareket olarak milliyetçilik ve onunla ilintili milli otonomi, birlik ve kimlik gibi kavramlar göreceli olarak modern kavramlardır. Siyasi alanın merkezine bağımsız, bütün ve biricik milleti koyarlar ve dünyayı kendi tasavvurlarına göre dönüştürürler. (İbid: 46)

Modernist okul mensupları, milletlerin modern karakterini **beş** farklı noktada incelerler. Bunlardan **birincisi sosyoekonomik** açıdır. Buna göre milletler ve milliyetçilik, endüstrileşme, kapitalizm, sınıf çatışması gibi sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucu oluşmuşlardır. Tom Nairn ve Michael Hechter gibi isimler, bölgeler ya da milletler arasında oluşan eşitsizliğe atıfla, milli hareketlerin doğasını değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Nairn, Immanuel Wallerstein'ın bağımlılık teorisinden (dependency theory) etkilenerek, milliyetçiliğin çevre bölgelerde yer alan ülkelerin az gelişmişlik süreçlerine tepki olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, geri kalmış ekonomilerin seçkinleri kalkınmayı sağlamak adına bir rol üstlenmektedirler, bunun gereği olarak halkı kalkınma amacı uğruna seferber etmek gerekmektedir. Bu anlamda seçkinler halkı elde olan dayanaklarla harekete geçirmeyi sağlamakla yükümlü tutulmaktadır. “Asıl sorun da buydu: Elde hiçbir şey yoktu. Daha doğrusu elde olan tek şey halkın kendisiydi: Etnik kökeni, dili, derisinin rengiyle halk, seçkinlerin elindeki tek kozdu.” (Özkırımlı, 2008: 113) Bu şekilde oluşan milliyetçilik, Nairn'e göre diyalektik bir süreçti ve kalkınmış merkez ülkelerde de milli tirmanışa neden olmaktadır. (Özkırımlı: 2008)

İkinci öne çıkan değerlendirme, **sosyokültürel** eksende gelişmektedir. Sosyokültürel referansın önde gelen ismi Ernest Gellner'e göre, “Ulusçuluk ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir.” (Gellner, 1992: 105). Gellner, milletler ve milliyetçiliği modernleşme sürecinin gereği olarak görür, bu süreç içerisinde bu yapılar da kaçınılmaz hale gelirler. “Milliyetçilik, ulusların kendi öz-bilinçlerine uyanma süreci değildir; ulusların var olmadığı yerde onları icat eder.” (akt. Anderson, 2007: 20) Buradan yola çıkarak Gellner'e göre, milletler ve milliyetçiliğin yukarıdan aşağıya gelişen yapılar olduğu söylenebilir. Millet ve Milliyetçilik gibi olgular, endüstrileşmenin sonucu olarak bir program çerçevesinde yaratılırlar. “Milletler, uzmanlaşmış, standart, zorunlu kamu eğitim sistemiyle desteklenen, eğitilmiş bir ‘yüksek kültür’ün ifadesidir. Eğitilmiş ve hareketli bir işgücü oluşturarak milletler endüstrileşmeyi desteklerken, endüstrileşme de milliyetçiliği teşvik eder.” (akt Smith, 2007: 47) Bu endüstrileşme süreci, yarattığı kültürle milletlerin oluşumunu zorunlu kılmış ve aynı zamanda oluşan milletler ise endüstrileşmenin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Üçüncü değerlendirmede John Breuilly, Anthony Giddens, Michael Mann gibi isimlerin oluşturduğu **siyasi boyut** öne çıkmaktadır. Breuilly, milletlerin modern dönemin ürünü olduğunu savunur ve merkezi devletten ve siyasetten ayrı düşünülemediğini vurgular.

Ben modernleşen ya da modern devletin milliyetçiliğin sebebi olduğunu iddia etmiyorum. Daha ziyade, milliyetçiliği bağlama oturtmada devlet modernleşmesi kavramının esasını sağladığını savunuyorum. Uzmanlaşmış, egemen, bölgesel devletlerin oluşumu milliyetçilin hem entelektüel anlamda hem de seferber etme noktasında kurumsal bağlamını sağlamıştır.(der. Breuilly, 2001: 51)

Bu tanıma göre, milletler ve milliyetçilik, modern, merkezileşmiş ve uzmanlaşmış devletler tarafından oluşturulmakta ve desteklenmektedir. Bilindiği gibi, Breuilly modern devletle milliyetçi ideoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok önemli bir isimdir. Breuilly açısından modern devletle milliyetçilik arasındaki ilişkiyi anlayabilmek, milliyetçiliği açıklamada atılması gereken üç adımla mümkündür. Öncelikle milliyetçilik, siyasetin bir uzantısı olarak görülmelidir, sonra bu yeni siyaset tipi modernleşmeyle ilişkilendirilmeli ve son olarak ise devletin modern dönüşümü ve milliyetçi politikalar arasında ilişki kurulmalıdır. (Breuilly, 1996) Buna göre, toplumdaki özel ve kamu alanı ayrımı belirgin hale geldikçe, devlet-toplum ilişkisinin korunması ve kitlelerin kamu adına seferber edilebilmeleri için milliyetçilik önemli bir araç haline gelmiştir.

Dördüncü yaklaşım ise milliyetçiliğin kökenlerini **siyasi düşünce** tarihine dayandırma eğilimindedir. Elie Kedourie'ye göre, milliyetçiliğin doğuşu, Alman romantiklerinin Immanuel Kant'ın (1724 - 1804) otonomi ve özgür irade (self determination) kavramlarının millet çevresinde örgütlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. (Kedourie: 1993) Kedourie'ye göre, dönemin düşünürlerinin içinde buldukları konuma karşı çıkışlarıyla başlayan bu süreç içerisinde, genç romantikler toplumsal dönüşümü sağlamak adına milliyetçiliği benimsemişlerdir.

Beşinci yaklaşıma yakın olan **yapısalcı** düşünürler, milletlerin ve milliyetçiliğin modern yapısını kabul etmekle birlikte, bu kavramların sosyal kurgular olduğunu savunurlar. Bu eğilimin önde gelen temsilcilerinden biri, Marksist tarihçi Eric Hobsbawm'dur. "Eric

Hobsawm'a göre milletler, yeni seçme hakkı verilmiş kitlelerin enerjilerini kanalize ederek, elitlerin çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmışlardır ve sosyal mühendisliğin ürünü olan icat edilmiş geleneklere varlıklarını borçludurlar.”(Smith, 2007: 48). Hobsawm, milletlerin oluşumunda Gellner'in savunduğu “yapaylık” ve “icat” gibi unsurları vurgulasa da, Gellner'den farklı olarak yukarıdan aşağıya oluşturulan yapının anlaşılması için, alttan verilen tepkinin de analizine ihtiyaç duyar. “Millet, benim görüşümce, özünde tepeden oluşturulmuş; ama ayrıca aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların mutlaka milli olması gerekmediği gibi milliyetçiliği daha da az olan varsayımları, umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz edilmedikçe anlaşılmayan ikili bir olgudur.” (Hobsawm, 2000: 25). Hobsawm'a göre milliyetçilik olgusu ancak toplumsal yapıdaki alt kesimlere hitap edebildiği oranda etkin ve güçlü olabilmektedir. İşte Hobsawm'ın işaret ettiği hususa göre, milliyetçiliğin diğer ideolojilere kıyasla önemli bir farkı mevcuttur. Milliyetçiliğin, halkı seferber edebilme yetisini, halka ait olarak ifade edilen unsurları yeniden üretmesiyle kazandığı ve bu yeti sayesinde bir süreklilik gösterebildiği savunulmaktadır.

Gelinen noktada “ait olma duygusu” ve “hayali cemaatler” kavramlarına bakmakta yarar vardır. Bu kavramları milliyetçilik çalışmalarına kazandıran Benedict Anderson'ın yaptığı milliyetçilik tanımı oldukça dikkat çekicidir: “O halde, antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur-kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.” (Anderson, 2007: 20) Anderson'a göre milletler hayalidir, çünkü en küçük milletin bile tüm üyeleri birbirlerini tanıyıp bilemezler. Sınırlıdır, çünkü hiç bir milletin tüm insanlığı kendi içine dahil etmek gibi bir ülküsü yoktur. Anderson'a göre burada belirleyici olan milletin ‘biz’ bilincine ulaşabilmesi için ‘öteki’nin varlığına vurgudur. Bütün bunlara rağmen, üyeleri arasında var olan tüm ayrılıklara karşın, millete, uğruna ölüp öldürebilecek kadar ona bağlı olduklarından, millet birbirine bağlı bir topluluk olarak hayal edilir. Anderson, milletleri hayali cemaatler olarak belirtirken, onları hayal etmeyi mümkün kılan gelişmelere ayrıntılı şekilde yer verir. “Buraya kadarki akıl yürütmelerimizin sonuçlarını, kapitalizm, teknoloji ve insanın dilsel çeşitliğe olan mahkûmiyetinin birbirleriyle buluşmasının, yeni bir cemaat tarzının hayal

edilmesini mümkün kıldığını ve bu yeni tarzın modern ulusların temel morfolojisini hazırladığını söyleyerek özetleyebiliriz.” (Anderson, 2007: 62)

Görüldüğü gibi, konu milletler ve milliyetçilik olunca, belirli paradigmaları referans almış olmanın, tanımlarda da bir uzlaşının sağlanmasını beraberinde getireceği anlamına gelmemektedir. “Herşeyi açıklama yetisi olan, bütünsel bir milliyetçilik teorisi oluşturulabileceğini düşünmek fantezidir.” (Breuilly, 2001: 49) Bütüncül bir milliyetçilik tanımının yapılamamasının önemli bir nedeni, incelenen bölgelerin kendi içsel özellikleri, konjonktürel koşulları gibi nedenlerle milliyetçiliği özgül koşullarında yaşamış olmalarıdır. İşte bu koşullar, milliyetçilik konusunda her bölgeyi kapsayan genel teoriler üretmeyi olanaksız kılmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar milliyetçiliği anlamamızı sağlayacak temel ilkeleri saptamak mümkün olsa da, var olan tüm milliyetçilikleri açıklayacak “sihirli” formüllerde uzlaşmak mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle incelenecek olan durumu ve olguyu anlamamızı sağlayacak yaklaşımları değerlendirmek, o durum ve olguyu yaratan koşulların açıklayıcı gücü olan tipolojileri geliştirmek anlamlı gözükmemektedir.

Yukarıda genel hatlarıyla ifade edilen paradigmlar ışığında, erken dönem Alman milliyetçiliğini anlama çabası, aynı zamanda belirli seçimler yapma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle çalışmamızda, genel olarak modernist okulun milliyetçilik açıklamalarından faydalanılacaktır. Bu tercih, bir taraftan Fransız Devrimi’nden önce Alman topraklarında milliyetçilik adına bir gelişme görülmemesinden, diğer taraftan ise milliyetçiliğin modernleşme, devlet talebi, artan merkezileşme ve bürokratik yapı ile eşgüdümlü artışından ve belirli bir grubun seferber etme çabalarına cevaben ilerlemesinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliği, modernistlerin ele aldığı şekilde değerlendirip, milliyetçilikle ilgili geliştirilen tüm tipolojilere yer vermek, çalışmanın boyutunu aşacağından, Alman erken dönem milliyetçiliğini açıklama gücü olduğuna inanılan yaklaşımların ve teorilerin değerlendirmesine yer verilmesi uygun görülmüştür. Ancak, Alman milliyetçiliğinin gelişme eğilimlerinin ve özgünlüğünün ele alınmasından önce, aşağıdaki bölümde Avrupa’da milliyetçiliği oluşturan yapının üzerinde durulmaktadır.

1.2. AVRUPA MİLLİYETÇİLİĞİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Milliyetçilik, 19. yüzyılda Avrupa'ya etkisi altına alan ve yaygınlık kazanan ideolojik bir duruştur. Milliyetçilik, kitlelere seslenme konusundaki gücünü, kitleleri, temel birimi olan milletlerin kaçınılmaz, eski ve birleştirici olduğuna inandıran söyleminden alır. Özünde milletler, milliyetçilik ideolojisiyle ortaya çıkan, modern ve belirli gruplar tarafından desteklenen, oluşumunun amacı olan yapay yapılardır ve belirli tarihsel dönüşüm noktalarında, belirli ihtiyaçlara cevaben yaratılmışlardır. Ancak bu yapay olma durumu, milletlerin belirli bir süre sonra ortadan kalkacağı, ya da önemsiz oluşumlar olduğu yönünde çıkarımda bulunmamıza neden olamaz. Kuşkusuz ki milliyetçilik, başka ideolojilerin başaramadığı kadar, insanları seferber etme yetisine sahip bir yapıdır. Bu yeti, 18. yüzyıl'da büyük ölçüde önceleri tebaa olan halkın, milli sistem içerisinde özlemini duydukları bir konum yükselişiyle, ya da konumlarında yaşanan bir eşitleme ile açıklanabilir. Milli yapıları bu kadar önemli kılan öge, 'sıradan insan'a bir topluluğun üyesi olarak önem kazandırmasıdır. Tebaa konumundan böyle bir aidiyet talebine geçişin ne gibi yapısal değişikliklerin ürünü olduğu ve bu dönüşümün içinde Almanların durumunu anlamak, Avrupa'daki gelişmelerden bağımsız olarak düşünülemez.

Alman milliyetçiliğinin özgünlüğünü ortaya çıkaran yapılar arasında öne çıkan ve Alman toplumsal yapısında dönüşümlere olanak sağlayan en belirleyici gelişme, tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiştir. Barrington Moore "Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri" adlı karşılaştırmalı çalışmasında, endüstri öncesi dünyadan çağdaş dünyaya geçişin üç temel tarihsel yolda mümkün olduğunu savunmaktadır. (Moore 2003) Bunlardan ilki 'burjuva devrimi' olarak adlandırdığı bir sürecin sonucudur. "Bu devrimin püf noktalarından biri, toplumda, bağımsız bir ekonomik tabana dayanan ve kapitalizmin demokratik biçimi karşısında, geçmişten devralınmış engellere karşı savaştan bir grubun ortaya çıkışıdır." (Moore, 2003 :21) Temelde Batı Avrupa'da yaşanan bu süreçte kentlerin ticaret ve manufaktürle uğraşan kesimi kapitalist ve demokratik dalganın önemli bir unsurunu oluşturmuşlardır. Moore'un ikinci yol olarak işaret ettiği ve özellikle Almanya ve Japonya'da meydana

geldiğini belirttiği ikinci yol ise kapitalist olmakla birlikte demokrasiye değil, 20. yüzyıl faşizmine yol açacaktır. Moore, Almanya özelindeki gelişmeleri ayrı bir bölüm olarak detaylandırmazken, bu ikinci yolda burjuva hareketinin göreceli zayıflığı sonucu, yarı parlamenter bir rejimin korunması altına girdiğini savunmaktadır. (Moore: 2003) Bu koşullar altında Moore'a göre endüstri sağlanmış olsa bile tam oturmamış demokrasi, kısa süre içerisinde faşizme dönüşecektir. Moore, üçüncü yol olarak Rusya ve Çin örneklerinde görülmekte olan komünizmi sunmaktadır. Bu örneklerde çağdaş dönüşümü sağlayacak ve tarım toplumunu dönüştürecek kentli gruplar o kadar güçsüzdür ki, çağdaş dünyanın, dolayısıyla kapitalizmin baskısı sonucu bu bölgelerde komünist rejimler oluşturulmuştur.

Tarıma dayalı toplumun modern topluma dönüşümü, birçok alandaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Nüfus artışı, endüstri ve iletişim devrimi gibi süreçler, tarım toplumunun dönüşmesine neden olurken, sınıflar arası etkileşimi artırmış, gazete, dergi, kitap gibi bilgi ve iletişimin yaygınlaşmasına hizmet eden araçlar, daha çok kişiye ulaşarak bu sürece hizmet eder hale gelmiştir. Bu dönüşümler, sınıflar arası hareketliliği sağlayarak, var olan güç ilişkilerinin kaçınılmaz şekilde aşınmasına neden olmuştur. "Tarım toplumu, bazı insan kategorilerinin doğal yöneticiler, diğerlerinin de doğal köleler olduğunu kabullenmeyi tercih etmişti, cezalandırıcı ve ideolojik yaptırımlar yoluyla insanları bu beklentilere uygun yaşam tarzını kabullenmeleri için ikna ediyordu." (Gellner, 1992: 120) Tarım toplumunun bu durağan yapısının aksine, sanayi toplumunu ifade eden temel kavram harekettir. Gellner, sanayi toplumunun genel özelliklerini şu şekilde tanımlar: Bu dönemin temel gereksinimleri, evrensel okuryazarlık, yüksek derecede gelişmiş teknik ve rakamsal bilgidir. Belirleyici olan, toplum üyelerinin hareketli ve bir etkinlikten öbürüne geçebilecek şekilde örgün eğitimden geçmiş olmalarıdır. (Gellner, 1992) Üyelerin çoğu bu eğitimden geçmiş oldukları için, hiç kimsenin yeri doldurulamaz değildir. Tarım toplumundaki usta-çırak ilişkisi dahilinde kazanılan mesleğin aksine sanayi toplumu, üyelerine temel eğitimi sunarak, meslek eğitimine daha kısa zaman ayırır. Böylece kişilerin alan değiştirmeleri kolaylaşır.

Amacın, karın ve üretimin en üst düzeye çıkartılması olduğu bu dönemde önemli olan, bireylerden en çok verimi sağlayarak yararlanmaktır. Bu nedenle tarım toplumunda var olan ve bireysel gelişimi engelleyen kast benzeri yapı, sancılı da olsa kırılmak durumunda kalmıştır. “Sürekli bir biçimde sandalye kapmaca oyununa mahkûm olan bir toplum, sahip olduğu sandalyeler arasında mevki, kast veya tabakaların birinden öbürüne geçişi engelleyen derin barikatlar inşa edemez.” (Gellner, 1992: 56) Tarım toplumunun çözülmesi ve endüstrileşmenin gündelik yaşamda bireye kazandırdığı kısmi fırsat hareketliliği sonucunda eşitlik, söz konusu yeni dönemin en önemli talebi haline gelmiştir.

Önceden ister monarşi, ister cumhuriyet olsun, Avrupa’daki tüm yönetimler küçük ve kapalı bir aristokrat grubun elindeyken ve bu grup meşruiyetini ilahi emir (ecclesiastical ordinance) olarak belirtilen tanrısal yetkiden alırken, bu yapı burjuvanın baskısı ve Aydınlanma değerleri ile çözülmek zorunda kalmıştır. “Mutlakiyette devlet, meşruiyetini Tanrı’dan alıyor idiye, Fransız devriminden sonra Tanrı yerini ulusa bırakmıştı.” (Liakos, 2008: 74)

Aslında bu yapı, Rönesans ve Reform hareketlerinden başlayarak, uzun süredir tehdit altındaydı. Eskiden tanrıyı temsil ettiği düşünülen mutlak monarkların sınırsız yetkisi sorgulanmaya, aristokrasi ve monarşi arasında yüzyıllardır kurulmuş olan denge, filizlenen yeni burjuvazi tarafından sarsılmaya başlanmıştır. Orduda ve ekonomide etkinlik gösteren burjuvazi, bunu siyasi alana da genişletme arayışına girince 18. yüzyılın mutlak devletleri meşruiyet sıkıntısı yaşamaya başladılar. Uzun bir süredir Aydınlanma değerleriyle beslenen ve böylece kendilerine ideolojik bir altyapı edinen burjuvazi, kendi dışındaki sınıf ve gruplarla ittifak kurdu. “Burjuva sınıfı, geleneksel devlete karşı tavır alırken, devletin karşısına ulusal topluluğu koydu. Devleti fethettiğinde, ulusal topluluğun devletle özdeşleştirilmesi, yani devletin milli topluluğa karşılık gelmesi gerektiği sonucuna ulaştı.” (Liakos, 2008: 33)

Ulus devletlerin oluşumuna kadar götürebileceğimiz bu dönüşüm sürecini, 19. yüzyılda başlayıp sonuca ulaşan bir zaman dilimi olarak ele almak hatalıdır. Millet ilkesi, 19. yüzyılın eğilimi olsa da öncesinde yaşanan merkezileşme, iletişim ve sanayi devrimleri

uzun süredir milletin tohumlarını hazırlamaktaydı. Schulze, milliyetçiliğin oluşumunda kilit öneme sahip olan bu merkezileşme sürecini şu şekilde özetler:

Uzun süredir eğilim; gücün ve güç kullanımının bölgesel ya da kişisel olarak merkezileşmesi, rakip aristokrat grupların gücünün başarı tabanlı bürokrasi oluşturan tek yönetici lehine azalması, devlet yönetiminin ussallaşması ve verimlilişmesi, yasama organının standart hale getirilmesi, yönetimin sahip olduğu güç tekelinin bölgesel, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara yayılması, gücün meşru kullanımının feodalizmin güçlerinden ayrılması ve merkezi devlet güç tekelinin kurulmasıdır.(Schulze, 1991: 37)

Merkezileşme eğilimini milliyetçilik açısından anlamlı hale getiren faktör, daha önce bahsedilen Gellner'in özgün eğitim anlayışında yaşanan değişiklikte buluşmasında ortaya çıkmaktadır. Merkezileşen devlet aygıtı, rasyonel bir bürokrasiye ihtiyaç duyduğu oranda, eğitim olanaklarını artırmak durumunda kalmıştır ve bu sayede eğitimin, "sıradan" vatandaşa da ulaşır hale gelmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Her ne kadar eğitim olanaklarının geniş bir tabana yayılması talebi özünde burjuvaziye hedeflemiş olsa da, geniş halk kesimlerinin Aydınlanma değerleri etrafında buluşmasında ve eşitlik talep etmesinde oldukça önemli bir etken teşkil etmiştir. Bu talebin, en somut şekilde Fransız Devrimi'ne yansıdığı bilinmektedir.

Her bireyin özgürlük ve mutluluk hakkı, Fransız ve Amerikan Devrimlerinin temel ilkeleri olurken, 18. yüzyıl sonunda bu fikrin evrilmeye başladığı görülmektedir. Bu evrim sürecine ve eşitliğin milliyetçiliğe dönüşmesi konusunda Jean Jacques Rousseau'nun (1712-1778) genel irade söyleminin katkısı oldukça büyüktür. Söz konusu dönemde "Halkın birliği sadece rasyonel vatandaşlık kavramıyla değil daha çok ortak milletin bütünleşmiş bilinciyle şekilleniyordu." (Schulze, 1994: 9) Bu nedenle meşruiyetin kökeni, halkın ortak iradesi belirlemede aranmaya başlanmaktadır. Siyasette varlık göstermek isteyen burjuva sınıfının, yığınları 'millet' fikriyle seferber etmesi ve böylece var olan statükoyu değiştirebilmesi, söz konusu olan bu 'ortak irade'ye atıfla mümkün olabilmiştir. Bu seferberlik durumu, tüm Avrupa'yı 'milliyetçilik' olgusunun neredeyse bir kurala dönüştüğü yeni bir süreçle karşı karşıya getirmiştir.

İfade edilen merkezileşme sürecinin sonunda, yönetici gruplar, kendilerine tanrıdan öte farklı bir meşruiyet zemini aramak zorunda kalmışlardır. Avrupa’da yeni oluşan özgürlük, millet, egemenlik gibi kavramları, söylemlerine ve siyasetlerine dahil etmeden meşruiyet zemini yaratmanın olanaksız olduğu düşüncesi egemen hale gelmiştir. Bu anlamda milliyetçiliğin, meşruiyet sağlama açısından yeni bir “din” haline geldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü söz konusu dönemden itibaren milliyetçilik ideolojisi, halkın eski rejime (ancient regime) karşı seferberliğini sağlayan, birleştirici ve aynı zamanda mensuplarına eşitlik gibi hasret duydukları bir hayali vaat ederek seslenen bir şekle kavuşmuştur. Schulze’nin deyiimiyle; “Avrupa’daki ekonomik devrim, nüfus patlaması ve sürekli sosyal dönüşüm çağında, tüm değerler sistemi tersine döndüğünde yalnızca milli fikir meşruiyet ve yeni düzen için ayaktaydı.” (Schulze, 1991: 1) Buradan yola çıkarak, millet söyleminin, milli devletin yeni yöneticileri için meşruiyetin sihirli anahtarı olduğu söylenebilir.

1.3. ALMAN DEVLETLERİ VE MİLLİYETÇİLİK İLİŞKİSİ

Avrupa’da devam eden merkezileşme eğilimi, aristokrasinin ve feodal beylerin gücünü devlet karşısında azaltarak, sonraki dönemde onlarla mücadele edilebilir hale getirmiştir. Bu merkezileşmenin yaşanmadığı ve tek bir yöneticinin, aristokrat gruplar karşısında, gücü elinde toplayamadığı Alman örneğinde, sonraki dönemlere de damgasını vuracak, Avrupa’daki gelişmelerden çok farklı bir milletleşme yapısıyla karşılaşılır. Bu nedenle, bu milletleşme yapısı ve bunun Avrupa’daki genel eğilimden farklılığı incelenmeye değerdir.

Alman gelişimi her ne kadar farklı olsa da, gerek Avrupa’nın tam ortasında yer almasından, gerek Alman entelektüellerinin milletleşme sürecinin taşıyıcıları olarak tüm Avrupa ile etkileşim halinde olmalarından dolayı, Almanya, genel eğilimi kendi tarzına uygun olarak yaşamıştır. Schulze’ye göre milletleşme süreci, tüm Avrupa’yı içine alan bir süreçtir ve ayrı ayrı tüm Avrupa toprakları, bu süreci kendi özgül koşullarında yaşamıştır. (Schulze: 1991).

Ona göre uluslaşma sürecinin, tüm Avrupa’da farklı zamanlarda farklı şekillerde yaşanmasının nedeni şu sözlerle izah edilir: Başlangıç noktalarının farklılığı, coğrafi konumları, devlet yönetiminin göreceli modernliği, okuma yazma oranı, yol bağlantısının yoğunluğu, mineral zenginliği, tarım alanlarının oranı, ekonomik sistemleri, hava şartları, dini inanışları, gelenek, ekonomik yaklaşımları, kolektif anlayışları vs.. (Schulze, 1991: 42)

Belirtilen şekilde bir merkezileşmeyi sağlayabilecek olan Alman İmparatoru, teoride Roma İmparatoru’nun gücüne sahip olsa bile, Alman hukukçu Johann Jakob Moser’in (1701-1785) tanımlamasıyla “Ne bir toprak parçası ne de tebaası vardı. Hiçbir bölge onun adına yönetilmediği gibi, ona kar da sağlamamaktaydı.” (akt, Bruford, 1978: 5). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, Alman imparatorunun, bünyesinde bulunan prensleri, kendine bağlı hale getirmeye gücü yetmemiştir. Prensipite Alman imparatoru, prenslikler tarafından seçim yapılarak belirlenmekteydi, ancak 1437’den beri imparator, Habsburg hanedanlığından kalıtsal şekilde belirleniyordu. Prensler bunda bir sakınca görmüyordu, çünkü imparatorluk unvanı çok pahalıydı ve imparatorluk, prensleri kısıtlayamayacak kadar güçsüzdü. İmparatorun ordu ve hukuk alanlarında yetkisi bulunmamaktaydı ve prensliklerin büyüklüğüne göre toplanan paralarla kendini idame ettirmekteydi. İmparatorun liderliğinde bir konfederasyon oluşturmak, çatışan çıkarlar ve çok parçalı yapı nedeniyle başarısızdı. Böyle bir konfederasyonun kapsamı çok büyük olmak zorundaydı;

18. yüzyılda olası bir konfederasyon, Avusturya ve Prusya gibi Avrupa için önemli Kralları, seçilmiş prensleri, 103 kontu, 40 piskoposu, 51 özerk alanı, her biri diğerinin ayrıcalıklarını kıskanan ve neredeyse hiçbiri ortak bir mirasın hatırasını saymayan toplamda yaklaşık 300 ayrı ‘toprağı’ içermeliydi. (Bruford, 1978: 7)

Fransız Devrimi öncesi, millet bilincini sağlayabilecek gelişmelerin, Alman topraklarında son derece yetersiz olduğu söylenebilir. Kendi içindeki prenslikler arasındaki sınırların son derece belirsiz olması sebebiyle, bir aidiyet hissi oluşmamıştır. Birbirinden kopuk, hatta bir yanyanalık ve düşmanlık içerisinde bulunan bu prensliklerde bağlayıcı ortak hukuki zemin, verimli bir vergilendirme sistemi, ulusal endüstri ve İngiltere’de Elizabeth dönemindekine benzer ulusal edebiyat gelişmemiştir. Ayrıca 1555 yılında imzalanan Augsburg Barışı ile benimsenen ‘cuius regio, eius religio’ (prenslerin devletlerinin dinlerine karar verme özgürlüğü) ilkesi, zaten çoklu olan yapının devamına sebep olmuştur. 1648 yılında yürürlüğe giren Westphalia Barışı ile Alman toprakları 314 parçaya ayrılmış, 1475 lordun egemenlik

hakları tanınmış ve böylece bu parçalı yapının sürmesine hizmet edilmiştir. 18. yüzyıl boyunca bu yapı, aksak da olsa devam edebildi, fakat dönüşümün en yoğun yaşandığı 19. yüzyıla gelindiğinde Alman İmparatorluğu hiç bir toplumsal gruptan destek alamaz haldeydi. “19. yüzyıl yazarları İmparatorluğu güçsüz ve garip bir yapı olarak görüyorlardı; muhafazakârlar güçsüzlüğünden, liberaller mantıksızlığından, Protestanlar Kilise’yle olan bağlantılarından, milliyetçiler ise kopukluğundan şikâyetçilerdi.” (Sheehan, 1989: 23)

Bir üst otoritenin yokluğu ve ortak normların olmayışı, prenslerin, topraklarında mutlak otorite sahibi olmalarına neden olmuştur. İmparatorların güçsüzlüklerinden faydalanarak yasal haklarını arttıran prensler, dönemin Avrupa politikasını etkileyecek kadar güçlü olamamışlardır. Buna rağmen toprakları üstünde bulunan kişiler üzerinde sınırsız yetkileri olmuştur. Her toprağın kaderi, yöneticisinin kişisel özelliklerine bağlı olarak tayin edilmekteydi. Toprak beylerinin, bünyelerinde bulunan köylülere tanıdıkları haklar, inisiyatiflerine bağlı tutuluyordu. Bazı bölgelerde köylüler neredeyse kendi topraklarına sahip olabilecekken, bazılarında evlilikleri bile toprak lordunun iznine tabi kılınıyordu. Alman topraklarında batıdan doğuya gidildikçe nerdeyse Rusya’dakine benzeyen serflikle karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Aynı dönemde Batı Avrupa’da serflik uygulamalarının giderek azalması söz konusu iken Prusya’da “geriye doğru” bir gelişmeden söz edilebilir. “Prusya’da Napolyon öncesi dönemde iki tip serflik uygulaması vardır. Bunlardan ilki kalıtsal bağımlılığı ifade eden *Erbuntertanigkeit*’ken, diğeri daha ağır şartlar içeren, toprak beyinin tam anlamıyla köylünün bedenine sahip olduğu *Leibeigenschaft*’tı.” (Levinger: 2000: 23)

Bu yapılar Alman özgülünde ‘*herrschaft*’ olarak isimlendirilmektedir ve Sheehan’a göre “*Herrschaft* (egemenlik) siyasi, ekonomik ve sosyal güçleri birleştirip Herr’in (efendi) , toprak beyinin kişiliğine iliştiiren bir kavramdır.” (Sheehan, 1989: 26) Dolayısıyla toprak beyinin yönetim anlayışına göre Alman topraklarında serflikten görece özgürlüğe kadar geniş bir yelpazede yaşayan köylüler bulunmaktaydı. İdeal olan, Schulze’nin ifadesiyle (1991) ‘hayırlı despotizm’in (benevolent despotism) bu topraklarda uygulanmasıydı. Protestan anlayışıyla da şekillenen yönetim yapısına göre prenslerin halkı için taşıdığı sorumluluk, halkın da prene itaat yükümlülüğünü

doğurmaktaydı. Ne var ki, çıkış noktası böyle olan yönetim anlayışında, zamanla prensin sorumluluğunun azalıp, halktan itaat beklentisinin belirleyici olduğunu gözlemlemek mümkündür. Prens, halkın özel yaşamında bile söz söyleme yetkisine sahip, yasama, yürütme ve yargıyı aynı anda elinde tutan bir despotik güce sahipti.

Tabi ki bu 'hayırlı despotizm' kavramı, tüm devletlerde eşit şekilde oluşmuş değildi. Bürokrasi ve ordunun çok gelişmiş olduğu Prusya, bu anlamda istisna sayılabilirdi. Hatta Büyük Frederich (1712-1786) kendini "devletin ilk hizmetlisi" (Levinger, 2000: 20) olarak tanımlayarak diğer Alman devletleri örneklerinden ayırıyordu. Diğerlerinden farklı olarak Büyük Frederich, otoritesinin dayanağının devletin kendinden kaynaklandığına inanıyordu. "Frederich otoritesinin ne ritüellerden ne Tanrı'dan ne de damarlarında akan aristokrat kandan kaynaklandığına inanıyordu. Ona göre otoritesi, devletin kendinden kaynaklıydı. Monarşi ve halk devletin yasalarına tabi olmalı, ellerinden geldiğince ona hizmet edip, devletin amacının emrinde olmalıydı." (Sheehan, 1989: 67) Fakat bu dönemde Büyük Frederich'in de devletten anladığı ve hizmet ettiği Prusya'ydı, oluşma ihtimali olan Alman devleti değildi. Prusya'nın bu anlamda bir istisna olduğu Bruford'un ifadesinden de anlaşılabilir.

Prusya yönetim sistemi hala despotikti; fakat Büyük Frederick ve babası döneminde yeterli ve hayırlıydı. (benevolent) Hayırlıydı, çünkü kral gücünü kullanma konusunda ısrarcı olsa da ve hiçbir müdahaleye tahammülü olmasa da, otoritesini ve gücünü kişisel tatmin için kullanmıyordu. (Bruford, 1978: 28)

Herrschaft sistemi gerek hayırlı despotizm şeklinde tezahür etsin, gerek despot bir toprak beyinin baskıcı tavırlarını belirlesin, dönemin liberal eğilimli kişileri tarafından bir nefretle karşılandığı çok açıktır. İleride daha ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, özellikle Alman entelektüelleri bireyin otonomisini vurguladıklarından bu şekilde paternal bir yapıyı kabul etmemişlerdir.

Prensler, sıradan insanlar üzerinde fazlasıyla güçleri olsa bile, aristokrasiye, toprak beylerine ve onların ayrıcalıklarına karşı direnip, diğer Avrupa örneklerinde gözlemlenen merkezileşmeyi sağlayacak kadar güçlü değillerdi. Aristokrasinin, özellikle de 'Hoher Adel' (yüksek aristokrasi) denilen üst grubun, hukuken tanınmış ayrıcalıkları vardı. Vergi ve askerlik gibi önemli birtakım sosyal yükümlülüklerden

muafıdır. Bunun bedelini ödemek zorunda kalan ise köylüler oluyordu. Özellikle 1756 ve 1763 yılları arasında süren Yedi Yıl Savaşlarının Prenslere getirdiği harcama yükü vergilendirmeye yansdı. Prenslükler, aristokratların yasalarla korunan ayrıcalıkları gereği onlardan vergi alamadıklarından, köylünün payına düşen vergi yükünü arttırmışlardı.

Alman topraklarında aristokratların bir diğer ayrıcalığı da, devletin yüksek dereceli memurluklarında istihdam edilmeleridir. Devlet aygıtı genişledikçe, kilit önemde olan pozisyonlarda aristokratlar istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu ise zaten birtakım imtiyazlara sahip olan aristokratların, devlet içindeki nüfuzlarının artmasına neden olmuştur. Bürokrasi içinde yükselmek, kişinin yeteneğine bağlı değil, aristokratların inisiyatifine göre belirlenmekteydi. Üst kademeler aristokratlara ayrıldığı için, sadece az para kazandıran, düşük düzeyli memurluklar, eğitilmiş ama aristokrat olmayan vatandaşlara açıktı. Bu da ileriki bölümlerde ele alınacak olan 'Bildungsburger' denilen, eğitilmiş ama aristokrat olmayan kesimin uçlaşmasına neden olmaktadır.

Alman topraklarındaki aristokratlar, ne entelektüel hayatın gelişmesine katkıda bulunmuşlar, ne de bu konuda başkalarını himayelerine almışlardır. Bu nedenle Bruford'un söylemiyle ayrıcalıklarını rasyonalize edememişlerdir. "Alman aristokrasisi 18. yüzyılda ayrıcalıklarını kültüre yaptıkları hizmetler bağlamında mantıklı şekilde savunamamışlardır." (Bruford, 1978: 66) Kültürün, aristokratlar tarafından himaye edilmediği durumda ise, bunu yapmak için hevesli olan fakat sosyal yapıda hak ettiklerini bulamayan entelektüeller vardı.

Sınıflar arası hareketlilik yok denecek kadar az olmuştur. Diğer Avrupa ülkelerinde de sınıf atlama ve sınıflar arası ilişkiler sınırlıydı; fakat 19. yüzyıla yaklaştıkça bunun değiştiği durumlar görülmüştür. Örneğin; İngiltere'de sıkça görülen tüccarların çocuklarının soylularla evlenmeleri olmuştur. Ama bu Almanya'da görülmemiştir. (Bruford, 1978: 21) Batı Avrupa ülkelerine oranla Alman topraklarında durgun toplum yapısı kırılamamıştır.

Alman toplumundaki bu kasta benzeyen yapıyı kırma ihtimali olan iki meslek grubundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki ruhban sınıfı, diğeri ise askerlerdir. Katolik kilisesinde, üst düzey din adamları aristokratlardan seçilirken, alt kademelerde görev alan din adamları, alt sınıf ya da köylülerden oluşmaktaydı. Protestan kilisesinde ise iki grupta da orta sınıftan ve toplumun alt tabakalarından, aristokrat olmayan kişileri görmek mümkündür. Üniversitenin en çalışkan ve yoksul grubunu oluşturanlar, genelde teoloji eğitimi alıp din adamı oluyorlardı. Dolayısıyla bu kişilerin var olan sistemi sorgulama ihtimali fazlaydı. Aristokratların çocukları, genellikle pratik yaşamda somut fayda sağlayacak hukuk ve benzeri eğitimler alırken, köylüler ve alt sınıfa üye kişiler, felsefe ve teoloji eğitimi alarak akademik derinliklerini arttırmışlardı. Diğer yandan orduda da, özel askerler köylülerden ve ‘ayak takımından’ oluşmuştu.

Bu dönemde aristokrasi ile alt sınıf arasında yer alan bir grup oluşmuştur. 18. yüzyılda oluşmaya başlayan bu grup, henüz homojen bir yapıda değildir. Bu nedenle bu dönemi daha iyi anlamak için arada kalan bu grubu tanımlama zorunluluğu vardır. Fakat bu, Sheehan’a göre kolay değildir:

Onları ‘aristokrat olmayan elitler’ olarak tanımlamak garipken, daha iyi tanımlayan bir terim yoktu. 19. yüzyılda ardıllarını en iyi tanımlayan ‘bürgertum’ uygun değildir çünkü o 18. yüzyılda halen geleneksel kent elitiyle olan bağlarını koruyordu. ‘Orta sınıf’ yanıltıcıdır, çünkü bu grubun ne piyasayla ortak bir ilişkisi ne de kendilerine has bir kolektif kimlikleri vardı. ‘Burjuvazi’ katılımcı ve hatta devrimci çağrışımlarıyla Alman sahnesi için uygun değildi. (Sheehan, 1989: 132)

Artık 19. yüzyıla gelindiğinde, Alman topraklarında hakim olan bu durağan sistem içinde, ‘Bildungsbürger’ denilen özel grup oluşmuştur. Bu entelektüel grup, iyi eğitim almış, yetenekli ve zeki olmalarına rağmen, hak ettikleri pozisyonların aristokratlar tarafından işgal edilmiş olmasından dolayı, sistemi sorgulamaya başlamışlardır. Bu grup kendi içinde taşıdığı çeşitliliğe rağmen yeni toplum düzenininin çalışmaya ve başarıya dayanan yeni ahlak kodlarını oluşturmayı başarmışlardır. Bu kodlar, en çok üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan edebiyat kültürüne yansiyacaktır. ‘Bildungsbürger’ kesimi, bu kültürel yapıyı millet nosyonu ile bütünleştirerek, kendilerini hak ettiklerini varsaydıkları konumlarını, romantizmin etkisiyle yarattıkları yeni dünya içinde bulmayı amaçlamışlardır. ‘Bildungsbürger’lerin hedefledikleri bu ‘yeni dünya’, kendilerinin sahip olduğu kültüre dayanan milletin temelini oluşturduğu

ve ileriki yıllarda “Kultur Nation” (kültür ulusu) olarak ifade edilen olguya hizmet etmiştir.

1.4. ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNE FARKLI DEĞERLENDİRMELER

Milliyetçiliğin yukarıda özetlenen bu karmaşık yapısının yanı sıra Alman tarihsel gelişiminin özgülüğü, Alman milliyetçiliğinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Buse ve Juergen, yaptıkları bibliyografik çalışma (1985) sonucunda Alman milliyetçiliğinin dönemsel algılamalarına vurgu yaparak, çeşitli Alman milliyetçiliklerinden bahsederler. Buna göre Alman milliyetçiliğini anlamak için genel geçer tek bir teori yoktur.

Alman milliyetçiliğini algılama, döneme, kişiye ve analizin yapıldığı duruma göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası, Alman milliyetçiliği konusunda çalışan araştırmacılar, açıklamalarında Nasyonal Sosyalizmin gölgesinden kurtulamamışlardır. Söz konusu araştırmacılar, Alman tarihini sadece milliyetçiliğe indirgeyerek tüm verileri Nasyonal Sosyalizmi açıklamakta kullanma eğilimindedirler.

Bu yazarlar, Alman milliyetçiliğini, diğerleri ile arasında bir çeşit ikilik kurarak anlamaya çalışırlar. “Atlantik’in bu yakasında olan bizler; fırsatları sonuna kadar değerlendiren, uyumlu bir milli bütün yaratan, esnek, hoşgörülü bir milliyetçilik tipi yaratırken, Almanlar esnek olmayan etnik milliyetçilikleriyle ülkelerini soykırıma götürdüler.” (akt Buse/Juergen, 1985: 4) Örneğin Hans Kohn, milliyetçiliği oluşturan sübjektif ve objektif unsurları birbirinden ayırır. Sübjektif kriterler, Fransız Devriminde vurgulandığı şekliyle ortak irade ve millilik, kendi kaderini tayin etme iken, objektif kriterler ise, Alman deneyimindeki gibi dil, kültür ve soy olarak tanımlanır. Kohn’un milliyetçilikleri sınıflandırması ikilikler barındırır. Kohn, milliyetçiliği Batı-Doğu, İyi-kötü şeklinde ayrımlarla ele almaktadır. Buna göre, Batı milliyetçilikleri, kapitalist gelişmenin yarattığı burjuva sınıfının baskılarıyla dönüşmek zorunda kalan mutlak yapıların ‘liberal’ güçlere ödünler vermesiyle oluşan yumuşak bir geçişin sonucudur. Öte yandan, Alman örneğinde görüldüğü gibi, bu geçiş oldukça sert olmuş ve faşizmin

zeminini hazırlayan bir milli yapı geliştirilmiştir. (Kohn: 1967) Kohn'un tasnifine ve Alman milliyetçiliği ile diğer Batı milliyetçilikleri arasında geliştirdiği farka yönelik yapılan eleştirileri Liakos şu şekilde özetlemektedir;

Kohn'un yaklaşımı, üç sebepten ötürü sert bir eleştiriye tabi tutulmuştur: Birincisi, milliyetçiliği ideoloji yönüyle sınırladığı için; ikincisi, diğer çalışmaların çok daha karmaşık olduğunu gösterdikleri iki parçalı şemasından dolayı; üçüncüsü kargaşacı ve liberal olmayan milliyetçiliklere nazaran, uluslararası düzeni bozmayan, iyi ve liberal milliyetçilik stereotipini yarattığı için. (Liakos, 2008: 79)

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda başlayan ve 1970'li yıllara kadar süren çalışmaların temel tezi, Alman milliyetçilik gelişiminin tamamen kendine has olduğu ve Alman kültüründen doğduğu yönündedir. Bu çalışmalar bu nedenle genelde düşün dünyasına odaklanırlar. Ancak bu yaklaşım Robert M. Berdahl'in 1972'de yazdığı "New Thoughts on German Nationalism" (Alman milliyetçiliği üzerine farklı düşünceler) isimli makalesinde oldukça eleştirilir ve farklı yaklaşımların gerekliliği üzerinde durulur. Berdahl, bu makalede kültürün, fikirlerin ve Fransız karşıtlığı güdüsünün çok önemli olduğuna katılmakla birlikte, endüstrileşme ve modernleşmenin yarattığı dönüşümler gibi başka açıklamaları da göz ardı etmemek gerektiğini belirtmektedir.

Bu çalışmaların dışında milliyetçiliğin oluştuğu ekonomik yapıyı, onu yayan grupların sosyo-ekonomik durumlarını anlamaya çalışarak yazanlara rastlanmaktadır. Örneğin işlevselci okul bunlardan biridir. Bu yaklaşıma göre, Alman topraklarında milliyetçilik oluşmuştu, çünkü milliyetçilik güce ve çıkarlara meşruiyet sağlayan önemli bir sosyal araçtı. "İletişim teorisini kullanarak milliyetçiliği tüm ülkelerin modernleşme sürecinde geçtikleri bir süreç olarak ele alır. Milletlerin ancak ulaşım sistemlerinin ve iletişim bağlarının 1840'larda geniş bilgi, insan ve ticari değişimi mümkün kılmasıyla oluştuğunun altını çizer." (Buse/Juergen, 1985: 46)

Diğer yandan milliyetçiliğin Alman örneğinde olduğu gibi göreceli olarak geç tarihte ortaya çıktığı durumlar, faydacılık teorisiyle de açıklanmaktadır. Buna göre milliyetçilik, ekonomik geriliğin farkında olan ve modern ekonomi talebinde bulunan toplumlar tarafından oluşturulmuştur. "Ekonomik gelişme üzerine yazarlar milliyetçilik ideolojisinin göreceli olarak gelişmemiş ekonomilerde toplumun kalkınma hedeflerinin

gerçekleşmesi için bir gereklilik olduğunu belirtmektedir.”(akt. Berdahl, 72: 1972) Ünlü iktisatçı Georg Friedrich List’in (1789–1846) milliyetçiliğe yaklaşımı da bu bağlamda okunabilir. List, Adam Smith’in liberal ekonomi öğretilerine doğrudan karşı çıkmaktadır. Bu öğretilere göre genel refah, iş bölümü ve malların serbest dolaşımının sonucunda sağlanır. Ne var ki List’e göre bu anlayış, ancak ilerlemiş devletlerin refahını sağlayabilecek güçtedir. Alman toprakları gibi görece geri kalmış bölgelerin kalkınabilmeleri için List’e göre ulusal sistem gerekmektedir. List Alman topraklarının geri kalmışlığını ekonomik bir birliğin olmayışına bağlar. “List’e göre, Almanların o zamandan beri “ekonomi politik” demekten daha çok “milli ekonomi” (Nationaloekonomie) ya da “halk ekonomisi” (Volkwirthschaft) demeyi tercih ettikleri iktisadın görevi, “milletin ekonomik gelişmesini tamamlamak ve onu geleceğin evrensel toplumuna hazırlamaktır.” (Hobsbawm, 2000: 46)

Bütün bu teorilerin yanı sıra özellikle Almanların millet bilincine varmalarında ‘öteki’nin rolü önemlidir. İleriki bölümlerde daha ayrıntılı şekilde ele alınacağı gibi, Alman milliyetçiliği, kendisini Fransızlar ve Aydınlanma değerlerinin karşısına koyduğu ölçüde oluşabilmiştir. Ancak Fransızlar karşısında, ötekileştirilmiş Fransız kimliğine karşı, kendini farklı kılan değerleri tanımlayan kimliğini oluşturarak var olmuştur.

Kimlik, bir grubun diğer gruplarla paylaştığı özelliklerinden değil, diğerlerinden farklılığının bilincinden ve bu farkın düzenlenmesinden doğar. ...Kendimizi ötekiyle farkımız aracılığıyla algılarız. Ancak önce kendimizi farklı hissedip, sonra ötekiyle karşılaşmayız. Karşılaşma esnasında farklılığın bilincine varırız ve bu bilinçle, kendimizi kim olduğumuzu yeniden belirlemeye adanırız. (Liakos, 2008: 76)

Almanlar 1813 ve 1814 yıllarında yaşanan Direniş Savaşları sırasında, Fransa ile başa çıkabilmek için farklılıklarını izah etmek durumunda kalmışlardır. Ne var ki, bunu yaparken Fransa’ya duyulan hayranlık ve kendilerini Fransa tarafından belirlenen kurallara uydurma zorunluluğu, Fransa karşıtı olmak ile bir araya gelince, Alman romantik milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ GELİŞMELER IŞIĞINDA ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİ VE FRANSIZLAR

Avrupa'da en sancılı milletleşme sürecini yaşayan toplumlardan biri, kuşkusuz Almanlar olmuştur. Almanlığın ne olduğu ve nasıl olması gerektiği soruları, 18. yüzyılın sonundan itibaren tüm Avrupa'yı meşgul eden bir sorun haline gelmiştir. Alman siyasetçi Friedrich Carl von Moser'in (1723-1798) Almanlığın ne olduğuna ilişkin söyledikleri, erken dönem Almanlığına dair fikir vermektedir;

Yüzyıllardan beri biz neyiz? Bir siyasi rejim bulmacası, komşularımızın avı, onların tarih boyunca hor görmelerinin bir objesi, kendi aramızda bütünlüksüz, kendimizi kurtaramayacak kadar güçsüz, adımızın onuruna duyarsız, yasalarımızın zaferine kayıtsız, kendi kurallarımızı çekemeyen, birbirimize güvenmeyen, prensipleri konusunda tutarsız, onları uygulama konusunda zorba, üstün ama hakir görülen, potansiyel mutlu ama acınacak bir halk. (akt. Schulze, 1991: 43)

'Almanlık' Moser'in de tanımladığı gibi hep en uçlar arasında gidip gelmiştir ve hep dış müdahaleye açık, dış gelişmelere karşı hassas olmuştur. Öyle ki, Alman kimliği bile Fransız etkisi ile şekillenmiştir. Alman milliyetçiliği, Fransa karşıtlığı vurgusuyla örgütlenmiş ve Alman Birliği, Avrupa dengesindeki değişimlerin sonucu başarılmıştır.

Çalışma temel olarak 1789-1871 arası dönemi ele almaktadır. Yalnızca bu dönemde bile Almanların, bir ortak siyasi kurum altında birleşemedikleri görülmektedir. 1806'ya kadar Kutsal Roma İmparatorluğu, 1806-1813 arası Ren Konfederasyonu, 1815-1866 arası Alman Konfederasyonu, 1834'te kurulan Alman Gümrük Birliği (Zollverein)²,

² Alman Gümrük Birliği'nin (Zollverein) kökenleri 1818'de Prusya bünyesinde bulunan toprakların serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesiyle atılmıştır. 1828'de Bayern ve Württemberg de aralarında benzer bir antlaşma yaparak gümrük tarifelerini kaldırmışlardır. Bunu takip eden bir kaç ay içerisinde bazı küçük devletlerle Prusya önderliğinde Central German Handelsverein oluşturulmuştur. Bu iki blok (Prusya önderliğindeki Handelsverein ve Güney Alman devletleri) 1833'te birleşerek 1834 yılının ilk gününden itibaren başlayacak Zollverein (gümrük birliğini) oluşturmaya karar vermişlerdir. Yaklaşık 24 milyon kişiyi kapsayan bu birliğe bir sonraki yıl Baden Nassau katılmış, bunu 1836'de Frankfurt, 1841'de

1867–1871 arası Kuzey Alman Konfederasyonu ve hatta 1871’de oluşturulan Alman İmparatorluğu bile dil ve kültürle sınırları çizilen, tüm Almanları bünyesinde barındıran kurumlar olarak var olamamışlardır. “Bismarck’ın kurduğu yeni Alman ‘Reich’i içinde, halkının çoğu Alman olan Avusturya ve bağımsız devletler olarak kalan ve Alman nüfusunun 1/6’ini oluşturan öteki siyasi birimler yoktu.” (Sander, 2006: 223)

Bu dönemde, bu birlik olamama gerçekliği ile çelişen ideal ‘Almanlık’ tanımlarına rastlamak mümkündür. Örneğin, Özgürlük Savaşları’nın ünlü şair Ernst Moritz Arndt (1769–1860) tarafından bestelenen ünlü şarkısı şöyle başlıyordu: “Almanların yurdu neresidir? Alman dilinin uzandığı yere kadar genişler.”(akt. Schulze, 1994, 12) Böylece, daha sonra detaylandırılacağı üzere Almanlık, dil ve kültürle sınırları çizilen bir kimlik haline gelmiştir.

Bu bölümün amacı, siyasi alanda, Fransız Devrimi (1789), Jena, Auerstadt yenilgileri (1806), Direniş Savaşları (1813–1815), Reform Hareketleri, Viyana Kongresi (1815), 1830 Hareketleri, 1848 Devrimi ve Bismarck’ın yükselişiyle Birlik’in sağlanması noktalarını temel alarak, genel eğilimlerin analizini ortaya koymak, bu temelde söz konusu eğilimlerin Alman milliyetçiliğine doğrudan ve dolaylı etkilerini değerlendirmektir. Ele alınan dönem, birçok düşünür tarafından farklı aşamalara ayrılmıştır.

Örneğin, Dieter Düding, bu dönemle ilgili üç önemli aşama belirlemiştir (der. Schulze, 1987) Ona göre ilk dönem 1806-1819’dur. Bu dönemde küçük elitler ve öğrenciler, güçlü bir politik program olmaksızın ‘Almanlık’ kültürünün etrafında toplanırlar. İkinci aşama olan 1848 harekete geçme aşamasıdır. Bu dönemde liberal eğilime sahip kişiler, özellikle Frankfurt parlamentosu bünyesinde olası Alman milli devleti konusunda tartışmaları başlatmış ve çalışmanın ilerisinde ayrıntılı olarak ele alacağımız ‘Büyük Almanya’ ve ‘Küçük Almanya’ tartışmaları çerçevesine oturtmaya çalışmışlardır. Son aşama olan Alman ulusal birliği 1860’larda Bismarck’ın siyaseti gümrük birliği

---

Brunswick, 1851’de Hanover ve 1852’de Oldenburg izlemiştir. Habsburg monarşisi dolayısıyla Avusturya bu birliğin dışında tutulmuştur.

(Zollverein) gibi yardımcı faktörlerle desteklenerek, Alman ulusal birliği, 'Küçük Almanya' seçeneği altında da olsa sağlanmıştır.

Bu çalışmada tercih edilen yöntem, tarihsel gelişmeleri Fransız karşıtı güdülerin gözlemlendiği dönemler ve Fransız destekçisi güdülerin gözlemlendiği dönemler olarak ikiye ayırmaya dayanmaktadır. Tekrar ifade etmek gerekirse, çalışmamızın temel savı, Alman romantik milliyetçiliğinin Fransa karşıtlığı ve desteği ikiliğinin sonucunda oluştuğuna odaklanmaktadır. Bu ikiliği, tarihsel gelişmeler ışığında irdeleyerek, Alman milliyetçiliği üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak, çalışma açısından önemlidir. Bu bölümün sonunda Alman toplumunun Fransızlara bakışının, kısa süre içinde nasıl değişebildiği ve ileriki bölümlerde bunun yalnızca siyasi hayatı değil, düşün sistemini de etkilediği gösterilmeye çalışılmaktadır.

2.1. FRANSIZ DEVRİMİ VE KOZMOPOLİT DÜŞÜNCE: EVRİM-DEVİRİM SORUNSALI

1789 Fransız Devrimi'nden 1806'da Prusya'nın Jena ve Auerstadt yenilgilerini yaşamasına kadar geçen süre, çalışmada ele alınan dönemlerin ilkidir. Fransız Devrimine ve Devrim savaşlarına verilen tepkileri anlayabilmek için, öncelikle Fransız Devrimi'nin ana özellikleri ve o doğrultuda yaşanan temel gelişmelerin irdelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Napolyon dönemi Koalisyon savaşları kısa bir arka plan olarak sunulduktan sonra bu gelişmelerin Alman topraklarında yaşayan toplumlar üzerindeki etkileri irdelenmektedir.

Fransa'da uzun süredir devam eden iktisadi bunalım nedeniyle, Fransız Devleti'nin mali olarak çökme tehdidi karşısında, Fransa Kralı XVI. Louis, 1614'ten beri toplanmamış olan 'üç zümre' nin genel meclisi olan Estates Generaux'u toplantıya çağırmıştır. Yönetim despotizmini sınırlayacak bir anayasa, dolaylı ve dolaysız vergilendirmenin kontrolü, iç gümrük tarifesi uygulamalarına son verilmesi, basın özgürlüğünün sağlanması gibi talepleri olan bu meclis'in ilk aşamada devrim niyeti olmamıştır. Ne var

ki, oylama yöntemi konusunda çıkan anlaşmazlık³ sonucu, halkın büyük kısmını temsil eden 'üçüncü zümre' kendini Ulusal Meclis olarak ilan edip, diğer iki zümreden bazı liberal eğilimli kişiler de buna katılınca, Fransız Devrimini başlatan ilk adım atılmıştır. Bunun ardından 14 Temmuz 1789'da Bastille Hapisanesi'nin bir halk hareketiyle zapt edilmesi sonucunda Ulusal Meclis kendini Ulusal Kurucu meclise dönüştürmüş, zümreler arasındaki ayrıcalıkları ve feodaliteyi ortadan kaldırmıştır. Eyrensel İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ilanıyla yeni rejimin ilk anayasası oluşturulmuştur. Bu Bildiri'nin evrensel yönü, özellikle Devrim'in sonraki döneminde dış müdahaleler için Fransa'ya ideolojik meşruluk zemini sağlaması şeklinde tanımlanmıştır. Özellikle bildiride yer alan şu cümle Avrupa'daki rejimlerin bundan sonraki varlıklarını tehdit eder niteliktedir: "İnsanlar özgür ve eşit doğarlar. Tüm siyasi kurumların amacı insanların, eşitlik, mülk, güvenlik ve baskıya direnç olan doğal ve daimi haklarını korumaktır. (Thomson, 1982: 31)

1792 yılında Devrim ilkelerini yaymayı isteyen Girondinlerin etkisiyle Fransızlar devrimden kaçanların Avusturya'daki faaliyetlerini bahane ederek, Avusturya'ya savaş açmışlardır. Fransa'nın Alsas bölgesindeki Alman prenslerin 'feodal haklarından' mahrum edilmeleri, Avusturya açısından savaş için başka bir motivasyon olmuştur. Prusya'nın da Avusturya ile birlikte savaşa katılmasıyla, Fransa zor duruma düşmüştür. Bu ortamda Fransa'da oluşan iç huzursuzluk, monarşinin yıkılıp yerine Cumhuriyet'in kurulmasıyla son bulmuştur. 1793'teki yeni anayasayla birlikte Kurucu Meclis, Konvansiyon Meclisine dönüştürülmüştür. Eşitliğe vurgu yapan radikal Jakobenlerin, özgürlüğe vurgu yapan daha ılımlı Girondinler aleyhine gücü topladıkları yeni sistemde, Robespierre başkanlığındaki Kamu Güvenliği Komitesi'nce yürütülen 'Terör' dönemi başlamıştır. Bu dönemde tüm rakipler ve muhalefet bastırılmış ve sonunda 'devrim' kendi evlatlarını yok eder deyişini ispatlarcasına Robespierre idam edilmiştir. "Devrim kendi çocuklarını yok ediyordu. İnfazlar ve sürgünlerle nüfusun bir bölümü yabancılaştırılıyordu." (Thomson, 1982: 41)

³ Birinci ve ikinci zümreleri oluşturan aristokratların ve din adamlarının talebi, oylamanın zümre üzerinden yapılmasıyken, sayıca avantajlı olan üçüncü zümre, kişilerin sayılması usulüne göre oylama istemekteydi.

22 Ağustos 1795'te ilan edilen yeni anayasa ile Konvansiyon Meclisi yerine başta beş sonra üç kişilik 'Direktuar'ın oluşturulmasıyla Fransız Devrimi için yeni bir dönem başlamıştır. İç istikrarsızlıkla başa çıkamayan Direktuar'ın özellikle Kuzey İtalya Seferinde sivrilen bir asker olan Napolyon Bonapart'a başvurması, Napolyon'a darbeyle devlet yönetimini ele geçirip devrimi sona erdirmeye fırsatı vermiştir. 24 Aralık 1799'da hazırladığı yeni bir anayasa ile Direktuar dönemine son verip, 'Konsül'lük sistemini getiren Napolyon, kendini de Cumhuriyet'in birinci Konsül'ü ilan ederek, 1804'te İmparatorluğun ilanı ile bitecek diktatörlüğünü başlatmıştır. 30 Mart 1814'te Paris'in düşüşü ve sonra Napolyon'un ikinci dönüş denemesinin başarısızlığa uğratılmasıyla, tüm Avrupa'yı etkisi altına alan bu dönem kapanmıştır.

Fransız Devrimi'nin evrensellik iddiası taşıyan değerleri, Avrupa mutlak monarşileri için önemli bir tehdit unsuru olmuştur. Fransa'nın ve bu fikirlerin yayılışını önlemek için Avrupa güçleriyle Fransa arasında Koalisyon Savaşları çıkmıştır. Bunlardan ilki'nde (1792-1797) Fransız ordusu Belçika'yı fethetmiş ve 1795 yılında hayata geçirilen Basel Antlaşması'yla Prusya'dan Ren Nehri'nin batı yakasını almıştır. İkinci Koalisyon Savaşı (1799-1802), Napolyon'un Mısır'dan dönüp Direktuar'a karşı darbe yaptığı döneme denk gelmiştir. Bununla Napolyon Avusturya'yı yenmiştir. 1802 Amiens Barışı ile Napolyon parlak bir başarı kazanmış; İtalya Fransa tarafından tanzim edilmiş ve Hannover Krallığı işgal edilmiştir. Üçüncü koalisyon savaşında (1805) İngiltere, Rusya, Avusturya, İsveç ve Napoli'den oluşan Avrupa güçleri Fransa'ya karşı birleşmişler, Fransa Avusturya ordusunu yenip Viyana'yı işgal etmiş, fakat Ekim 1805'teki Trafalgar Deniz Savaşı'nda deniz hâkimiyetini İngiltere'den alamamıştır. Bunun ardından 'Üç İmparatorlar Muharebesi' olarak anılan mücadeleyi Napolyon kazanmıştır. Hannover Prusya'ya verilmiş ama pek çok Alman toprağı Fransa'nın eline geçmiştir. Böylece Alman topraklarındaki Fransız hâkimiyeti başlamıştır. Dördüncü koalisyon (1806-1807) Prusya'nın Fransa etkisinden kurtulmak isteğıyle Rusya ve Saksonya ile ittifak kurmasının sonucudur. Ancak 1806 Jena ve Auerstadt'ta Prusya çok ağır bir yenilgi almış ve fiilen yıkılmıştır. Aynı yıl Kutsal Roma Germen İmparatorluğu lağvedilerek, Napolyon'un iradesiyle Ren Birliğı kurulmuştur. 1807'de Rusya'nın da Fransa'ya yenilmesinden sonra imzalanan Tilsit Antlaşması ile Prusya'nın Fransız işgali altında kalması onaylanmış ve Prusya'nın devlet olarak fiilen ve hukuken devamına

karar verilmiştir. Beşinci Koalisyon Savaşı (1809) Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşıdır. Fakat bu savaşı kaybeden Avusturya hem Avrupa siyasetinde güç kaybedecek, hem de Almanların öncü devleti olma özelliği sorgulanacaktır. 1812'deki Napolyon'un Rusya harekâtı başarısızlığa uğrayınca, 1812–1813 yıllarında Almanya'da Fransız işgaline karşı kurtuluş hareketleri başlamış ve 1813 yılında kurulan yeni bir koalisyon ordusu Napolyon'u yenilgiye uğratmıştır. 1814–1815 yıllarında Paris Barış Antlaşması ile Fransa'nın milli sınırları 1792'deki duruma göre yeniden düzenlenmiş, aynı tarihlerde Viyana'da toplanan konferansta Avrupa'nın haritası yeniden çizilmiştir.

Görüldüğü gibi; Fransız Devrimi ve ardından gelen Napolyon savaşları, Alman topraklarını derinden etkilemiştir. Bu nedenle çalışmanın gelinen noktasında 1789'dan 1806 Jena, Auerstadt yenilgilerine kadar olan dönemde Almanların Fransız devrimini nasıl karşıladıkları, benzer bir gelişme ihtimalini kendi toprakları için nasıl değerlendirdiklerine yer verilmektedir.

1789 Fransız Devrimi, özellikle Alman entelektüelleri arasında olumlu karşılanmıştır. Milli duyguların ve aidiyet hissinin oluşmadığı bu dönemde, kozmopolit eğilimler, özellikle Kant, Hegel, Fichte gibi düşünürler tarafından genel kabul görmüştür. Kozmopolit düşünce, dönemin Aydınlanmacı eğilimine uygun olarak milli bölünmelerden ziyade Aydınlanma değerlerini ortak payda yaparak bütünleşmeyi içermiştir. Eşitlik ve özgürlüğün ortak değerler olduğuna vurgu yapılarak, bunların dil farklılığı gibi ulusal ayrışma noktalarının önüne geçebileceğine inanılmıştır. Örneğin, dönemin ünlü kozmopolitlerinden olan yazar Johann Georg Adam Forster şu sözleriyle, dilsel cemaatler yerine, belirli kavramlar etrafında bütünleşmeyi onaylamaktadır:

Vatandaşlar, Kardeşlerim! Bizi böyle dönüştüren güç. Fransız halkı ve Alman halkını bir millet şeklinde birleştirebilir. Dillerimiz farklı ama kavramlarımız da farklı mı olmalı. Özgürlük ve eşitlik onlara Fransızca liberte ve egalite, Almanca Freiheit ve Gleichheit deyince insanlığın üstün değerleri olmuyor mu? (akt. Kohn, 1967: 135)

1790'larda, liberal yazarlarda politik milliyetçiliği görmek oldukça zor olmuştur. Örneğin Schiller, "Avrupa devletleri şimdi büyük bir aile haline geldi. Düşünen tüm başlar kozmopolit birliğe katılacaklar."(akt. Beiser, 1992: 91) derken, Alman birliği, Alman milleti gibi kavramları aklından geçirmedeği açıktır. Entelektüeller, Fransız

ilerleyişini ve devrim ilkelerinin komşu ülkelere ihracını, barışın yayılması olarak değerlendirmişler, direnişten bahsetmemişlerdir. İleride ateşli bir vatansever olarak ünlenecek olan Friedrich Perthes (1772–1843), bu yıllarda şöyle demektedir: “Bir insan ve dünya vatandaşı olarak Fransız ilerlemesini destekliyorum, bir Alman olarak iyi sonuca ancak kaba kuvvet yoluyla ulaştığımız için utanıyorum.”(akt Kohn, 1967: 136). Bu dönemde Napolyon ve Fransız ordusu özgürleştirici gibi görülmüş, dönemin liberal değerleri millet ilkesinin önünde tutulmuştur.

Bu bölüm için önemli olan bir başka nokta, Fransız Devrimi'nin olumlu karşılanmasına rağmen, Alman Aydınlanması (Aufklaerung) sayesinde Fransa'da olan şekliyle bir devrime gerek olmadığını düşünülmesidir. Genel kanı, Alman Aydınlanmasının barışçıl değişimi yaratacak bir toplum yarattığı şeklindedir. Örneğin Immanuel Kant, Alman topraklarında Fransız Devrimi gibi bir girişimi olumsuz bulmuş, Fransız Devrimi'ni teorik açıdan desteklerken, pratikte özellikle Alman topraklarında uygulanması açısından devrimin karşısında yer almıştır.

Teorik düzeyde Kant, Fransız Devrimi gibi oluşumların her ne kadar devrimci sonuçlar yaratmış olsalar da, pratikte Alman toplumu için benzer devrimci girişimleri asla onaylamamıştır. Kant düşüncesinde var olan teori ve pratik arasındaki bu çelişkiyi, devrimin yol açacağı anarşiden kaçınma isteğiyle, dönemin Wöllner hükümetinin Kant'ın devrimsel düşüncelerini ablukaya almasıyla, ya da Kant'ın devrim yerine tepeden reformu salık veren muhafazakâr eğilimleriyle açıklamak mümkündür. Ancak ister sansür nedeniyle olsun, ister muhafazakâr eğiliminden kaynaklansın, Kant Fransa'dakine benzer bir devrimi onaylamaz. (Beiser: 1992)

Kant'ın birçok fikrine referans veren ve aynı zamanda dönüştüren Johann Gottlieb Fichte'de (1762–1814) Alman liberal entelektüelleri gibi yıkıcı devrim yöntemlerini benimsememek gerektiğini düşünmüştür. Ona göre böyle bir değişim yavaş ve barışçıl evrimle mümkün olacaktır. Yalnız Fichte, Kant'tan bir adım öteye geçerek, devletin varoluş amacı olan hakları koruyamaması durumunda, rejimin zor kullanarak da olsa değiştirilmesini onaylamıştır. Yani Fichte'ye göre ilk aşamada gerekli reformları sağlama noktasında prenslere güvenilmelidir. Bunun gerçekleştirilmemesi halinde,

egemenliği elinde tutanlara karşı, rejimi değiştirmek için isyanı ve devrimi meşrulaştırmaktadır. Fichte, “Özgürlüğü hak etmek aşağıdan gelir, fakat özgürleşmek ancak yukarıdan mümkündür.” (akt. Beiser, 1992: 80) diyerek değişimi prenslerin inisiyatifine bırakmıştır. Bu sözden de anlaşılacağı gibi dönem düşünürlerinin çoğu Fransa’dakinin aksine, otoriteye, özgürlük için gerekli olan dönüşümü yapacakları noktasında güven duymuşlardır.

Alman prensleri, Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde çeşitli reformlar yaparak evrimsel gelişmeye hizmet etmişlerdir, fakat bu reformların ölçeği hep imparatorluk kanunlarıyla ve prensin iradesiyle kısıtlanmıştır. Aslında Alman topraklarında benzer bir devrimin yaşanmamasının başka nedenleri de olmuştur. Örneğin, Fransız devriminde rol oynayan gruplar, Alman topraklarında konumlarının farklı olmasından dolayı, Alman devlet sistemiyle bütünleşmişlerdir. Fransa’dakinin aksine, alt sınıf tutucudur ve kırsal koşullar Fransa’daki kadar kötü değildir. “Kırsal şartlar ne o kadar kötüydü (Elbe’nin batı yakasında köylülerin %90’ının bir parça da olsa toprağı varken Fransa için bu oran %35’ti) ne de yoğun şekilde aristokrat kontrolü altındaydı.” (Breuilly, 2001: 21) Bunun dışında Alman topraklarında çoklu yapı olmasından dolayı siyasi hareketliliğin seferber edilebileceği gelişmiş bir başkent de oluşmamıştır. Özetle; Almanlar genelde Fransızların geldikleri noktaya gelmek için kendi özel yöntemleri olduğuna ve devrime gerek olmadığına inanmışlardır. Buna rağmen böyle bir devrim yaşanmadan reform yapmak gerektiği çok açıktır. Özellikle 1793’te Fransız Kralının idamı ve Robespierre terörünün başlaması, Almanları kendi yollarını geliştirmeye itmiştir. Ayrıca Fransız Devrimi’nin feodal hakları ve kilise malvarlığını tehdit etmesi, Fransız Devrimi’nin etkilerine karşı önlem almayı zorunlu kılmıştır. Ne var ki, bu dönemde Alman devletleri direniş oluşturamayacak kadar birbirlerinden kopuk bir yapıda olmuşlardır

1792–1809 tarihleri arasında Fransız Devrim Savaşları yaşanmış, Fransa ideolojisini tüm çabasıyla ihraç etmiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu, Fransa ile savaşa girdiğinde ne Prusya’nın ne de Avusturya’nın İmparatorluğu korumak için organize olmaması, İmparatorluk etrafında şekillenen herhangi bir milli duygunun olmadığını göstermektedir. Örneğin, Prusya için düşman, Fransa’dan ziyade bir başka Alman

devleti olan Avusturya olmuştur. Bunun en somut örneğini 1795'te Basel'de yapılan antlaşmada görmek mümkündür.

Bu antlaşmaya göre; Prusya, Fransa'yla Alman İmparatorluğu arasında olacak savaşta tarafsız olacağına garantisini vermiş ve Alman topraklarında Devrim hükümetini tanımıştır. Bunun üzerine Alman topraklarını korumak için Avusturya ön plana çıkmıştır. Fakat Baden, Württemberg, Bayern gibi prensliklerin kilise mülklerini tanımaları karşılığında Fransa'nın Ren'in doğu yakasındaki egemenliğini tanıyacaklarına dair gizli anlaşma yapmalarıyla, zaten oluşmamış olan direniş parçalanmıştır. 1797'de Fransa ve Avusturya arasında yapılan Campo Formio Barışıyla Avusturya da Alman topraklarında Fransız yönetimini tanımıştır.

Bu dönemde temel olan, Fransız Devrimi'ne karşı duyulan hayranlık ve bunu yakalama çabası olmuştur. Fransız Devrimi hayranlıkla karşılanmış fakat Alman topraklarında benzer bir gelişmeden çekinilmiştir. Özellikle, Robespierre ile gelen terör dönemi Almanları böyle bir gelişmenin olumsuzluğu konusunda ikna etmiş ve Devrim idealleri ne kadar olumlansa da, pratikte uygulandığının sakıncalı olabileceği kanaatine varılmıştır.

Bu dönemde Fransa karşısında oluşan bir milli bilinç yoktur. Alman entelektüel kesimi içerisinde yalnızca Johann Gottfried Herder (1744- 1803), bu dönemde Fransızlara karşı halkı uyarma görevini üstlenmiştir. Fichte dahil bir çok düşünürün Fransız devrimi ardından kozmopolit söylemler benimsediği zamanlarda bile Herder, Alman toplumu, özelliklerini kaybetmemeleri konusunda şu şekilde uyarılmaktadır:

Almanya uykuda mısın? Çevrende olanlara, sana olanlara bir bak. Hisset ve uyan. ... Önceden güçlü ve onurlu olan komşun Polonya'ya bak şimdi galiplerin önünde dağılmış, onursuz diz çöküyor. Doğu'daki deve bak ona sen savaşmayı öğrettin. Ve sen hala ayağa kalkıp birleşmek için oyalanıyor musun? ... İsmi rüzgârla birlikte uçup gitmeli mi? Yabancılar önünde diz çöküp, seni parçalamalarına izin mi vereceksin? Soyun, kendi yüreğin, anadilin hiçbir şey ifade etmiyor mu? ... Seni ne saraylar ne de soylu papazlar koruyacaklar. ... Kendini koruyamayan biri özgürlüğü hak edebilir mi? (akt. Kohn, 1951: 261)

Açıkça görülmektedir ki, Herder tehlikeli bulduğu kozmopolit idealler yüzünden Aydınlanmacıları suçlamaktadır. "Yeni kozmopolit bireyin gelişine dua ederken,

insanları milli kimliklerinden utanır hale getirdiler.” (akt Beiser, 1992: 204) Ona göre Aydınlanmacılar idealleri olan eğitimi (Bildung) sağlayamadıkları gibi, bu tip kozmopolit düşüncelerle insanları kökenlerine, geleneklerine yabancılaştırmışlardır. Ne var ki Herder, bu dönemde bir istisna olmuştur. Aynı dönem düşünürlerinde, kitle halinde milli bilinçlenmeden, hatta entelektüellerin milli kimlik yaratmak için seferber olmaya başlamasından ziyade, Fransız Devrim değerlerine özenme baskındır. Ancak, yaygın olan Fransa’ya karşı olumlu değerlendirme, Napolyon’un emperyal siyasetinin sonucunda, Herder dışında da birçok entelektüelin kozmopolit düşüncelerinde bir dönüşüme yol açmıştır. Fransız emperyal siyasetinin Alman entelektüel kesimini etkileyen ve dönüşüme yol açan tarihsel gelişme, aşağıda irdelenen Jena-Auerstadt yenilgisi ile şekillenmektedir.

2.2. JENA-AUERSTADT YENİLGİSİ VE FRANSIZ KARŞITLIĞININ OLUŞUMU

1806 yılında yaşanan Prusya’nın Jena ve Auerstadt yenilgilerinden, direniş savaşlarının başladığı yıl olan 1813’e kadarki dönem, ikinci bölümü oluşturmaktadır. 12 Temmuz 1806’da Ren Konfederasyonu (Rheinbund) oluşturulmuş ve Fransız imparatorunun himayesine girmiştir, 1813’te Fransa’nın Rus İmparatorluğu’na yenilmesiyle de bu konfederasyon dağılmıştır.

Ren Konfederasyonu sayesinde Fransa, Almanca konuşulan toprakların büyük bir bölümünü kontrol altına almıştır. Konfederasyon’un oluşmasının hemen ardından uzun yıllar boyunca Alman devletlerine iyi kötü bir üstyapı olarak hizmet eden Kutsal Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. Daha önceden de var olan fakat Kutsal Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla tırmanışa geçen bu güç boşluğu, Prusya’yı diğer Alman devletleriyle nasıl bir ilişki içinde olacağı sorusuyla karşı karşıya getirmiştir. On yıl süren bir tarafsızlığın ardından Prusya, 1806 yılında Jena ve Auerstadt’ta Fransa karşısında ağır bir yenilgi yaşamıştır. Yapılan ağır koşullu barış antlaşması ve yenilgiyle gelen istikrarsızlık Prusya’nın milli bilinçlenmeye yönelik hareketinin ilk nüvelerini oluşturmuştur. “Fransız Devrimi’nin Almanları Almanlıklarına uyandırması, Schlegel, Schleiermacher, Arndt, Jahn, Fichte ve öğrenci örgütlerinin özellikle 1806–1807 Prusya

yenilgisinden sonra geniş bir kamuoyu yaratmalarıyla yoğunlaşmıştır.” (Buse, Juergen, 1985: 46).

Bu dönemde fikirsel alanda milli reflekslerin ve seferberlik çabalarının oluştuğu görülmektedir. Örneğin, Fichte'nin 'Alman Ulusuna Söylevler'inde (Reden an die Deutsche Nation) görmek mümkündür. 'Alman Ulusuna Söylevler' bu dönemde kitleleri seferber etmeye yönelik önemli bir çabadır. Özellikle ilerleyen dönemlerde Alman milliyetçiliğinin şekillenmesi bakımından Fichte'nin Söylev'lerine yapılan referanslar, onu biraz daha yakından incelemeyi gerektirmektedir.

Söylevler, 1807- 1808 yıllarında Berlin Üniversitesi'nde yapılan on dört konuşmadan meydana gelmektedir. İlk söylev, yapılacak konuşmaların genel bir çerçevesini sunmanın dışında, milli kimliklerin dışa vurulmasını sağlamak adına, mevcut eğitim sisteminin değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci ve üçüncü söylevinde, eğitim sisteminde yapılması gereken değişiklikler ayrıntılandırılır ve Alman özünün korunması amacıyla eğitimin laikleşmesi gerektiği vurgulanır. Dördüncü ve beşinci söylevlerde Almanların hep ileriye ve yeniyi yaratanlar olduğu, orijinal bir millet olduğu belirtilir. Fichte'ye göre Alman dili bunun en açık kanıtıdır. "Fichte'ye göre Almanlar, asli dillerini (Ursprache) koruyarak var oldukları halde, diğer Germen halkları, ölü bir dil olan Latince'nin boyunduruğu altına girerek özlerinden uzaklaşmışlardır." (akt. Ökten, 2006: 417) Bu doğrultuda Fichte yabancı dil hayranlığının artmasını ve diğer dillerin etkisini daha çok göstermesini, Alman ruhunun körelmesi olarak değerlendirir. Sonraki iki söylevde, Fichte tarih boyunca Almanların oynadığı önemli rolleri belirtir. Bu rollerden biri olarak gördüğü Reformasyon hareketi, Fichte'ye göre bunlar arasında en önemlisidir. Almanların kendilerine özgü bir felsefe yapısı ve yönetim anlayışları olması, onları asli ulus (Urvolk) yapar. Bundan sonraki bölümlerde Fichte, vatanseverlik doğrultusunda verilecek eğitimin ayrıntılarını tanımlar. İsviçreli eğitim bilimci Johann Heinrich Pestalozzi'nin kuramlarına dayandırılan eğitim anlayışında öncelik, yurttaşlık ve törel eğitime verilmektedir. Bunun yanında Fichte, öğretici makam olarak devleti sunmaktadır. Milli eğitim millet bilincinin sağlanması yolunda en temel gerekliliktir. Fakat bahsedilen milli eğitimin oluşması için gereken süre zarfında Fichte'ye göre Almanlara düşen görev, Fransız baskısına karşı direniştir. Özellikle

kültürel olarak dili korumak, bu aşamada yerine getirilmesi gereken en önemli görevdir. (Ökten, 2006)

Görüldüğü gibi, Fichte bir kriz ortamında (1806 yenilgisi ardından), gençlere verdiği bu derslerde, “Alman”lık fikrini orijinallik bağlamında yerleştirmeye çalışmış, “dil”i de bu orijinalliğin en önemli unsuru olarak nitelemiştir. İleride ayrıntılandırılacağı gibi, dil, Alman entelektüellerinde Fransız hegemonyasından kaçmanın, “Alman”lığı meşru olarak var etmenin en önemli yolu olarak görülmüş, milli varlıkla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Fichte, düşünürlerin yalnızca soyut felsefe düzleminde değil, aynı zamanda aktif siyasete katılarak eyleme geçmesi gerektiği görüşünden yola çıkarak, milli fikrin temellenmesi için milli eğitim projesini tasarlamıştır. Bundan dolayı fikir ve siyaseti harmanlayarak, Alman milliyetçiliğinin sonraki dönemlerine de damgasını vurduğu söylenebilir.

Bunun dışında belirtilmesi gereken bir diğer husus, Fichte’nin görüşlerinde 1806 Jena-Auerstadt yenilgilerinden önce var olan kozmopolit eğilimin, bu tarihte bir anda kaybolmadığı, fakat şekil değiştirdiğidir. Ünlü Alman tarihçisi Friedrich Meinecke’ye göre (1862–1954), Fichte’nin “Bilim Öğretisi”nde (Wissenschaftslehre) sahip olduğu kozmopolit eğilimle “Alman Ulusuna Söylevleri”ndeki milliyetçi tavır birbirlerinden çok uzak eğilimler değildir. Meinecke’ye göre, Fichte’nin milliyetçiliği, evrensel eğilimler taşımaktadır. Fichte’nin ‘millet’inin amaçları insanlığın amaçlarıyla aynıdır. Bu amaçlar, öncelikle bir millet bünyesinde varlık bulmaktadır ve bunu bu ülkelerin evrensel şekilde yayılması izlemektedir. Fichte, “milli kültürün tek amacı tüm insan ırkına genişlemektir” (akt. Meinecke, 1970: 75) diyerek Alman milliyetçiliğinde ‘misyon’ unsurunu sağlamıştır. Ona göre, sözü geçen yayılmayı sağlayabilecek niteliklere sahip olan tek millet Almanlardır. Böylece Fichte Almanların varlığına yüce bir misyon yüklemektedir.

Benzer şekilde, Ernst Moritz Arndt (1769–1860), 1809’da yayınlanan “Geist der Zeit” (Zamanın Tin’i) adlı eserinde direnişi örgütlemek üzere Fransız karşıtlığı içeren yazılar ortaya koymuştur. Hans Kohn’a göre Arndt’ın milliyetçiliği, Fransız karşıtlığı duyguyla güçlenmektedir. “Onun vatan sevgisi, yabancı düşmanla, onun içerideki destekçileriyle

ya da onun yönetimini mümkün kılanlara duyduğu nefretle yakından ilintiliydi.” (Kohn, 1949, 790) Buna rağmen, 1809 yılında Prusya'nın Avusturya-Fransa savaşındaki tarafsızlığı, tüm Alman topraklarına yönelik bir bilinçlenmeden ziyade, Prusya'nın kurtuluşunu amaçlayan sınırlı ve tepkisel bir milli bilinçlenme yaşandığını gösterir.

1813–1815 yılları arasında yaşanan Kurtuluş Savaşları, Almanların millet olarak gerçekleştirdikleri ilk kolektif hareket olmuştur. “Alman Jimnastik Hareketi” gibi (Turnbewegung), Alman milli uyanışını sağlayacak örgütler bu dönemde kurulmuştur. Friedrich Ludwig Jahn (1778- 1852) tarafından kurulan bu örgütler, gençleri Fransa'ya karşı direnişe sporla hazırlamayı amaçlamıştır. Sonradan milli-liberal harekete destek sağlayacak olan bu örgütlenme, Fransa'ya karşı direnişte önemli rol oynamıştır. Prusya'nın Aralık 1812'de, Fransa'ya karşı savaşan Ruslara katılmasıyla direniş savaşları başlamıştır. Kral, her ne kadar ‘benim halkıma’ şeklinde seslenmiş olsa da, bu seslenişte milliyetçi ton olmamıştır. “Kralın ‘Halkıma’ olarak yaptığı hitabet, her ne kadar tüm Almanlara değil Brandenburglulara, Prusyalılara yönelik olsa da büyük bir vatansever dalga yaydı.” (akt Breuilly, 2001: 37). Tarihçi ve şair Heinrich Heine de (1797–1856) direniş savaşlarının milli güdüyle yapılmadığını vurgulamaktadır. Ona göre Almanların Napolyon'u yenmiş olmalarının nedeni farklıdır. “Daha sonra Heinrich Heine Almanların Prenslarının vatansever olup Napolyon'u yenme emrine icabet ettiklerini savunacaktır.” (Breuilly, 2001: 37) Yine de böyle bir genelleme, Almanlarda bir süredir oluşan ve fikri altyapısı olan Fransa karşıtlığını azımsamak olur, ne var ki modern anlamda millet aidiyeti adına direniş savaşları gerçekleşmemiştir.

Jena ve Auerstadt yenilgilerinin ardından yapılan Kurtuluş Savaşları ve bunların beraberinde getirdikleri başarı, Alman toplumunun sosyal dönüşümü açısından da oldukça önemlidir. Kurtuluş Savaşlarında başarılı olan gençler eski Alman düzenini sorgulamaya başlamışlardır ve bu sorgulama Alman Reform hareketini doğurmuştur. Özellikle Prusya topraklarında gerçekleşen yoğun reform çabaları, Fransa'nın düzeyine ulaşmak için Fransa gibi olma görüşünü içinde barındırdığından, başka bir deyişle, Fransa karşıtlığı ve destekçiliği güdüsünü aynı anda yaşadığından, son derece önemlidir.

2.3. ALMAN REFORM HAREKETİ: FRANSA'YA KARŞI OLMAK - FRANSA GİBİ OLMAK

Yukarıda Alman düşünürlerinin evrim-devrim çelişkisine değinilmiştir. Alman entelektüelleri, bir yandan Fransız Devrimi'yle gelen Aydınlanma değerlerini benimsemek isterlerken, diğer yandan Fransız Devrimi'ne benzer bir gelişmeyi Alman topraklarında istememişlerdir. Evrimsel yaklaşımla modern devlet yaratmaya yönelik en büyük adım, şüphesiz bu dönemde yapılan reformlar olmuştur. Bu reformlar; Fransız devrim ilkelerinin getirdiği modern yapıyı sağlamaya çalışırken aynı zamanda Fransa'yla başa çıkabilmek için güçlenmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle Fransa karşıtlığı ve destekçiliği gibi farklı ve zıt özellikler, gerçekleştirilen reformlarda da görülmüştür.

Alman devletlerinde yapılan reformlar, kendi içinde bir bütünlük taşımamakla birlikte, Avusturya dışındaki topraklarda gerçekleştirilen reformlar için birkaç ortak noktadan bahsetmek mümkündür. Öncelikle bu reformlar sonucu daha önce prenslerin iradesiyle yapılan Aydınlanmacı mutlak reformlar şekil değiştirmiştir. Prenslerin iradesinde gerçekleşen reformlar, halk ve devlet arasında bir uçurum yaratıyordu ve bu reformlar Fransız Devrimi'nin etkisiyle gelen vatandaşlık kavramına aykırıydı. Örneğin Prusya reformlarını yürüten Baron von Stein bu uçurumu şu şekilde belirtmektedir: "Prusya iki sebepten dolayı bir millet olarak var olamamıştır: halkın yönetimde hiç payı yoktur ve yönetim birlik ve plan yokluğundan dolayı verimli çalışmamaktadır." (akt. Kohn, 1967, 213). Bu nedenle yapılan reformlar, bu sorunu gidermeye yönelik olmuştur. Diğer yandan prenslerin mutlakiyeti yerine, bürokrasinin mutlakiyetinin yerleştiğinden söz etmek mümkündür.

Reformlar sonrası şekillenen yapılanmada üst otorite yine prestir, ancak bu otorite devlet memurları aracılığıyla uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan reformlar sonucunda geniş ve güçlü bir bürokrat kadro oluşmuş ve bu bürokrat kesim kendisini halkın temsil organı olarak görmeye başlamıştır. Sheehan, özellikle Prusya'da, anayasanın geç gelmesinin nedenlerinden biri olarak memur devlet (Beamtenstadt) kavramını öne sürmektedir. Buna göre; bu bürokratik yapı bir şekilde temsil rolünü üstlenmekteydi.

“Örneğin Karl Friedrich von Beyme 1818’de Devlet’in bürokratik yapısının, Prusya’da bir temsilci sistem şeklinde işlevi olduğunu bu nedenle de böyle bir sistemin [anayasal] yokluğunun hissedilmediğini belirtmiştir.” (Sheehan, 1989: 428)

Alman topraklarında reformun yürütüldüğü dört ayrı bölgeden bahsetmek mümkündür. Birinci bölge, Ren’in sol yakasıdır, 1802’den beri Fransa yönetiminde olan bölgede kilise malvarlığının satılması, Napolyon yasalarının uygulanması ile başarılı sayılacak bir reform süreci yaşanmıştır. İkinci bölge, Fransa’nın uydu devletlerini oluşturan Westphalia bölgesidir. Napolyon’un akrabalarının yönetimde yer aldığı bu bölgeler, ekonomik olarak sömürülmüş ve buna bağlı olarak reform süreci başarısız olmuştur. Üçüncü bölgeyi Baden, Württemberg, Bayern gibi devletlerin olduğu Güney Alman devletleri oluşturur. Devrim savaşlarının sonunda Napolyon’la yaptıkları gizli antlaşmalar dolayısıyla görece özerklikleri olan bu bölgede, anayasal talepler içeren reform çabaları yaşanmıştır. Ne var ki, gerek aristokrat sınıfın reformlara direnci, gerekse de Napolyon’un baskısı dolayısıyla kısıtlı bir başarı yakalanmıştır. Dördüncü bölgeyi ise Prusya toprakları oluşturur. Bu bölgede yürütülen reformlar, özellikle sağlanacak birlik hususunda Prusya liderliğindeki Küçük Almanya (Kleines Deutschland) ihtimalini artırmış, aynı zamanda Avusturya karşısında Prusya’nın elini güçlendirmiştir. Avusturya’da ise kraliyet ile aristokratların ittifakının yeniden sağlanmasıyla, geleneksel yapıya geri dönmüş ve reform hareketleri gelişmemiştir. (Breuilly, 2001)

Bu reform hareketleri arasında, 1806 yenilgisi sonucunda milli tonu olan tek reform hareketi Prusya’nınki olmuştur. Prusya’daki bu yoğun reform hareketi ve bundaki milli ton ileride birliğin sağlanması noktasında Prusya’yı öne geçiren bir unsur olacaktır. “Tepkiden kaynaklı reformun çok daha iyi bir örneğini Prusya verdi. Burada köylülere bir tür özgürlük tanındı, levee en masse [zorunlu askerlik] ögelere sahip bir ordu kuruldu, tümüyle Jena’da ve Auerstaedt’de Frederichçi ordunun ve devletin çökmesinin tesiriyle ve büyük oranda 1806 Savaş’ında yaşanan yenilgiyi tersine çevirmek amacıyla hukuk, ekonomi ve eğitim alanında reformlar yapıldı.” (Hobsbawm: 2008, 103)

1806 Prusya yenilgisi, ordu kadrolarında bulunan aristokrat kökenli yaşlı subayların ve memurların saygınlığını sarsmıştır. “1806’da güçlü Prusya ordusundaki 142 generalden yetmiş ikisi, kıta hizmetindeki diğer bütün komutanlar gibi, altmış yaşın üzerindedir. Fakat 1806’da Napolyon, Murat, Ney ve Davout, bunların hepsi de yaşları yirmi altı ile otuz yedi arasında değişen kişilerdi.” (Hobsbawm, 2008, 98) Bunların yerine daha genç, reform yanlısı, yeni bir fikir ortamı yaratmak isteyen, çoğu Prusyalı olmayan yeni görevliler geçmiştir. Reform yanlısı bu grup, düşman olarak betimlediği Fransa’yı tanımaya başlamış ve devrim savaşlarının başladığı 1792 yılından itibaren Fransa’nın yenilmezliğinin altında yatan nedenler üzerinde düşünmüşlerdir. Buldukları çözüm, aynı zamanda Alman toplumunun arada kalmış yapısının anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Prusyalı reformcular, bir yandan Fransa’yı taklit ederken diğer yandan devrimin Fransa’da yaşanan yıkıcı sonuçlarından korkmuşlardır. Çözümleri Levinger’in (2000) “aydınlanmış milliyetçilik” (enlightened nationalism) olarak adlandırdığı bir ara yola dönüşmüştür. “Daha adil bir yasal düzenin kurulması için uğraşırken aynı zamanda belirli geleneksel hiyerarşik yapıları korumalıydılar.” (Levinger, 2000: 5) Bu şekilde yol alan uzlaşma arama çabası, özünde reformların dış tehdide karşı yapılmasına bağlanabilmektedir. Fransa ile mücadelede, kendilerini iç bütünlüğü sağlamak zorunda hisseden reformcular, hem ayrıcalıklı kesimi hem de eşitlik isteyen kitleyi mutlu edecek bir ara yol bulmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda “aydınlanmış milliyetçilik” denilen kavram, ‘Fransa’ya karşı Fransa gibi’ genellemesine uymaktadır. Amaç Fransa gibi olmaktır. Fakat Fransa, aynı zamanda düşman olarak tanımlandığından, geleneksel dengeleri bozup güçsüzleşmeden evrimi sağlama beklentisi reformcuların karşısına bir zorunluluk olarak çıkmıştır.

Prusya reformcularının ilk başvurdukları yöntemler arasında eğitim sistemini dönüştürmek ilk hedefi teşkil etmektedir. Örneğin Alexander von Humboldt’a (1769–1856) göre, eğitilmiş insanlar mutlak devleti milli devlete dönüştürme gücüne ve isteğine sahip olacaklardır. Jena ve Auerstadt yenilgisinin ardından 1807 antlaşmalarıyla üniversiteler kapatılmıştı. Reformcuların ilk işi, bu üniversitelerin yerine yenilerini koymak olmuştur. 1810 yılında Berlin Üniversitesi bu amaçla kurulmuştur. Yeni kurulan bu üniversiteler, sonraki bölümde ele alınacak olan ‘Bildungsbürger’ denilen entelektüel grubun oluşumunu hazırlamıştır.

Heinrich Friedrich Karl von und zum Stein (1757–1831) ve Karl August von Hardenberg (1750–1822), Prusya reformlarında önemli yere sahip olan entelektüellerdir. Stein'in reform isteğinin altında yatan, liberal güdülerden ziyade ulusal bağımsızlığı sağlamaktır. Stein'a göre reformun amacı şu şekilde değerlendirilmektedir:

Stein'in sözleriyle böyle bir programın amacı: Prusya'nın fiziksel ve ruhani güçlerini toplum ve kamu onurunu yeniden uyandırarak seferber etmek, hareketsiz ya da yanlış kullanılmış enerjilerle kullanılmayan bilgilere başvurmak, milletin görüş ve istekleriyle devletin yönetsel otoriteleri arasında uyum sağlamak, vatanseverliğin, milli onur isteğinin ve bağımsızlığın tekrar yükselişe geçmesi olmuştur (Walter, 1954: 305)

Buradan da anlaşılacağı gibi Stein'in amacı, Prusya'nın gücünü artırmakken, Hardenberg aynı zamanda liberal eğilimlere sahip bir yönetici olmuştur. Stein, sadece on dört ay için görevdeyken, Hardenberg 1810'dan 1822'e kadar devlet yöneticisi olarak görevde kalmıştır. Bu süre içinde sözleşme özgürlüğü, vergilendirmede eşitlik gibi ilkeler getirmesine rağmen, anayasal siyasi hakları sağlamada yetersiz kalmıştır. Bu yetersizliğin en büyük nedeni ise aristokratların reformların içeriğine karşı takındıkları engelleyici tavırlar ve özellikle de anayasa konusunda Metternich siyasetinin kısıtlayıcı tutumu olmuştur.

Prusya reformlarının, Fransız yenilgisine cevaben başlatılmış olması nedeniyle, askeri yöne odaklandığı görülmektedir. Prusya generali Gerhard von Scharnhorst (1755-1813) ve Prusya askeri ve 'Savaş Üzerine'nin (Vom Kriege) yazarı olan savaş teorisyeni Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (1780-1831) fırsat eşitliği sağlayarak ulusal ordu bünyesinde disiplinli gençler yaratmanın önemi üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda ilham aldıkları örnek ülkeler, Fransa ve A.B.D. olmuştur. Askeri reformculara göre Fransız ve A.B.D.'lilerinin başarılarının altında kıt kaynaklara rağmen halkı belli bir amaç uğruna seferber etmekteki güçleri yatmaktaydı. Scharnhorst'un ifadesiyle; "Devletin tüm sakinleri onun koruyucuları olarak doğarlar." (akt. Kohn, 1967: 219) Bir yüz yıl öncesine kadar savaş, profesyonel orduların işiyken, artık halkı önce yaratıp sonra belirli bir amaç uğruna seferber etme yeteneği, savaşı kazanmada en önemli unsur

haline gelmiştir. Bu nedenle de Alman ordularını halkla ilişkilendirmek, savaşın nedenlerinde milli bir neden yaratmak, başarı için zorunluluk olmuştur.

Bu reformların temel özelliği, daha önce de vurgulandığı gibi Fransa karşısında güçlü olmak olmuştur. Ancak bu amacı başarmak, Fransız yöntemlerini benimsemekle mümkün olacağı düşünülmektedir: “Ren Konfederasyon’unda Fransa önemli siyasi reformların aracılığı yapmıştır. Bağımsızlık ve intikamın reformların temel güdüsünü oluşturduğu Avusturya ve Prusya’da bile, reformcular askeri olarak yenebilmek için siyasi olarak Fransa’yı örnek alıyorlardı.” (Sheehan, 1989: 387) Bu Fransa gibi olup, ona karşı olma özelliği, Alman reformlarında bir çelişki yaratmış ve aydınlanmış milliyetçilik kavramını hazırlamıştır.

2.4. 1815-1830 RESTORASYON DÖNEMİ

Napolyon 1812 yılında Rusya’ya saldırmış, Moskova’ya kadar ilerlemiştir. Ne var ki, verdiği büyük kayıplar ve bastıran kış şartları Napolyon’u çekilme kararı almaya zorlamıştır. Paris’e geri döndüğünde 600.000 kişilik ordudan geriye sadece 1500 kişi kalmıştır. (Sander, 2006: 174) Bunu fırsat bilen, Prusya, Rusya, İngiltere ve Avusturya’dan oluşan koalisyon kuvvetleri Fransa’ya savaş açmış, Ren Konfederasyonu’ndaki bazı prensliklerin Fransa’dan desteklerini çekmeleriyle Napolyon Fransa’sı sona ermiştir. Böylece, Fransa’da tekrar iktidara getirilen Bourbon Hanedanlığı ile Müttefikler arasındaki ilk barış antlaşması 1814’te imzalanmıştır.

Napolyon’un düşüşünün ardından toplanan Viyana Kongresi, Avrupa’da Devrim’den önce olan düzeni geri getirmeyi amaçlamıştır. Napolyon Fransa’sının neden olduğu devrimlere son vermek ve Westphalia Barışı’yla (1648) sağlanan dengeyi tekrar elde etmek, Kongre’nin temelini oluşturmuştur. Avrupa’nın istikrarı için Alman ve İtalyan topraklarında birlik sağlanmaması çok önemliydi. Schulze’nin ifadesiyle, yüzyıllardır Baltık’tan Tiran Denizi’ne kadar olan bölge, büyük güçleri ayırmış ve birebir mücadeleleri büyük ölçüde engellemiştir. “Bu bölge barış zamanında diplomatik bir alanken, çatışma dönemlerinde Avrupa’nın operasyon sahasıydı.” (Schulze, 1994: 204)

Bu nedenle bu bölgeyi içeren Alman ve İtalyan topraklarının çok başlı yapılar şeklinde var olmaları çok önemli olmuştur. 1648 Westphalia Barışı ile 300'den fazla Alman prensliğine varoluş garantisinin verilmesinin nedeni de bu göreceli istikrarı bozmamak olmuştur. Bu bölgede oluşabilecek muhtemel birlikler, Avrupa güç dengesini bozma tehlikesi olarak değerlendirilmekteydi.

Westphalia Barışı'nda 314 parçadan oluşan Alman toprakları, Viyana Kongresi ile oluşturulan Alman Konfederasyonunda 38'e düşürülmüştür. Bu doğrultuda Alman topraklarında 38 özgür devletin gevşek birliğine dayanan Alman Konfederasyonu (Deutscher Bund) oluşturulmuştur. Bu Konfederasyon'da Avusturya ve Prusya'nın belli bölümleri yer alırken (sadece daha önceden imparatorluğa ait topraklar nedeniyle üyeydiler) Schleswig, Hannover, Luxemburg'un egemen yönetimleri olarak Danimarka Krallığı, İngiltere ve Hollanda gibi Alman olmayan bölgeler de birliğe üye olmuşlardır. Bu gelişme, Viyana Kongresi'yle kurulan Alman Konfederasyonu'nun millet prensibinden ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Ayrıca 1815'te oluşturulan Alman Konfederasyonu, ortak savunma sistemi, ortak ekonomik alan, anayasa reformu gibi birçok konuyu karara bağlamadığından temelsiz bir yapı olmuştur. Bu nedenle halkın desteğini hiç sağlayamamış ve bir baskı aracı olarak görülmüştür.

Alman Konfederasyonu, Almanya'nın parçalı yapısını azaltmış olması bakımından milli bir kazanım olarak görünse de, gerek bünyesinde barındırdığı Alman olmayan unsurlar, gerekse Klemens Wenzel, Prince von Metternich (1773–1859) yönetimindeki Avusturya'nın güdümünde olması nedeniyle Almanların Birlik talebini karşılayamamıştır. “Bir tarihçi onu ortaya çıkan ulus devletler döneminde ‘tarihöncesi bir canavar’ (prediluvian monster) olarak niteliyordu, bir başkası ise; ‘ bilgisizlik ve baskının vücuda gelmesi’ olarak tarif etmekteydi.” (Breuilly, 2001: 43)

Viyana Kongresi'nde bulunan Alman Konfederasyonu çözümünden tatmin olmayan öğrenciler, özgürlük gibi liberal değerlerle ilişkilendirdikleri birliğin sağlanması adına, öğrenci topluluklarını (Burschenschaften) kurdular. Direniş savaşlarından önce seferberliğin sağlanmasında oldukça önemli olan Ernst Moritz Arndt, Friedrich Ludwig Jahn'dan aldıkları ilhamla, birlik adına liberal talepleri olan bazı gösteriler

düzenlemişlerdir. Bunlardan en önemlisi, 1817'de Wartburg kalesinde yapılan gösteri olmuştur. Reformasyon Hareketinin başlangıcının 300. yılını kutlamak üzere bir araya gelen üniversite öğrencileri, ellerinde taşıdıkları sarı, siyah ve kırmızı renklerden oluşan bayraklarıyla (1813–1814 Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren askerlerin üniformaları bu renkti), Alman birliği için sloganlar atmışlardır. Bu gösterilerdeki liberal isteklerle desteklenen birlik talebi, Viyana Kongresi'nin mimarı olan Metternich tarafından oldukça sakıncalı olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Avusturya İmparatorluğu'nun çok milletli yapısının böyle bir milli heyecan dalgası karşısında bütünlüğünü koruyamayacağını düşünmüştür.

Devrim ve milliyetçilik dalgasının hem var olan devletlerarası istikrarı bozması, hem de mutlak monarşilerin içteki meşruluk zeminini sarsması istenmemiştir. Özellikle Metternich'in oluşturduğu Avusturya siyaseti açısından bu milliyetçi tepkilerin olası etkilerinin engellenmesi en temel belirleyici olmuştur. Bu anlamda Viyana düzenlemesiyle oluşturulan Alman Konfederasyonu Metternich için Alman siyasetini kontrolün bir aracı konumuna gelmiştir. Metternich'in Alman topraklarını dağınık yapılar halinde tutma planına karşı örgütlenmeye çalışan öğrenci dernekleri (Burschenschaften) Karl Sand adında bir öğrencinin muhafazakâr bir siyasiyi öldürmesi sonucu kapatılmış, Alman Konfederasyonu üyelerinin katılımıyla gerçekleşen Carlsbad konferansında (1819) milli ve liberal taleplerin en sıkı önlemlerle susturulması için kararlar alınmıştır. Devrimci faaliyetlerin sıkı sıkıya yasaklandığı bir dizi yasayla Alman muhalefeti susturulmaya çalışılmıştır.

Viyana Kongresi ayrıca, devlet adamlarının son kez kamuoyunu dikkate almadan karar alabildikleri toplantı olmuştur. Aynı dönemde Rus Çarı I. Aleksander Avrupalı yönetimlere bir kutsal ittifak kurmayı, böylece bir meşruiyet zemini oluşturup halkla monarkları bağlamayı planlamıştır. Temel amaç devrimin bir daha anılmayacağı eski Avrupa düzenine geri dönmek olmuştur. Fakat, gerek endüstri devrimiyle, gerek Fransız siyasi devrimiyle bir dönüşüm yaşamış olan Avrupa toplumunu eski kalıpların içinde tutabilmek eskisinden çok daha zor hale gelmiştir.

2.5. 1830 LİBERAL HEYECAN VE SINIR SORUNU

Viyana Kongresi'nin ardından 1830'a kadar Avrupa'da ulus yapısının oluşmadığı eski dönemi restore etme çabaları vardır. Ne var ki, Viyana Kongresi'nde ulusal-liberal hareketlerin bastırılmamış olduğu 1830 devrimlerinden/girişimlerinden anlaşılmaktadır.

1830'da Kralın, muhalefeti zorla bastırmaya çalışması sonucu Fransa'da gerçekleşen devrimle ulus prensibi iyice yerleşmiştir. "1830 hareketiyle iki faktör açık hale geldi: ilk olarak; Viyana Kongresi'nde yöneticilerin 'kutsal ittifak'ın kurulmasıyla sonuçlanan kaygıları haklı çıkmış oldu; ikinci olarak, dönemin liberal, anayasal ve sosyal hareketlerinin hepsinin ortak amacı milli prensibin sağlanması olarak belirdi." (Schulze, 1994 :61) Bu devrimle birlikte geleneksel mutlak ve milli olmayan yapıların devamı daha da zor hale gelmiştir.

1830'u Alman toprakları açısından değerlendirdiğimizde 1830'un yarattığı milliyetçiliğin 1813'ünkinden farklı olduğu görülmektedir. 1830 Alman milliyetçiliği Fransa'ya düşmanlıkla pekişmemiş, tersine onu liberal değerler açısından örnek almıştır. Devrimin hemen ardından Fransızlardan benzer bir gelişmenin Alman topraklarında yaşanabilmesi için destek bile aranmıştır. Hammen'e göre 1813 Fransız karşıtı nesil ile 1830'dan sonra oluşan liberal grubun Fransa'ya bakışları oldukça farklıdır. "Yaşlı nesil 1830 Devrimini endişeyle karşılarken, Alman gençliği Fransa'daki gelişmeleri bunlardan bağımsız bir umut ve sempatiyle karşıladılar." (Hammen, 1946: 58)

1830 ruhu, en çok Hambach kalesinde yapılan Alldeutschesfest'te kendini açığa vurmuştur. Hambach Festivali diye de bilinen bu gün, tatminsiz burjuva, öğrenci ve köylü kesimlerinden 30.000 kişiyi bir araya getirmiştir. Bu festival, modern Almanya tarihinin ilk halk meclisi olarak da değerlendirilebilir. Festivalin ruhu, liberal ve milli talepleri aynı anda bünyesinde barındırmaktaydı. Özellikle Carlsbad kararlarına (1819)

atıfla, hukuk devleti, düşünce özgürlüğü gibi liberal değerlere yönelik taleplerin dışında birlik talebi de devam etmekteydi. “Avrupa devletleri topluluğunun içinde onurlu bir yer alacak olan özgür, birleşmiş Almanya’yı oluşturmak her ne kadar programları farklı olsa da Almanların ortak hedefiydi. Almanların milli renkleri olan; siyah, kırmızı ve sarı her yerde görülüyordu.” (Hammen, 1946: 59) Ne var ki bu ve bunun gibi Alman milliyetçiliğini pekiştirici toplantılar ve faaliyetler 28 Haziran–5 Temmuz 1832 arasında ‘Regulations for maintaining peace and order as required by Law’ (Düzeni ve barışı sağlamak için yasanın gerektirdiği düzenlemeler) ismiyle çıkan kanunla engellenmiştir. Bu kararlarla, Alman Konfederasyonu oluşturan devletlere kendi başlarına karar almamaları salık verilmiş, Konfederasyon bünyesinde olan tüm yayın faaliyetleri kontrol altına alınmış; festival ve toplantılar yasaklanmış; üniversitelerde disiplinin artırılmasına karar verilmiş, özetle siyasi faaliyetlerin yasaklandığı bir atmosfer oluşturulmuştur.⁴ Bu yasağın zihniyetin Alman toplumunun yapısında nasıl bir etki yarattığı cevaplanması zor bir sorudur. Ne var ki, Alman birliği tartışmalarının yapılmadığı bir durumda, ileride ele alınacağı üzere Alman birliği somut ve reel siyaset konusu haline getirildiğinde Bismarck’ın demir yumruğu devreye girmiş ve birlik liberal olmayan yöntemlerle, çeşitli grupların uzlaşısı olmadan sağlanmıştır.

1830 devriminin heyecanının hemen ardından, Fransız taraftarı olan liberal tona Fransa’nın yayılmacı söylemleri gölge düşürmüştür. Fransa’da neo-Napolyonist Adolphe Thiers (1797–1877) ve hükümetinin Ren ile ilgili iddialarını tekrarlamaları iki tarafta da milli bir yükseliş başlatmıştır. Fransa’da Thiers hükümetinin Ren’i doğal sınır olarak yeniden düzenleme isteğini belirtmesi karşısında, Metternich liderliğindeki Alman Konfederasyonu bu sorunu Avrupa sorunu haline getirmiştir. Böyle bir tehdit algısı yine Fransa karşıtı milliyetçiliğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu gelişme Alman milliyetçiliğinin 1813’teki gibi tekrar ortak düşmana odaklanmasına neden olmuş, hükümet, ilk kez konuyla ilgili girişimde bulunulması için halk baskısıyla karşılaşmıştır.

⁴ Carlsbad kararları ve ‘Düzen ve barışı sağlamak için yasanın gerektirdiği düzenlemeler’ metin olarak Alman tarihine ilişkin metinlerinin tasniflendiği <http://www.germanhistorydocs.ghi> adresinde bulunmaktadır.

Bu milli yükselişle 1840–1850 arasında yazılan Nikolaus Becker (1809-1845), Max Schneckenburgher (1819- 1849), Hoffmann von Fallersleben (1798- 1874) gibi şairlerin şiirleri ve söylenen şarkıları bu dönemde oluşan milli duyguların sloganı haline gelmiştir.

1840’larda Alman milliyetçiliğine şeklini veren tüm kolektif hareketler dönüm noktalarına ulaşmışlardı. Kültürel kimlik talebi yerini siyasi milliyetçiliğe bırakmak üzereydi. Ren şarkılarının şiirleri hem kültürel hem siyasi tonlar içeriyordu. Bu metinler Alman uygarlığını korumak ve yüceltmek için kültürel milliyetçiliğe başvuruyorlardı. (Porter, 1977. 83)

Örneğin; bu dönemde Schneckenburgher tarafından kaleme alınan ‘Die Wacht am Rhein’in (Ren’de uyanış) Ren bölgesine yabancıların ayak basamayacaklarını özellikle belirtmektedir. Dördüncü ve beşinci kıtaların arasına sonradan eklenen mısralar, özellikle bu bağlamda önemlidir. “Und ob mein Herz im Tode bricht, wirst du doch drum ein Welscher nicht” (Kalbim ölümüne dursa bile, sen asla bir Fransız’ın olmayacaksın) Buna benzer şekilde Becker tarafından kaleme alınan ‘Rheinlied’ (Ren şarkısı) da benzer Fransız karşıtı eğilimler içermektedir. “Sie sollen ihn nicht haben, den freien, deutschen Rhein...” (Özgür Alman Ren’ine onlar sahip olamayacaklar). Bunların yanı sıra yine bu dönemde Fallersleben tarafından yazılan ve daha sonra Almanların milli marşı olacak olan, ‘das Lied der Deutschen’in (Almanların şarkısı) ilk mısralarıyla “Deutschland, Deutschland über alles, Über alles in der Welt” (Almanya, Almanya her şeyin üstünde, dünyadaki her şeyden üstün) özellikle bundan sonraki Alman milli gelişimine önemli bir dayanak sunmuştur. Ayrıca bu şiirler, her iki Dünya Savaşı’nda da Alman seferberliğinde kullanılan temel slogan olarak kullanılmıştır.

Bismarck da bu şiirlerin Alman Birliği’nin kurulmasında oynadıkları rolü önemli bulmuştur; daha sonraki bir dönemde bu Ren şiirlerinin Ren’e takviye edilecek kolordulara eşit etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. (akt. Hammen, 1946: 65)

Bu dönemde ortak düşman karşısında güçlenen milliyetçilik, liberal eğilimleri azaltmamıştır. Alman Birliği’nin sağlanması ve anayasa istekleri eşgüdümlü olarak güçlenmiştir. Bu gelişmeler 1848 Mart devriminin hazırlayıcıları olmuşlardır.

2.6. 1848 DEVRİMLERİ: ULUSAL-LİBERAL HAREKETİN SON GİRİŞİMİ

1848 Devrimleri, Avrupa'daki gelişmeler bağlamında düşünülmelidir. Avrupa'yı etkisi altına alan bu devrimler ya da devrim girişimlerinin ortak yönleri; anayasal taleplerinin olması, milliyetçilik hareketiyle eşgüdümlü gitmesi, endüstri öncesinde aktif olan esnafın sosyoekonomik krize ve genel yoksulluğa tepkisi olarak özetlenebilir.

1815 Viyana Kongresi ardından gelen restorasyon dönemi, Fransız Devrimi'nin getirdiği istikrarsızlığı yönetsel temelde çözmüş görünse bile, ne Devrim'i hazırlayan koşulları ortadan kaldırmıştır ne de uygulanan sert bastırma yöntemlerine rağmen ulusal-liberal fikir atmosferine engel olabilmıştır. Üstelik 1789'dan farklı şekilde, endüstrileşmenin ilerlemesiyle birlikte muhalefet daha çok çeşitlenmiş, kendine siyasi varlık ortamı bulamayan burjuvazinin yanı sıra işçi sınıfı da hesaba katılması gereken önemli bir unsur olmuştur. Bu noktada hükümetlerin genel eğilimi, ılımlı burjuvaziyle anlaşarak bu iki grubun birleşmelerine engel olmak olmuştur. Bu, Avrupa'da farklı ölçeklerde gerçekleşen 1848 Devrimleri'nin başarısızlıklarının ardında yatan temel nedendir. "Onlar, bir olgu olarak çalışan yoksulların toplumsal devrimleriydi ya da öyle olmaları umuluyordu. O nedenle yoksullar, en az eski rejimi destekleyenlere olduğu kadar, arkalarından iktidara ittikleri ılımlı liberallere karşı da savaştılar." (Hobsbawm, 2009: 27) İlimli liberallerin düzeni sağlamak adına muhafazakâr hükümetlerle işbirliğini sağladığı durumlarda yeniden kurulan muhafazakâr rejimler, siyasi tehdit taşımadığı sürece, muhafazakârlaşan ılımlı liberallerin taleplerini kabul etmeye razı olmuşlardır.

Fransa'daki Şubat Devrimi'nin haberi Ren'in öte yakasında heyecanla karşılanmış, Alman devletlerinde de anayasal ayaklanmalar başlamıştır. Mart ayının ortasına doğru Prusya'ya ulaşan bu hareketlerin kaynağını 'Vormaerz' olarak nitelendirilen Mart öncesi dönemde aramak gerekmektedir. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi restorasyon dönemine egemen olan Alman Konfederasyon'u, özellikle ulusal-liberal siyasi muhalefete yönelik bir baskı aracı olarak hareket etmiştir. Bu dönemde Alman topraklarında endüstriyel gelişim artmış, özellikle Gümrük Birliği'nin genişleyip etkisini artırdığı dönemde, gelişmekte olan bir burjuvazinin varlığından bahsetmek

mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla mart öncesi dönemde etkinliğini artıran burjuvazinin Alman siyasetindeki varlığı hissedilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra, Gerek Napolyon baskısıyla, gerek hükümetlerin inisiyatifiyle yapılan reformlarla serflik kaldırılmıştır. Buna rağmen köylülerin durumunda iyileşme görülmemiştir. Köylülerine, geleneksel olarak sağlamak zorunda oldukları destekten kurtulan toprak beyleri topraklarını çoğaltırken, köylü topraksızlaşmış ve durumu daha da kötüleşmiştir. Şehirlerde yaşayan işçiler henüz bu dönemde belirgin hale gelmemişlerdir. Şehirdeki işçilerin çoğu, yeni tekniklerle baş edemeyen zanaatkârlardan oluşmuştur. Köylü ve işçilerden oluşan bu grup, Mart öncesi dönemde bir diğer muhalefet odağını oluşturmuşlardır.

1848 öncesi Alman toplumunda bir süredir bir siyasallaşma gözlemlenmekteydi. 1848'den önce oy hakkı, ekonomik ve sosyal koşulları sağlayan erkekleri dolaylı yoldan kapsamaktaydı. Seçilmiş vekillerle egemenler arasındaki gerilim, nadiren seçilmişlerin lehine sonuçlanıyordu. Buna rağmen bu ikilik bir tartışma ortamının doğmasına ve sıradan insanların da siyasete müdahil olmasına yardımcı olmuştur. Alman topraklarında özgür basın ve politik topluluklar oluşmaya başlamış, bunlar birlik, anayasal talepler gibi konularda halkın seferberliğini mümkün hale getirmiştir. 1848'den çok önce öğrenci dernekleri, Burschenschaften, Jimnastik Hareketi gibi topluluklarla 1848'in altyapısı hazırlanmıştır. 1817'de katılımcı sayısı az da olsa sembolik anlamların güçlü olduğu, Luther'in İncili çevirdiği Wartburg kalesinde yapılan festivalde, 1832'de modern Almanya'nın ilk siyasi gösterisi sayılabilecek Hambach Festivalinde düşünce özgürlüğü, anayasa ve birlik talepleri dile getirilmiştir. Her ne kadar bu gibi gösteriler özellikle Metternich'in çabalarıyla bastırılrsa da siyasi tartışma ortamı 1848'e zemin hazırlamıştır.

1848 Devrimlerinin Alman Devletlerinde farklı kazanımları olmuştur. Tüm Alman devletlerinde yaşanan hareketin ortak noktası, Sheehan'ın (1989) deyimiyle 'multiplicity' (çeşitlilik) barındırması olmuştur. Sheehan'a göre bu devrimlerde ılımlı liberaller ve radikal demokratlar olmak üzere temel iki grup vardır ve bunlar birlikte değil, ama aynı anda hareket etmişlerdir. "Siyasi hareket kısıtlı reform talep eden ılımlı liberallerden tamamen yeni bir anayasal sistem isteyen radikal demokratlara kadar

uzanıyordu.” (Sheehan, 1989: 659) Bu harekete geçişin sonunda Baden’inki gibi birçok yönetim ılımlı liberallerle uzlaşıp, reform programlarına onay verirken, Württemberg’te Kral Wilhelm gibi bazıları da restorasyon dönemine benzer bir kuvvet oluşturmayı düşünmüşlerdir. Prusya’da Frederick Wilhelm, önce ılımlı liberallerin reform önerisini kabul edip ertesi gün orduyu göstericilerin üstüne göndermiş ve ardından da ‘Halkıma ve Alman Ulusuna’ (An mein Volk und an die deutsche Nation) hitabıyla liberal Mart bakanlarını atayarak uzlaşmıştır. Bakanlığa atanan bu grup muhalefette bir rahatlama yarattıysa da bu kişiler düzeni sağlamak adına devrim amaçlarından uzaklaşınca prenslerin planladıkları bölünme sağlanmıştır.

Hükümetlerle ılımlı liberallerin reform konusunda sağladıkları uzlaşılar aslında 1848 devrimlerinin kısmi başarısına işaret etmektedir. Özellikle Berlin, Viyana gibi büyük şehirlerde insanlar hala işsizlik, açlık sorunlarıyla boğuşmakta ve reform paketleri onlar için çok şey ifade etmemekteydi. “Elberfeld’deki geniş katılımlı bir toplantıda bir işçinin sözleriyle; Bu insanlar basın özgürlüğü değil (Pressfreiheit) ‘doymak için özgürlük’ (Fressfreiheit) istiyorlar.” (Sheehan, 1989: 669) Dolayısıyla, 1848 Devrimleri, burjuva taleplerini hükümetle anlaştıkları durumlarda karşılarken, devrimi oluşturan diğer grupların talepleri bu uzlaşma nedeniyle gerçekleşmemiştir.

1848 hareketlerinin belirli noktalarda başarıları da olmuştur. Bu hareketler, mutlak monarşilere halkın da siyasetin çok önemli bir bileşeni olduğunu göstermiştir. Bu hareketler, “Geleneksel siyasete, en azından Batı Avrupa’da son vermiştir. “Hiyerarşik olarak kurgulanmış toplumlara nezaret eden, tanrının atadığı ve geleneksel dinin onayladığı hanedanların yönetimini halkların kabul ettiğine, hatta bundan hoşnut olduğuna inanan monarşilere; toplumsal ve ekonomik bakımdan üstün olanların ataerkil hakları ve ödevleri olduğu inancına son verdi.”(Hobsbawm: 2009, 37). Böylece, bundan itibaren yönetimler geçmişe oranla daha çok meşruiyet arayışına girmek zorunda kalmışlardır.

1848’in baskısıyla tek tek Alman devletlerinde liberal içsel reforma gidildikten sonra milli birliğin adımları, 18 Mayıs 1848 Frankfurt St. Paul Kilise’sinde toplanan Frankfurt Ulusal Meclisi ile atılmıştır. Bu meclisin amacı liberal bir anayasa hazırlayıp hükümeti

kurmak olmuştur. Frankfurt Parlamentosu'nun doğası onun zayıflığını anlatmaktadır. Bu parlamentonun toplanması hükümetlerin inisiyatifinden ziyade bir grup liberalin girişimi sonucu olmuştur. Breunig'e göre toplanan 830 delegenin önemli bir çoğunluğunun eğitilmiş üst sınıf burjuva kökenli olmaları, parlamentonun bünyesinde devlet adamlarının yer almaması tartışmaların teorik boyutta kalmasına neden olmuştur. (Breunig, 1977) Alman Birliği'ni oluşturma konusunda hemfikir olsalar bile, böyle bir birliğin var olan güç ilişkileri içerisinde nasıl bir zemine oturacağını öngörememişlerdir. Özellikle böyle bir birliğin Prusya merkezli bir çözüm olan küçük Almanya (kleindeutschland) ya da Avusturya merkezli bir çözüm olan büyük Almanya (grossdeutschland) ekseninde çözüme kavuşacağına yönelik tartışmalar Parlamento tartışmalarını hantal hale getirmiştir. Sonuç olarak, Prusya önderliğinde Alman Birliği'ni oluşturmak yönünde alınan karar, Frederick Wilhelm'in onu kral ilan etmelerine izin vermemesiyle parlamento dağılmaya başlamıştır. Bu kararı ile Wilhelm liberal parlamentonun meşruiyetini kabul etmemiş, kralların tanrısal yetkilerinden üstün tutmamıştır.

Bunun yanı sıra Frankfurt Parlamentosu'nun milli devlet yaratmak için gerekli aygıtlara sahip olamaması önemli bir sorundur. Schleswig-Holstein bölgesinde Alman unsurlarla Danimarka arasında çıkan huzursuzluk Milli Meclisin tek başına ulus devlet yaratma aygıtlarının olmadığı en açık göstergesi olmuştur. Kiel'de Danimarka yönetimine karşı çıkan ayaklanma sonucu bölgesel bir Alman hükümeti kurulmuştur, fakat bu hükümet Frankfurt'taki milli meclisin desteğine muhtaç kalmıştır. Milli Meclis'in gereken desteği vermesi Prusya'dan askeri birlik sağlanmasına bağlıydı. Avrupa güçleri böyle bir Prusya müdahalesinin devamına karşı durduklarını belirttiklerinde Prusya, Milli Meclis'in tepkisine rağmen güçlerini çekmiş ve ayaklanmayı desteklememiştir. Bu nedenle, 1848 sonucu oluşan liberal ulusal yapının Prusya'dan bağımsız düşünülemeyeceği ortaya çıkmıştır. Böylece, 1848 devrimi reel politikaya mağlup olmuştur.

1848 Devrimlerini milli birlik açısından değerlendirdiğimizde, Frankfurt Parlamentosu'nun Prusya önderliğinde 1849 anayasası ile oluşturmaya çalıştığı ulusal yapı, Prusya kralı Frederick Wilhelm'in bunu reddiyle, liberal düşünce ve ulusal

taleplerin ittifakı son bulmuştur. Hambach Festivali gibi gösteriler ulusal birlik talebinin düşünce özgürlüğü gibi liberal taleplerle eşgüdümlü geliştiğini göstermektedir. İleride de bahsedileceği gibi 1848'e kadar olan milli şekillenmeler liberalizmle birlikte oluşmuşlardır: fakat bu tarihten sonra, parlamento'nun birlik çözümünün reddinden sonra, milli fikir el değiştirip muhafazakârlara geçmiştir. "1848 Devrim'inden önce liberalizmle tanımlanan milliyetçilik Devrimden sonra muhafazakârlıkla eşanlamlı hale geldi." (akt Buse, Juergen, 1985, 9) Bu nedenle 1848 devrim girişimlerini ulusal-liberal taleplerin bir arada olduğu son girişim olarak değerlendirmek mümkündür. Bu dönemin ardından ileride ele alınacağı gibi Bismarck önderliğinde Prusya yükselişiyle liberal-ulusal ittifak, birlik sağlamak adına bozulacaktır.

2.7. BISMARCK'IN YÜKSELİŞİ- BİRLİĞİN SAĞLANMASINDA 'KAN VE DEMİR' METAFORU

Avusturya'nın İtalya'daki egemenliğinin, Fransa-Piedmonte arasındaki ittifak nedeniyle tehlikeye girmesiyle, Alman milli duyguları tekrar yükselişe geçmiştir. Alman Birliği parlamentosunda, okullarda, akademik toplantılarda, dergi ve gazetelerde bu toprakların Alman İmparatorluğu'nun hakkı olduğu vurgulanmıştır. Fakat 10 Kasım 1859'da Avusturya'nın yenilmesi sonucunda Alman Birliği'ni sağlamak adına Avusturya devre dışı kalmıştır. Prusya'nın bu savaştaki tarafsızlığı tepki toplamış olsa da Prusya liderliğindeki bir 'Küçük Almanya' ihtimali kuvvetlenmiştir. Bu ihtimal zaten uzun zamandır gerek Alman Gümrük Birliği'nin (Zollverein) başarısı ve Avusturya'nın bundan dışlanması gerek Prusya'nın demir yolu atılımı gibi ekonomik girişimleriyle Avusturya'nın geride kalması sonucu kuvvetlenmişti. Alman Gümrük Birliği'nin bu konudaki önemi büyüktür. 1834'te oluşturulan bu birlik, katılan Alman devletlerinin kısa zamanda diğer Avrupa devletlerini yakalamalarını sağlamıştır. "1850'lerde kişi başına düşen yıllık gayri safi milli hâsılanın artış oranı Avrupa'nın geri kalanının çok üstüneyken, Avusturya-Macaristan'ın gayri safi milli hâsılası durgunlaşmış hatta gerilemişti." (Schulze, 1987: 16) Bu sayede Prusya, Avusturya'yı geride bırakmıştır. Aynı gelişme demiryolu için de geçerli olmuştur. Birliğin sağlanabilmesinde bu ekonomik girişimlerin önemini vurgulayan pek çok çalışma vardır. "Almanya'nın ekonomik birliği yukarıdan müdahale ile değil liberal girişimcilerin inisiyatifiyle

sağlanmıştır.” (akt, Schulze, 1987: 16) Diğer yandan Prusya yoğun bir reform süreci yaşarken Avusturya var olan geleneksel yapı izin vermediği için böyle bir reform süreci geçirmemiştir.

1856'daki Kırım Savaşı ile Avrupa'nın güç dengesinin bozulmasıyla, Alman Birliği'nin oluşumu için uygun ortam yaratılmıştır. Rusya'nın Kırım savaşıyla birlikte Avrupa politikasının dışına atılması Avusturya'yı yalnız bırakmış ve sonuç olarak da Avusturya Fransa destekli Piedmonte'ye yenilmiştir. Bu mücadelede tarafsız kalan Prusya, Alman siyasetinde rakipsiz hale gelmiştir. Eğer Prusya Kralı Wilhelm I-liberal işbirliği sağlanabilmiş olsaydı bu çok daha hızlı olabilirdi. Fakat Wilhelm I uzun süredir parlamentodan ve liberal eğilimden rahatsızlık duymaktaydı. Bütçe ve orduyla ilgili çıkan bir anlaşmazlık sonucu devrimin eşiğine gelinmişken Wilhelm I, toprak sahibi aristokrat Prusya'lı bir aileden gelen, Otto Eduard Leopold von Bismarck'ı (1815–1898) liberal eğilimleri azaltmak adına başbakan olarak atamıştır.

Bismarck'ın göreve gelirken sahip olduğu niyeti Schulze şu şekilde özetlemektedir; “Temel kaygısı Prusya'nın gücünün yayılması ve devrimci Avrupa'da daha etkin hale gelmesidir. Bu da ona göre ancak Prusya hegemonyasındaki bir Almanya'nın kurulmasıyla mümkündür.” (Schulze,1994: 219) Bu anlamda Bismarck'ın 1848 liberal eğiliminden ayrıldığını görmek gerekmektedir. Bismarck'ın 1813 gönüllüsü Max von Schenkendorf'un şiirinden aldığı demir-kan metaforu (blood-iron) onun 1848 eğiliminden ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Buna göre, liberal birlik talepleri Frankfurt Paramentosu'nun başarısızlığının da gösterdiği gibi, birliğin oluşması için yeterli değildir. Bismarck'ın kan-demir metaforunu kullanırken kastettiği, birliğin savaş ve endüstriyle gelen artan zenginlikle mümkün olacağıdır. “Zamanımızın en büyük sorunları 1848 hareketlerinin yanlış olarak yaptığı gibi konuşmalarla ya da çoğunluk kararlarıyla değil, kan ve demir'le çözülecektir.” (akt Schulze,1991: 92) Nitekim 1848 liberal hareketinin ürünü olan Frankfurt Paramentosu, savaş için gerekli araçları olmadığı için Danimarka sorununda çaresiz kalırken, Bismarck tarafından gerçekleştirilen birlik, bir grup savaşın eseri olmuştur. Bismarck'ın liberal grupları ciddiye almadığı, onları 'geveze ve dolandırıcılar sürüsü' (Schulze, 1987, 15) olarak değerlendirmesinden anlaşılmaktadır. 1848 Devrimlerinden sonra bahsedildiği gibi milli

birliği sağlamak adına liberaller değil Bismarck gibi Prusya toprak beylerinin çıkarlarının devam edebilmesi için milli davayı kullanmalarının şart olduğunu gören bir yaklaşım etkin olacaktır. “O (Bismarck) yalnızca Prusya junkerlerinin dünyasının, bundan böyle liberalizm ve milliyetçilikle kafa kafaya bir çatışmayla değil, ancak her ikisini de kendi amaçları doğrultusunda eğip bükmele korunup sürdürülebileceğini anlamış zeki biriydi.” (Hobsbawm, 2009, 87)

Bismarck olası bir Avusturya- Prusya savaşında Rusya’nın tarafsızlığını sağladıktan sonra, 1848’den beri milliyetçilerin gündeminde olan Schleswig-Holstein sorununun üstüne gitmiştir. Danimarka Krallığı altında olan Schleswig ve Holstein bölgelerinin statüleri oldukça sorunluydu. Danimarka 1850 Londra Antlaşması’yla belirlenen esaslara uymayı reddedince Prusya ve Avusturya birlikleri bu iki bölgeyi işgal etmişlerdir. Bu iki Alman Devleti topraklarda hak talep eden Alman Augustenburg ailesini desteklemek yerine bu bölgeleri kendilerine katmışlardır. Avusturya buradaki toprakları uzaklıktan dolayı kontrol edemeyeceğinden, gümrük birliğine giriş ve İtalya konusunda Prusya’dan yardım konularında pazarlık unsuru haline getirmiştir. Avusturya’nın bu isteği karşılık bulmayınca Avusturya, Augustenburg ailesini desteklemeye başlamış, bunların sonucunda Bismarck Fransa ve İtalya’nın desteğini alarak Avusturya ile savaşa girmiştir. 3 Temmuz 1866’da Prusya’nın zaferiyle sonuçlanan savaştan sonra Prusya liderliğinde Küçük Almanya ihtimali daha da güçlenmiştir. Avusturya’nın 1866’da Alman Birliği’nden çıkmasıyla Prusya liderliğinde Kuzey Alman Konfederasyon’u kurulmuştur. Bu yapı, aslında içinde farklı yapıları barındıran, çok renklilik gibi özellikleri taşıyan Kutsal Roma İmparatorluğu benzeri görünümde olan Büyük Prusya devletinden başka bir şey olmamıştır. Bayern, Württemberg, Baden gibi Güney Alman devletleri ayrı ayrı anlaşmalarla Kuzey’e katılmışlardır.

1866 Prusya - Avusturya savaşında Prusya’yı desteklemiş olan Fransa bunun karşılığında kazanç elde etmek istememişti. Lüksemburg’un Fransa’ya satılmasına Prusya’nın razı olmaması ve Hohenzollern soyundan birine İspanyol tacının önerildiği dedikoduları, Fransa’yla Prusya’yı karşı karşıya getirmiştir. 1870–1871 yılları arasında süren Fransız - Alman savaşının Prusya lehine sonuçlanmasıyla, birleşmeyi sağlayacak

fırsat yakalanmıştır. 1 Ocak 1871’de yeni anayasa oluşturularak Alman İmparatorluğu yaratılmıştır. Bu anayasayı Kuzey Alman Konfederasyonu’nun anayasasından ayıran, ‘imparator’, ‘imparatorluk’ gibi sembolik kavramlarla Alman milli devletine meşruluk sağlama çalışması olmuştur.

Alman Birliği’nin sağlanması sürecini değerlendirenlerin genel eğilimi onu tepeden bir dayatma olarak görmeleridir. Buna rağmen, oluşturulacak birliğin, kamuoyu tarafından desteklenmemesi halinde, bunun oluşturulmasının zorluğu Bismarck tarafından da dile getirilmiştir. “Her ne kadar yerel parlamento kararları, gazeteler ve toplantı konuşmaları Alman Birliği’ni getirmemiş olsa da, liberalizmin prensler üzerinde uyguladığı baskı, prensleri, İmparatorluk lehine uzlaşma yapmaya yöneltmiştir.” (akt. Schulze, 1987, 17) Ne şekilde olursa olsun Alman Birliği’nin sağlanmış oluşu bu tarihten sonra Avrupa politikasının seyrini değiştirecek derecede büyük bir gelişme olmuştur.

1834’te Alman Gümrük Birliği’nin (Zollverein) kurulmasından itibaren ekonomik tırmanışa geçen Almanya, 1871’de bütünleşmenin sağlanmasının ardından özellikle devlet eliyle yürütülen ciddi bir endüstriyel büyüme yaşamıştır. Bunun sonucu olarak milli pazarın Alman kapitalizmini karşılayamadığı durumda girişilen yayılma hareketleri, birçok devletin mevcut çıkarlarını zedeleyip, Birinci Dünya Savaşı’na bir zemin hazırlamıştır. Özellikle Bismarck’ın Birliği sağlama yolunda, önce Avusturya (1866) sonra Fransa (1871) ile yürüttüğü savaşlar, bu iki ülkenin gücünü ve prestijini sarsmıştır. Oral Sander’e göre, bu tarihten sonra doğusunda güçlü bir Almanya olan Fransa, deniz aşırı faaliyetlere yönelecek, Orta Avrupa’da şansı olmayan Avusturya ise gözünü Balkanlara çevirecektir. Bu iki ülkenin zayıflamasını fırsat bilen Rusya ise ‘panslavizm’ siyaseti çerçevesinde Balkanlarda Avusturya ile sürekli bir mücadeleye içerisinde olacaktır. (Sander: 2006)

Diğer yandan, Prusya liderliğinde ‘küçük Almanya’ seçeneğinin hayata geçirilebilmiş olması, aynı zamanda Alman ikiliğini sona erdirememiştir. Tüm Almanları tek çatı altında birleştirme ülküsü, Birinci Dünya Savaşı sonundaki ağır hükümlü Versay

Antlaşma'sının⁵ Alman toplumu üzerinde kurduğu baskı ile birleşince, aşırı milliyetçi söylemler giderek toplumsal alanda meşruluk kazanmıştır. Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelişini sağlayan bir dizi nedenin yanı sıra bu süreç, Alman milli yapısının sorgulanmasına neden olmuştur.

---

⁵ 28 Haziran 1919 tarihinde yapılan Versay Antlaşması ile Almanya 15 yıl sonra yapılacak bir halk oylamasıyla kesin olarak belirlenecek olsa da Alsace- Lorraine ve Saar bölgelerini Fransa'ya bırakmış, Avusturya ile birleşmesi yasaklanmış, denizaşırı topraklarından vazgeçmiş, zorunlu askerlik sistemi kaldırılarak en çok 100.000 kişilik bir orduya sahip olmalarına izin verilmiş ve Almanların ödeme gücünün çok ötesinde olan 'onarım borcu' adı altında bir savaş tazminatı yüklenmiştir. (Sander: 2006)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMANTİZM

İlk iki bölümde ele alındığı gibi, 1789 ve 1871 yılları arasında yaşanan dönem, Avrupa toplumlarının değişimi çok yoğun olarak yaşadığı, Hobsbawm'un "çifte devrim" olarak ifade ettiği (Hobsbawm, 2008) ve dönüşümün etkilerini tüm kıtada gösterdiği, özgül bir tarihsel sürece tekabül etmektedir. Endüstri devrimi ile başlayan bu süreç, Fransız Devrimi ile siyasal alanda ete kemiğe bürünmüştür. Böylece; sarsılan feodal düzenin değerleri yerine, aklın neredeyse kutsallaştığı, toplumsal hareketliliğin amaçlandığı, rasyonel toplum modeli idealize edilmiştir. Çifte devrimden burjuvazi galip çıkmış ve liberalizm çerçevesinde kendi değerlerinin manifestosunu oluşturmuştur. Endüstri devrimi ile tarım toplumunun dönüşümü ve onun durağan yapısının değişmesiyle başlayan bu süreç, siyasal alanda Fransız Devrimi ile tamamlanmıştır. Bu süreç, Avrupa toplumu için geri döndürülemez bir dönemi başlatmıştır. Böylece burjuva toplumunun liberal değerleri, etkileri çeşitlilik göstermekle birlikte tüm Avrupa'yı sarmıştır.

1789–1848 büyük devrimi, 'endüstri' olarak endüstrinin değil, kapitalist endüstrinin; genel olarak özgürlüğün ve eşitliğin değil, orta sınıfın ya da burjuva liberal toplumunun; 'modern ekonomi'nin veya 'modern devlet'in değil, merkezinde, birbirine komşu ve rakip Büyük Britanya ve Fransa devletlerinin bulunduğu dünyanın özgül bir coğrafi bölgesindeki devletlerin ekonomik zaferiydi. (Hobsbawm, 2008: 10)

Bu ekonomik zafer ve bunun ideolojik uzantılarının evrensellik iddiası, tüm Avrupa'yı zorunlu ve derin bir değişim sürecine sokmuştur. Özellikle ideolojik düzlemdeki bu evrensellik iddiası, Avrupa mutlak monarşilerinin uzun zamandır aşınmakta olan meşruiyetlerine ölümcül darbeyi vurmuştur. Bu çerçevede yaşanan güç mücadeleleri ve Fransa etkisinin Alman siyasetinde yarattığı akıl karışıklığı, Fransa karşıtlığı ve destekçiliği düzleminde ikinci bölümde tartışılmıştı.

Bu bölümde amaçlanan, özellikle 'Bildungsbürger' olarak adlandırılan Alman entelektüelinin yapısının ortaya koyulması ve bunun ardından, bu yapı gereği Aydınlanma ile nasıl bir ilişki içerisinde olduklarının tespitidir. Detaylandırılacağı gibi, beklenti ve hayal kırıklığı boyutunda gelişen bu ilişki, kendine has, tramvatic özellikler

taşımaktadır. Aydınlanmış dünyanın teori-pratik uyumsuzluğu, Alman entelektüelini hayal kırıklığına uğratmış, bu hüsransöz konu dönemde Alman toplumunda yerleşik olan içsellik (Innerlichkeit) kutsayan pietist dünya görüşüyle birleşince, 'romantik' düşünüş şekli oluşmuştur.

Romantik duruş, Aydınlanmanın savlarını, temel olarak bilgi felsefesi (epistemoloji), tarih anlayışı ve birey-toplum ilişkisi açılarından tersine çevirmiştir. Romantizm, her ne kadar Aydınlanmanın içinden gelen bir ses olsa da, Aydınlanmaya karşı duruşun ideolojik yansıması olmuştur. Bu nedenle de tezin temasına uyar şekilde ele alınan dönemde, Fransa karşıtı olma- Fransa'ya özenme algısı ile Aydınlanma en net şekilde romantik duruşta gözlemlenmiştir. Romantizmin, siyasi yönünün oluşum sürecinin Napolyon emperyalizmine rast gelmesi ve Aydınlanmanın tek tipleştirici etkisine karşı, 'Almanlık olgusunu 'kültür', 'organik yapı', 'halk' gibi kavramlar çerçevesinde korumaya çalışması, romantik milliyetçiliği oluşturmuştur. Romantizme içkin içsel gerilimlerin, kurulan milliyetçilik yapısına etkilerinin ve özellikle 'devlet'e yüklenen anlamın, Alman milliyetçiliğine nasıl bir miras bıraktığı bu çalışma içinde ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmada romantizm, belirli bir felsefe çevresinden ziyade, dönemin temel eğilimlerinden biri olarak ele alınacaktır. Bu dönemdeki entelektüellerin romantik eğilimlerinin siyasi yönü, temel odak olduğundan, özellikle 18. yüzyıl sonunda Alman topraklarında oluşan 'Bildungsbürger' denilen entelektüelin yapısını açıklamak önemlidir. Dolayısıyla romantizm düşüncesini irdelemeden önce, aşağıdaki bölümde 'Bildungsbürger' kavramının tanımlanması ve siyasal düzlemde hangi anlama geldiğinin ele alınması gerekmektedir.

3.1. BILDUNGSBÜRGER

Tek tek Avrupa devletleri ele alındığında, burjuvazinin buldukları toplumların içindeki konumlanışı ve yapısı, çifte devrim sürecinde bölgelerin geçirdiği dönüşümü etkileyen en önemli belirleyici olmuştur. İngiltere örneğinde olduğu gibi, burjuvazi'nin ekonomik güç kazandığı ve aristokrat sınıfla ilişkilendirildiği ve kaynaştığı durumlarda, dönüşüm yumuşak, Fransa örneğinde gözlemlendiği gibi burjuvazinin ekonomik gücüne rağmen tanınma sağlayamadığı, iktidar mekanizmasında yer edinemediği durumlarda, dönüşüm zorlu ve sert olmuştur. Alman orta sınıfının yapısını kavramak, Alman topraklarındaki dönüşümün, diğerlerinden farkını ortaya koyabilmek, Avrupa'daki bu dönüşüme karşı tepkilerini anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Blackbourn, (1991) Alman topraklarında iki çeşit orta sınıfın varlığını belirtmektedir. Bunlardan birincisi 'Stadtbürger' denilen, ticaretle uğraşan kentli kesim, ikincisi Meinecke'nin isimlendirmesiyle 'Weltbürgertum', yani dünya vatandaşlığıdır. (Meinecke: 1970) Weltbürgertum olarak adlandırılanlar, 18. yüzyıldan itibaren Alman topraklarında oluşmaya başlayan edebiyat kültürünün temsilcileridir. Weltbürgertum olarak tanımlanan kesimler, toplumsal ve siyasal yaşama özellikle edebiyat alanındaki faaliyetleriyle katılan, kulüpler ve loncalarda örgütlenen akademisyenler ve memurlardan oluşmaktadırlar. "Weltbürgertum, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyılda'da hızla artan okuma kulüplerine ve localara üyelikleri sağlayan memur ve akademisyenlerden oluşmaktaydı." (Blackbourn, 1991: 2)

Alman topraklarında 1870 öncesi için memur-serbest çalışan ayrımı yapmak oldukça zordur. "1870'lerden önce tüm Alman avukatları bir yönleriyle devlet görevlisiydi... Serbest ve resmi meslekler arasında ayrım yapmak oldukça zordu." (Blackbourn, 1991: 5) Bu nedenle, çalışmalarda ortaya çıkan genel eğilim, eğitilmiş orta sınıfı oluşturanları, gerek memur olsun, gerek serbest meslek sahibi olsun, 'Bildungsbürger' olarak tanımlamak olmuştur.

Alman orta sınıf yapısını, Batı Avrupa'dan farklı kılan, 'Besitzbürgertum'(mülk sahibi orta sınıf) ve 'Bildungsbürgertum'(eğitilmiş orta sınıf) arasındaki ayrımdır. Bu ayrım,

Batı Avrupa örneklerinde daha belirsizken, Alman burjuvazisinde önemli bir ayırıcı unsur olmuştur. Batı Avrupa'dan farklı olarak ele alınan dönemin özellikle ilk yarısında, Alman 'Besitzbürgertum'unun göreceli güçsüzlüğü dikkat çekmektedir. Bu güçsüzlük, 1840'lara doğru özellikle Alman Gümrük Birliği'nin güçlenmesiyle azalmaya başlayacaktır. Fransa örneğinde, ekonomik olarak gelişmekte olan burjuva sınıfının siyasi hak talebinin devrimin çok önemli bir unsurunu oluşturduğu ve kitleleri seferber etmeye muktedir bir ideolojiyi yarattığı gözlemlenirken, Almanya'da böyle bir öncül grup oluşmamıştır. Bu nedenle, mülk sahibi orta sınıfın göreceli güçsüzlüğü, sosyal hareketliliği sağlamak için meydanı 'Bildungsbürgertum'a bırakmıştır. Sınıflar arası hareketin olmadığı, merkezi otoritenin güçlenip aristokrasinin ayrıcalıklarının sarsılmadığı, Aydınlanma değerlerinin yükselişiyle birlikte bilginin öneminin vurgulandığı bir coğrafyada, eğitilmiş, içlerinde bir şeyler yapma heyecanı taşıyan, fakat var olan durağan sistemden dolayı potansiyellerini gerçekleştiremeyen 'Bildungsbürger'ler, iktisadi orta burjuvazinin rolünü üstlenerek, Alman toplumunda hareketliliği sağlamak ve eşitlik talebini milli kurguyla gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Milli yapıyı oluşturacak olan dinamizm, böylece batı Avrupa örneklerinden farklı olarak, bürokrasiye eklenilen 'Bildungsbürgertum' tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen reform hareketini, bir önceki bölümde ele alındığı gibi, özellikle Prusya reformlarında gözlemlemek mümkündür.

'Bildungsbürgertum'un en önemli özelliği, 18. yüzyıldan itibaren sağlamlaşan edebiyat kültürünün ürünü olmalarıdır. Anderson tarafından öneminin vurgulandığı gibi (hayali cemaatler) matbuat kapitalizmi, kolektif kültürün gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır ve bu bağlamda Alman kolektif kültürünün de yükselişine hizmet etmiştir. 1517'de Martin Luther, tezlerini Worms kentinde bulunan Wittenberg katedralinin kapısına çiviledikten sonra, tezlerin Almanca çevirileri yayımlanmıştır ve bu dönemde Almanca yayınlara bakıldığında, büyük bir yoğunluk gözlemlenmiştir. "1520-1540 arasındaki 20 yılda, 1500-1520 yıllarının üç katı Almanca kitap yayınlandı." (Anderson, 2007: 54)

Fakat Sheehan'ın (1989) belirttiği gibi, edebiyata odaklı kültürün oluşması, yalnızca kitapların ve matbuatın sunduğu olanaklara bağlı değildir ve edebiyat kültürünün

oluşmasına zemin hazırlayan gelişmeler ancak 1700'lerde gerçekleşmiştir. Öncelikle, bu kitapların yayılma hızında ciddi bir artış ancak bu dönemde gerçekleşmiştir. Diğer yandan, kitaplarla kurulan ilişkinin boyutunun değişmesi son derece önemlidir. “Matbaanın icadından sonraki iki yüzyıl boyunca çoğu insan kitapları sözlü iletişime ilave olarak kullanıyorlardı, onları belki de dini adakları ya da merasimler için yüksek sesle okuyorlardı. Fakat şimdi okuma artan şekilde kişisel bir faaliyet haline geldi.” (Sheehan, 1989: 153)

16. yüzyılın sonuna kadar yaşanan dönemde yayınlanan çoğu eserin ilahi yönü kuvvetlidir ve bu metinler kutsal metinler olarak ezbere dayalı, dolayısıyla sınırlı bir tarzda okunduğundan, edebi uyanışı başlatamamışlardır. Bu edebiyat kültürü, matbuat faaliyetinin son derece yoğunlaştığı 18. yüzyılda kapitalist yayınevleri sınırlı sayıda Latince okuyabilen kişiye hitap etmektense herkesin anlayabileceği ulusal dillerde yayın yapmanın getirisinin farkına vardığı bir dönemde oluşmuştur. “Seçkin Latince pazarının doygunluk noktasına erişmesi, bu kez dev kitlelerin oluşturduğu tek dilli pazarın taşıdığı potansiyelin kapitalizmin mantığı için davetkâr hale gelmesi anlamına geliyordu.” (Anderson, 2007: 53)

Bu yayın faaliyetlerinin yanı sıra hem Aydınlanmanın etkisi hem de devlet aygıtının rasyonelleşmesi sonucu eğitime verilen önem gittikçe artmıştır. Gellner'in belirttiği gibi, sanayi toplumunda temel eğitim son derece önemli olmuştur. (Gellner, 1992) Gerek sanayi üretiminin sürebilmesi gerek rasyonelleşen ve merkezileşen devlet aygıtının ihtiyaç duyduğu personelin sağlanabilmesi için, ele alınan dönemde eğitim yoluyla temel bilginin daha çok kişiye ulaşması esas olmuştur.

17. yüzyılda Alman üniversiteleri prenslerin tekelindeyken, 18. yüzyıla gelindiğinde, yapılan bir dizi reform ve kurulan yeni üniversitelerle eğitimin ve bilginin itibarı artmıştır. 18. yüzyılda soya değil, kültüre ve bilgiye dayanan yeni bir elit sınıfı oluşmaya başlamıştır. Greenfeld'in üniversite öğrencilerinin dağılımını sunan çalışması 'Bildungsbürger'in oluşumunu ve niteliğini anlamak için önemlidir. Greenfeld'in bulgularına göre, üniversite eğitimine en çok ilgi duyan kesim, aristokratlar değildir. “Aristokratlar arasında çok popüler bir üniversite olan Göttingen'de bile 1737'de

öğrencilerin yüzde onu, 1767’de yüzde sekizi ve 1797’de yüzde on beşi aristokrattı.” (Greenfeld, 1992: 296) Bu dönemde üniversitelerde eğitim gören kişi sayısı göz önüne alındığında ve bundan ayrıcalıklı aristokrat kesim çıkartıldığında, kalan grubun ne büyük bir işsizlik potansiyeli taşıdığı anlaşılmaktadır.

Rakamlar şu şekilde idi: 1700’de 9000 öğrenci, geç 1760’ların bir yılında 7000 öğrenci, 1795 ve 1800 arası bir yılda 6000 öğrenci. Eğer bu yüzyılda yıllık ortalama öğrenci sayısını 7000 olarak alırsak ve bir öğrencinin üniversitede kalış süresinin dört yıl olduğunu düşünürsek yüzyılın sonunda büyük çoğunluğu alt sınıf kökenli 175.000 üniversite mezunu olduğu ortaya çıkmaktadır. (Greenfeld, 1992: 296)

Aristokratlar genellikle hukuk eğitimi alırlarken, Bildungsbürger’ler daha çok teoloji ve felsefeye yönelmiştir. Üniversite eğitimini başarılı şekilde tamamlayıp, türlü yetilerle donatılmalarına rağmen, bu grup için güvencesi olan bir iş bulmak kolay olmamaktaydı. Üst düzey memurluklar, aristokratik ayrıcalıklar nedeniyle aristokratların çocuklarına ayrılırken, akademik kadrolar tüm grubu istihdam edecek kadar fazla değildi. Örneğin, Frederick Wilhelm’in zamanında memurlukların dağılımı şu şekildeydi: “Memurlarının sadece yüzde onu şehirli sınıftan geliyordu; yüzde onu diğer Alman topraklarından gelen yabancılar ve Huguenotlar [Fransız Protestanı] iken yüzde sekseni yerli Prusya aristokratıydı.”(Greenfeld, 1992: 289)

Görüldüğü gibi üniversiteye gitme oranları düşük olmasına rağmen, aristokratlar devlet hizmetinde en büyük çoğunluğu oluşturmuşlardır. Sonuç olarak eğitilmiş orta sınıfı bekleyen istikrarsız ve beklentilerini karşılayamayan bir kariyer olmuştur. Herder’in şu sözleri dönemin entelektüellerinin kendilerini nasıl hissettiklerine dair bir fikir edinmemizi sağlamaktadır:

Soylu, genç adam! Senin içinde saklı olan nedir? Henüz gerçekleşmemiş ve ihmal edilmiş olan? Düşük kökenin, vatanının esareti, asrının (yüzyılının) ıvır zıvır şeylere düşkünlüğü, kariyerinin kör talihin seni o kadar sınırladı ve seni o kadar düşkün hale getirdi ki artık sen bile kendini tanıyamıyorsun. (akt, Kedourie, 1993: 36)

Benzer şekilde Schiller’in şu sözleri mevcut durumdan duyulan rahatsızlığı özetlemektedir: “Toplumun hastalığı tedavi edilmeli. Ve bu tedavi ancak zeka ve

duyarlılık sahibi kişiler dışarıda tutulmadığında ve hak ettikleri konumu kazandıklarında etkili olacaktır.”(akt. Kedourie, 1993: 38)

İşsiz kalan bu entelektüel grup, yayınevlerinde çalışıp, çeviri yapıp, dergi yayınlayıp edebi uyanışı başlatmışlardır. Bu sayede bilinçsizce de olsa, kitlelere ulaşacak en güçlü kanalları ele geçirmişlerdir. Edindikleri engin bilgilere ve yeteneklerine rağmen, sosyal konumlarında bir iyileşme göremeyen ‘Bildungsbürger’ler var olan düzeni sorgulamaya başlamışlar ve bunu değiştirmek için formüller üretmeye yönelmişlerdir. Bu çözüm yolları, Alman dünyasında bir okuma devrimine işaret etmektedir. Fransa ve İngiltere toplumları bu dönüşümü kendi koşullarına uygun olarak endüstri ve siyasi devrimle yaşarlarken, Alman topraklarında bu dönüşüm okuma alanında yaşanmıştır. Ne var ki, Fransa ve İngiltere’deki devrimler çifte devrim olarak birbirlerini tamamlarken, Alman okuma devrimi, bunların ürettiği değerlerin sorgusunu gündeme getirmiştir. Fransa ve İngiltere’de yaşanan pratiğin teorik sonuçlarını tartışan Alman entelektüelleri, bu tartışmalardan kendilerine uygun bir teori ve bu teoriye uygun bir pratik yaratmayı hedeflemişlerdir.

18. yüzyılın sonunda Alman burjuvazisi ticaret ve imalat söz konusu olduğunda İngiliz muhataplarının gölgesinde kalmıştır. Aynı zamanda siyasi talepler konusunda da Fransız eşdeğerleri kadar etkin değildir. Sonuç olarak İngiltere’de endüstri devrimi, Fransa’da siyasi devrim, Almanya’da da okuma devrimi yaşanmıştır. (Blackbourn, 1991, 3)

Romantik dünya görüşünün (Weltanschauung) oluşması, Bildungsbürger denilen bu özel grubun, Fransız kültürel hegemonyası karşısında kendilerini konumlandırışıyla açıklanabilir. Bu konumlanış, basit bir tepki değildir. Dönemin Aydınlanma değerleriyle beslenen ve ondan doğan, fakat pietist geleneğin ona verdiği içsel (innerlich) tonla Aydınlanmanın ve Fransa’nın tertipleştirici, evrensellik iddiasındaki eğilimini ortadan kaldırmaya yönelik bir siyaset felsefesi üreten yaklaşımdır. Romantik anlayışı açıklamak, Bildungsbürger’deki Aydınlanma etkisinin ne şekilde dönüştüğünü ve bunun pietist dünya görüşüyle nasıl harmanlanıp romantik anlayışı ortaya çıkardığını belirlemek gerekmektedir.

3.2. AYDINLANMA VE PİETİZM İLİŞKİSİ

Alman milliyetçiliği her ne kadar farklı güdülerle başlamış olsa da, (örneğin: Fransa'ya karşı direniş), Bildunsbürger'leri ulusçuluğu bu kadar benimseyip yaymaya çalışmalarında, ulusal sistemin gelişmesiyle birlikte, var olan adaletsiz sosyal konumların yıkılacağı beklentisi de önemlidir. "Sonuçta, Bildungsbürgerin milli kimliği cazip bulmalarının nedeni, bununla sarsılmaz bir değer kazanıp, otomatik olarak ulusal topluluğun değerli üyeleri olarak yükselmeleri olmuştur." (Greenfeld, 1992: 314) Bu eşitlik güdüsüyle oluşturdukları öğretti, Fransız Devrimi'nin yıkıcı etkisine sahip olmasa bile toplumdaki durağan yapının sorgulanmasına neden olmuştur. "Temel mesajları olan; sıradan insanların toplumu aklın taleplerine göre değiştirme haklarının olduğu ve en üst iyinin dünyadan sonraki cennet değil ama dünya üzerindeki adil bir toplum olduğuna inanmaları, ilham verici olduğu kadar yıkıcıydı." (Beiser, 1992: 58)

Aydınlanma değerleri, Bildungsbürger'leri bir grup olarak biraraya getiren en önemli unsurdur. Aydınlanmanın akla yaptığı öne çıkan vurgu, özellikle Bildungsbürger'ler için önem taşımaktadır. Çünkü aklın belirleyici olduğu bir toplumsal yapılanma ve dönüşüm, kendi toplumsal statülerini değiştirebilmeleri için onlara önemli bir fırsat sunmaktadır. Almanlar için rasyonelliğin, toplumun eğitilmiş kısmının aklının yüceltilmesi gibi bir yan etkisi vardır. "Doğru felsefi çıkarımlara ulaşabilen seçilmiş, üst insanın aklına olan bir güven söz konusuydu. Eğitilmiş kişinin işlenmiş aklı böylece ayırt edici bir özellik haline alıyor, üstün statüye katılımın biletini sunuyordu." (Greenfeld, 2003: 312) Aslında Aydınlanma etkisi, sonraki felsefi duruşlarında da kendini göstermektedir. Örneğin, bir Bildungsbürger olan ve romantik milliyetçiliğin oluşmasına en çok katkıyı sağlamanın yanı sıra özünde bir Aydınlanma karşıtı olan Fichte'de bile Aydınlanmanın etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Beiser, Fichte üzerindeki Aydınlanma felsefesinin etkisini şu şekilde belirtmektedir:

Aydınlanmanın Fichte düşüncesindeki etkileri şöyle sıralanabilir; kamuyu yaygın eğitimle eğitmek, dinin ahlaki boyutuna yapılan vurgu, hoşgörüsüz dogmatik teolojiyi onaylamama, bilimin uygulanabilir olması talebi, siyaset ve ahlak konularında teori pratik uyumsuzluğunu giderme isteği, zorbalığa, ayrıcalıklara, hukuksuzluğa karşı nefret. (Beiser, 1992: 76)

Ne var ki, Aydınlanmanın bu gruba vaatleri gerçekleşmemiştir. Bazı alanlarda etki göstermişse bile bu dönemde Aydınlanma siyasi ve sosyal alanın durağan yapısını yıkmayı başaramamıştır. Dolayısıyla dönemin değeri olan hareketlilik sağlanamamıştır. Resmi olarak destekçilik konumuna indirgenen felsefe ile toplumsal gerçekler örtüşmemiş ve bu gruba Aydınlanma ile vaat edilen toplumsal yükseliş temin edilememiştir. Bildungsbürgertum kesimi, Aydınlanmanın kuramsal söylemleri ile pratiği arasındaki uzlaşmazlığa karşı bir tepki oluşumu şeklinde tanımlanabilir. Aydınlanma değerleri, bir yandan çekici sözlerle insanları cezbederken, diğer yandan insanlığı feodal toplumun durağan yapısından kurtaramıyordu. “Kuramsal olarak yeteneğe sonuna kadar kapılarını açmış bir dünyayla, uygulamada, ruhsuz bürokratların ve göbekli filistenlerin tekelindeki kozmik adaletsizliğin hüküm sürdüğü dünya arasındaki karşıtlık ayyuka çıktı.” (Hobsbawm, 2008: 281) Bu karşıtlık, Alman entelektüelinin Aydınlanma karşısında kendini koruyacak biçimde konumlanmasına sebep olmuştur.

Aydınlanma değerlerinin taşıyıcısı olmakla övünen Fransız yönetiminin uygulamaları Alman topraklarına saldırmayı meşrulaştırmaktaydı ve Aydınlanmanın evrenselleştirici etkisi Alman karakterini göz ardı etmekteydi. Gerek beklemedikleri toplumsal hareketliliği bulamayan, gerekse de Fransa'nın Aydınlanma değerlerinin ihracı adı altında Alman özgünlüğünü yok ettiğine inanan entelektüeller, Aydınlanmaya alternatif bir söylem oluşturma yolunu benimsemişlerdir. Aydınlanmaya sırtını dönen grup, yine de Aydınlanma ile savaşını, onun formasyonuna sahip olduğu için, onun silahlarıyla yapmak zorunda kalmıştır. Aydınlanmaya alternatif olarak oluşturulan romantizmin siyaset kuramı çerçevesinde şekillenen ulus kavramı, bu anlamda önemlidir, çünkü millet Aydınlanmayla çelişmeyen, hatta onun prensiplerine uygun bir olgudur. Buna rağmen, Alman geleneğine adapte edilip, romantik felsefeyle şekillenince ortaya batıda olduğundan çok daha farklı bir ‘millet’ kavramı çıkmıştır.

Bu Aydınlanma ve Fransa karşıtı duruş, Alman topraklarındaki pietist gelenekle birleşince, siyasi romantizmi hazırlayıcı unsurlar oluşmuştur. Pietizm, İngiliz Puritanizminin Alman versiyonudur. Greenfeld'e (1992) göre İngiliz örneğinde puritanizm, kendine güvenen bir grubun dinamik bir ortamda benimsediği dinsel

ideolojyken, pietizm, durağan bir toplumda dnyeyvi başarıyı tatmaktan uzak kişilerin dinsel ideolojisiydi. “Eğer dnyeyadan gerçekten hak ettiğin şeyi alamıyorsan kendine onu istemediğini ğretmelisin.” (Berlin, 2000, 37) Böyle bir dnyey anlayışında ortaya çıkan çok karmaşık bir iç yapı olmuştur.

Sonuç, çok yoğun bir i dnyey, çok hareketli, ilginç ama çok kişisel, şiddetli duygusal bir edebiyat, mantığa duyulan nefret ve bunların da ötesinde, tabi ki Fransa’ya, yığınlara, salonlara, bozulmaya, generallere, imparatorlara, gnyahnkârlığın ve şeytanın vücut bulduğu bu dnyeyanın büyük ve muhteşem kişilerine karşı duyulan nefret oldu. (Berlin, 2000:38)

Bu içyapı, 30 Yıl savaşlarından sonra oluşan kntyle gelen dini bir mistisizmi içinde barındırmaktadır. Derin duygusallık pietizmin temelidir. Temel olan Tanrı’yla kişisel bir bağ kurabilmektir. Bunu yaparken de herhangi bir aracı kullanmaksızın kendi iselliliğine dönerek yapmak önemlidir. Tanrı’yla sağlanması istenen gerçek birlik, bu zoraki olmayan birlik yoluyla gerçekleşecektir. Pietizm’in kurumları aradan çıkaran ve dinsel faaliyette aracı tanımayan ve rasyonalizmle bir arada var olmaya müsait yapısı, Aydınlanma felsefesinin seküler yapısından korunmasını sağladı. Pietizm resmi kanallarda da kabul görmüş bu nedenle çok sayıda ğrenci pietist kurumlarda yetiştirilmiştir.

Greenfeld’e göre bu tarzda bir ahlaki otoritenin ve aracının olmadığı durumda, aynı görüşteki kişilerden oluşan topluluğun ve bu topluluk tarafından yaratılan içtihatların, geleneklerin önemi artmaktadır. (Greenfeld, 1992) Pietist yaklaşım, grupların geleneklerinin tanrının ifadeleri olduğuna inandıklarından, topluma özgü özelliklerin önemine odaklanır. Özellikle dil bu anlamda belirgindir, bir kişinin olduğu kadar bir grubun kendi özgüllüklerini koruyabilmeleri tanrının kendisini o halka ifade ettiği dili de korumakla mümkün olmaktadır.

Alman entelektüelleri, rasyonalizme olan başkaldırılarını ellerinde olan kültürel araçlarla, bir diğer ifadeyle pietizme vurguyla gerçekleştirmişler ve onu sistematikleştirmelerinin yanı sıra aynı zamanda seklerleştirmişlerdir. “İki geleneğin (Romantizmin karşı durduğu rasyonalizm ve bu karşı duruşta kullandıkları pietizm)

özgöl birleşimi, varoluşçu ve yapısal durumlarını ve ihtiyaçlarını korkularıyla, hayal kırıklıklarıyla ve gayeleriyle birleştirip romantizmi oluşturdu.” (Greenfeld, 2003: 327)

Böylece pietist geleneğin, romantizme yapısal bir arka plan sağladığı söylenebilir. Pietist geleneğin Aydınlanma felsefesiyle buluşarak Romantizme doğru bir evrim göstermesi, ancak Alman Bildungsbürgertum üzerinden gerçekleşebilmiştir. İşte bu evrim, bir özgünlük içermektedir. Bildungsbürgertum’un bu buluşma ile ne gibi bir özgünlüğe doğru geliştiğinin çerçevesi, söz konusu entelektüel kesimin sosyal konumlanması yanı sıra toplumsal çaresizliği üzerinden düşünülebilir. Bir yandan kendi varlığını etkin kılmak için sürdürülen çalışmalar, diğer yandan ise iktidar odakları tarafından sürekli dışlanmak, hatta yok sayılmak arasında yaşanan zorluklara bakıldığında, Bildungsbürgertum’un iç dünyasında yaşanan idealizm ile rasyonalizm arasında gidip gelen bir umutsuzluk mevcuttur. Geleneklere bağlılık, temel ahlaki değeri belirlediği için, dönüşümü sağlayacak radikalleşmeden neden uzak durdukları da bu çerçevede daha iyi anlaşılabilir.

3.3. ALMAN ROMANTİZMİNİN “ÜÇ HALİ”

Tüm Avrupa’da ölçekleri farklı olmak üzere etkisini hissettiren devrimci toplumsal dönüşüm daha önce görülmemiş şekilde sanata yansımıştır. Gerek kitap basımındaki artış, gerek ulusal dillerin yükselişi, özellikle yazın sanatlarının ilerlemesine hizmet etmiş, edebi dünyayı büyötmüştür. Nicelik açısından meydana gelen bu değışikliğı, niteliksel bir dönüşümün romantizm adı altında izlediğı şüphesizdir ve bu dönüşümün kökenlerini Avrupa’yı etkisi altına alan çifte devrimde aramak gerekmektedir. “Fransız Devrimi’nin sunduğı örnekle, Endüstri Devrimi’nin yarattığı korkuyla sanatçıyı esinlendirdiğini ve her ikisinin ürünü olan burjuva toplumunun, sanatçının yaratımının tam da varoluş koşullarını ve biçimini dönüştürdüğünü söyleyebiliriz.” (Hobsbawm, 2008: 277) Bu dönemde devrim kültürünün çatışan güdülerini, teori-pratik uyumsuzluğunun sonuçlarını en iyi yansıtan duruş romantizmdir.

Romantizmi tanımlamak oldukça zordur. Hobsbawm’a göre dönemsel ve coğrafi olarak romantizm, “1800’ler civarında İngiltere, Fransa ve Almanya’da, Waterloo’dan sonra

Kuzey Amerika ile Avrupa'nın daha geniş bölgelerinde öz bilinçli ve militan bir eğilim olarak ortaya çıktı. Rousseau'nun 'romantizm öncesi' adını verdiği bir biçim altında ve genç Alman şairlerinin 'çalkantılı ve sıkıntılı' (Sturm und Drang) edebiyatı olarak Devrimlerden önce de vardı." (Hobsbawm, 2008: 279) Romantizm temelde edebi alanda kendini göstermiş olsa bile, özellikle Alman romantizminin siyasi sonuçları çok önemli olmuştur. Tek bir alanda sınırlı olmaması, bir otoritesi ya da öğretisi olmaması, tanım çabasını zorlaştırmakta ve tanımlar romantizmin hangi açıdan ele alındığına bağlı hale gelmektedir. Örneğin Marksist perspektifte romantizm, endüstri devrimiyle ilişkilendirilmektedir: "Marxist'ler ise bunun aslında Endüstri Devrimi'nin dehşetinden bir kaçış olduğunu ekleyeceklerdir."(Berlin, 2000: 15). Daha çok edebi yönüne odaklanan biri olan Kohn romantizmi şu şekilde tanımlamaktadır: "O, hayale başvuruyu içeren, hassasiyetinde kadınsal, estetik bir devrimdi. Müziğin ruhuna on sekizinci Yüzyıl şiirinden daha derinden borçlu olan o şiirselliği; duygusal derinlikte daha zengin, büyüünün çağrışımından daha kuvvetliydi." (Kohn, 1967: 168)

Romantizmin Avrupa'daki çıkış noktası sanatsal bir yaklaşım şeklinde olmuştur. Tüm Avrupa'da var olan romantizmin Alman ayağı, hayatı, tarihi, doğayı yorumlayan bir felsefe şeklinde gelişim göstermektedir. Bu açıdan Alman romantizminin diğerlerinden farklı olarak siyasi yönünün olduğunu iddia etmek yanlış değildir. Alman örneğinde romantizm, bir düşünce şekli olarak tezahür eder ve bu sanattan siyasete kadar geniş yelpazesi olan birçok alanda etkisini gösterir.

Alman topraklarındaki ilk nesil romantik grup; 1770'lerde doğan A.W. Schlegel, Freidrich Hölderlin, Friedrich Schlegel, Novalis, Tieck ve Wackenroden gibi isimlerden oluşurken, ikinci nesil geç romantikler denilen grup, ilkinden yaklaşık on yıl kadar sonra doğan Clemens, Brentano, Arnim, Chamisso, Cornelius, Eichendorff, Pforr ve Friedrich Overbeck gibi isimlerden oluşmaktadır. Sheehan (1989) Alman romantik çevresinin dökümünü bu şekilde verirken birçok romantik duruş sahibi kişiyi bu grubun dışında tutmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada Alman romantizmi bir felsefe çevresiyle sınırlı tutulmayacaktır. Bu dönemdeki düşünürlerin, devrimci, Aydınlanmacı dönüşüme verdikleri tepkinin romantik olduğu iddia edilmektedir. Herder, Fichte, Müller gibi pek çok düşünür romantik yaklaşıma katkı sağlamışlardır, romantizmi dar bir çevre ile

sınırlamak sahip olduğu dünya görüşünün tam olarak anlaşılmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle Friedrich Meinecke ‘siyasi romantizm’ kavramının önemini vurgulamaktadır. “Bu kavram, sadece Romantik şair ve yazarların siyasi fikirleri ve faaliyetleri değil, aynı zamanda romantiklerce başlayan ama sonra 19. yüzyılın ortalarına kadar belirli siyasi çevrelerce ele alınan ve dönüştürülen siyasi düşünce dünyasını ifade eder.” (Meinecke, 1970: 49)

Dönem, sanatçının aktif bir siyasal varlığının olduğu bir dönemdi. Özellikle bu dönemde, sanatın toplumsal olanla bağlantısı, ulusal kurtuluş ya da birleşme çabası içinde olan bölgelerde güçlü olmuştur. Böyle alanlarda halkı tanımak ve halktan beslenmek, sanatçılar için hem bir amaç olmuş, hem de davalarına sağlanacak kitlesel destek için halkı bilmek önemli hale gelmiştir. Ve sanat bunu sağlamada felsefe, din, bilimden daha vurucu olarak en önemli araç olmuştur. “Eleştirisinin sorun çıkardığı felsefe aracılığıyla olamazdı, inançlarının eleştiriye hassas olduğu din yoluyla da olamazdı, faaliyetlerinin güzelliği ve doğanın gizemini yok ettiği bilim yoluyla da olamazdı. Böylece tek çıkış yolu bunu sanat yoluyla yapmaktı.” (Beiser, 1992: 231) Bu sanatları icra edenlerin niceliksel kısıtı, onların önemli etkilere sahip olmalarına engel olmamıştır. Romantizm, Hobsbawm’un deyimi ile bütün insanlığı yerinden oynatacak depremler yaratabilmiştir. (Hobsbawm:2008)

Romantizm, Aydınlanma kabullerine siyaset felsefesi boyutunda üç temel alanda karşı koymaktadır. Epistemoloji, tarih anlayışı ve birey-toplum ilişkisi (devlet teorisi) olarak sınıflandırılabilir bu alanlar birbirlerini tamamlar niteliktedir. Bu üç başlık altında romantik dünya görüşü, Aydınlanmanın kabullerini tersine çevirmiş, bunu yaparken de Alman özgüllüğünün önemini belirgin hale getirmiştir.

Konunun karmaşıklığının üstesinden gelmek adına gelinen noktada, öncelikle Aydınlanmanın romantizmin karşı durduğu belirli kabullerine kısaca değinilmekte ardından epistemoloji, tarih anlayışı, birey-toplum ilişkisi odak noktaları referans alınarak Aydınlanma ve romantizmin karşıtlığı ekseninde Alman romantizminin siyasi yapısı ortaya konulmaktadır.

Aydınlanma felsefesi, yeşerdiği coğrafyaya göre farklı özellikler taşımaktadır. Çeşitli Aydınlanma tiplerinden bahsedilebilir. Fakat çalışmanın bu noktasında Aydınlanma felsefesinin genel özellikleri kısaca ele alınarak ortak noktalar öne çıkartılacaktır. Aydınlanmaya içkin en temel özellik, akla olan inanç ve akılla elde edilen genel geçer yasaların doğrultusunda hayatın düzenlenmesidir.

İngiliz siyaset bilimci Isaiah Berlin (1909-1997), Aydınlanma felsefesini özetleyecek üç prensip sunar. Öncelikle tüm soruların yanıtlanabilir olduğu inancı Aydınlanma felsefesinde belirgindir. Bu sorular, şimdi değilse bile ileride, bizce değilse bile bizden daha ehil kişilerce yanıtlanacaktır. Yanıtlanamadığı takdirde sorunun kuruluşunda bir hata var demektir. İkinci olarak bu sorulara verilen cevaplar bilinebilir, öğrenilebilir ve öğretilebilirdir. Son olarak, tüm bu sorulara verilen cevaplar birbirleriyle uyum içerisinde olmalıdır. Bu cevapları bulmada dogmalar, gelenekler vs. değil, aklın doğru bir şekilde kullanımı kilit önemdedir. (Berlin: 2000) Kısacası Aydınlanmanın temel ideali, insanın nasıl yaşaması gerektiği, devletin ve rejiminin karakterinin ne olması gerektiği gibi sorulara, aklın aktif kullanımıyla cevap verilmesi yönündedir. Akıl devreye girdiği zaman, doğru bir tane olduğundan birbiriyle uyuşmayan cevaplar ortadan kaldırılabilir.

Fransız siyaset bilimci ve tarihçi Alexis de Tocqueville'e (1805-1859) göre, Aydınlanmacıların ortak yönü: "Hepsi de kendi zamanlarının toplumunu düzenleyen karmaşık ve geleneksel adetlere, akıldan ve doğal yasadaki devşirilmiş basit ve temel kurallar ikame etmenin uygun olduğunu düşünmektedirler." (akt. Ağaoğulları, 2005: 237) Elie Kedourie de Avrupa'daki Aydınlanmada bu genel geçer kurallara atıfta bulunarak, bunların topluma uygulanabilirliğine verilen önemin altını çizmektedir. "18. yüzyılda Avrupa'da yaygın olan Aydınlanma felsefesi evrenin tek tip, çeşitlilik göstermeyen doğa yasalarıyla yönetildiğini savunmaktaydı. Buna göre; akıl yoluyla kişi bu yasaları keşfedebilir ve kavrayabilir ve eğer toplum bu yasalara göre düzenlenirse huzur ve mutluluğa ulaşırdı." (Kedourie, 1993: 2)

Toplumların akla uyan evrensel yasalarla yönetilmesi gerektiği fikri Fransız siyaset bilimci Marquis de Condorcet (1743-1794) tarafından da şu şekilde belirtilmiştir;

Bir yanda gerçek, akıl, adalet ve insan hakları, öte yanda mülkiyetin, özgürlüğün ve güvenliğin önemi her yerde aynı olduğuna göre, bir devletin çeşitli eyaletlerinin, hatta bütün devletlerin aynı ceza yasalarına, aynı medeni yasalara, aynı ticaret yasalarına vb.'ne sahip olmamaları gerektiğini anlamak mümkün değildir. Nasıl ki doğru bir önerme herkes için doğruysa, iyi bir yasa da bütün insanlar için iyidir. (akt. Ağaoğulları, 2005, 268)

Alman siyasi romantizminin en çok direndiği nokta, Aydınlanmanın bu tektipleştirici, evrenselci iddiası olmuştur. Özellikle ikinci bölümde tanımlandığı şekliyle, Fransız etkisini hem ekonomik hem ideolojik alanda hisseden Alman entelektüeli, romantik siyaset felsefesiyle Alman özgüllüğünün manifestosunu oluşturmuştur. Bu oluşum, epistemoloji, tarih anlayışı, birey-toplum ilişkisine bakış olmak üzere üç temel alana yansımıştır.

3.3.1. Romantik Epistemoloji

Kopernik, Kepler, Galileo ve Newton'un bilime kazandırdıkları, genel olarak tüm evrenin dev bir saat, ya da çok karmaşık bir makine düzeninde işlediğine yönelik çıkarımlara neden olmuştur. Örneğin, ünlü botanikçi Nehemiah Grew, 1682 yılında bunu şu şekilde dile getirmiştir; "Tüm doğa Tanrı tarafından yapılan ve onun elinde olan büyük bir makinedir. ." (akt. Eichter, 1982: 8) Buna göre Tanrı bir kez bu kusursuz makineyi yaratınca doğa kanunları denilen mekanik kurallara göre çalışmaya başlamakta ve bu kusursuz sistem sonsuza kadar bu şekilde sürmektedir.

Romantiklerin bu sisteme şiddetle karşı durdukları nokta, bu mekanik sistemde bireyin rolü olmuştur. Eğer dünyadaki olgular, maddelerin mekanik özellikleri sonucunda fiziksel olarak ortaya çıkıyorlarsa, insan da bu olguların arasındadır ve dolayısıyla doğa yasalarına tabidir. İnsanın bilinç sahibi bir varlık olması bu tabi olma durumunu değiştirmedigine göre, mekanik felsefe, bireyin hür iradesini yadsıma noktasına gelmiştir. Descartes ve Leibniz bu konunun üstüne gitmiş, Kant'ın ahlak felsefesi hür iradeyi devreye sokmak için çok önemli bir kapı açmıştır. Kant, mekanik felsefenin dönüşümüne hizmet ederken, Fichte'ye bunu romantikleştirmesi için gereken araçları sağlamıştır. Bireyin önemli hale gelmesinde Kant'ın attığı en önemli adım, 1781 yılında

yazdığı Kritik der reinen Vernunft (Saf Aklın Eleştirisi)⁶ isimli eserinde fenomenal ve numenal dünyalar arasındaki ayrım olmuştur. “Kant bu uzlaşmayı kendinde varlığı olanlara ait, bilinemez, zamandan ve mekandan bağımsız numenal dünya ile numenaldan alınan verilerle zihnin inşa ettiği, deneyimlerimizin özünü oluşturan fenomenal dünya arasındaki ayrımla sağlar.” (Eichter, 1982: 13) Bu ayrım mekanik felsefeden farklı şekilde bireyin rolünü artırmaktadır.

Ahlaki ve siyasi kaygılar ve bunlarla ilgili sorular, Kant’ın olgunlaşma süreci olarak tanımladığı Aydınlanmanın merkezinde yer almaktadır. “Aydınlanma, insanın, gücünü kendisine zorla kabul ettiren çocukluktan çıkışıdır. Çocukluk ise, kişinin kendi aklını başkalarının rehberliği olmadan kullanamamasıdır.” (akt. West, 2005: 51) Fakat Kant, Aydınlanma felsefesinin ahlaka yönelik yaklaşımının sorunlu olduğunu farkındaydı. Eğer insan nedensel, mekanik güçlerin içinde yalnızca eyleyen ise, bireyi özgür ve sorumlu olarak görmek imkânsızlaşmaktaydı. Ahlak’ın (olması gerekenin), olan içinden nasıl çıkarılacağı açık değildi. Kant’ın 1785’te kaleme aldığı Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi)⁷ çözümü, ahlaki yargı için, bilimsel akıldan bağımsız bir temel tespit etmek olmuştur. Ona göre, “inanca kapı açmak için bilgiyi sınırlamak zaruridir.” (akt. West, 2005: 52) Bu da, ikisine ilişkin alanların ayrılmasını gerektirmiştir.

Kant, ancak özgürlükle mümkün olacak ahlaki yapı ile fiziki dünyanın nedensel zorunluluklarını uzlaştırmak için fenomenal dünya ile numenal dünya arasında bir ayrımı öne sürmüştür. Bu ayrımda, özgürlük gibi ahlak da deneyimin geçerli olduğu fenomenal dünyada değil de, numenal alanda anlaşılabilir olgulardır. Buradan yola çıkarak, ahlaka uygun eylem fenomenal dünya ile ilgili değil, yalnızca bireyin doğru olanı yapma niyeti ile ilgili hale gelmektedir. Bu niyetin kendisi de aklın ürünü olan evrensel bir ahlak yasasının ürünüdür, ya da Kant’ın ifadesiyle kategorik buyruktur (kategorischer Imperativ).

⁶ Bu eser Aziz Yıldırım tarafından ‘Arı Usun Eleştirisi’ başlığıyla çevrilmiş, İdea Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

⁷ Bu Eser Mete Tunçay tarafından ‘Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi’ başlığıyla çevrilmiş, Türkiye Felsefe Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Kant, numenal dünyanın varlığına işaret ederken, zihni, özellikle İngiliz ve İskoç Aydınlanmasında olduğu gibi, asla boş bir levha (tabula rasa) olarak görmemektedir. Kişide deneyimden bağımsız bulunan kodlar, ahlak, özgürlük gibi kavramların mekanik dünyaya özgü kurallarla anlaşılmasına çalışılmasını boşa çıkarmaktadır. Ne var ki, bu kavramlar ancak bireylerin içlerinde bulunan güdülere ses vererek anlaşılabilir. Kant'a göre, doğal haklar, özgürlük gibi kavramların anlamlı hale gelebilmeleri, bireylerde bulunan kategorik buyrukları anlayarak mümkün olabilir. Böylece ahlak, dışarıda aranmaması gereken, insanda var olan kodlarda gizli olan bir yapıya bürünmüştür. "Ahlak, görüngüler dünyasında bulunmayan, fakat içimizde var olan evrensel yasalara itaatin sonucudur." (Kedourie, 1993: 14) Ve özgürlük kişinin kendi içinde var olan sese kulak vermesiyle mümkündür. "Kişi ancak dış dünyadaki değil içinde var olan ahlak normlarına uyduğu zaman özgür olabilir." (Kedourie, 1993: 15) Kant'ın kategorik buyruğunun bir diğer çıkarımı, bireyleri araçlar olarak değil kendilerinde amaçlar olarak görmektir. "İnsan, ve genel olarak da, her rasyonel varlık, sadece şu ya da bu iradenin keyfi kullanımı için bir araç olarak değil, kendinde bir amaç olarak varolur: O, ister kendisine, isterse başka rasyonel varlıklara yönelmiş olsun, tüm eylemlerinde aynı zamanda hep bir amaç olarak görülmelidir." (akt. West, 2005: 54)

Her ne kadar Kant, Aydınlanma düşüncesine karşı duruş sergilememiş olsa da, geç dönem eserlerinde – özellikle *Drei Kritiken*'- bireye ahlak ve özgürlük noktasında daha önce olmadığı kadar bir otonomi kazandırması nedeniyle, romantik zihniyeti, Aydınlanmanın evrenselleştirici iddialarına karşı silahlandırmış olmaktadır. Romantizm, bundan itibaren bu bireyselliğin temelleri üzerinden gitmeye başlayacaktır.

Romantikler de Kant'ın onlara açtığı kapıdan içeri girerek mekanik felsefenin bu handikaplarından çıkış yolunu Aydınlanmayla özdeşlenen mekanik felsefeyi tersine çevirmekte bulmuşlardır. Kant, madde ve zihin arasındaki farkı ve bunların farklı gerçekliğin belirli yönlerini ifade ettiklerini vurgularken, öğrencisi Fichte, 1794'te kaleme aldığı *Wissenschaftslehre* (Bilim Öğretisi) adlı eserinde, maddeyi göz ardı edip zihinsel olana odaklanarak, bireyi tüm gerçekliğin tek öznesi haline getirmiştir. "Böylelikle, Kant'ın ahlak açısından kendi kararları için insana tanıdığı bağımsızlığı ya da otonomiye Fichte, teorik alana doğru genişletti ya da başka bir deyimle, insan

Ben'inin aynı otonomluğunu, onun dış dünyaya ilişkin tasarımları için de talep etti." (Schelling, 2006: 515) Fichte böylece "ben"i, gerçekliğin tek unsuru haline getirerek bireyin bilinci ile kendi dünyasını oluşturduğunu ortaya atmaktadır. "Dünya,-doğa tüm çeşitliliğinde ve tarih; geçmişte, bugünde ve gelecekte olmak üzere- ister istemez, evrensel bir bilincin ürünü olmalıdır – ki bu da içindeki her şeyi kucaklayan ve olan herşeyin bir tür göstergesi olan bir Ego'dur."(Kedourie, 1993: 28) Fichte böylece Alman düşün sisteminde söz konusu dönemde egemen olan pietist etki dahilinde var olan içselliği (Innerlichkeit), kendinde varlık (das Sein an sich) şeklinde betimlenen mütevazilik boyutundan arındırarak, bireyi gerçekliğin ve tüm dünya algısının tek gerçekliği mertebesine yüceltmektedir.

Romantik epistemolojinin, Aydınlanma düşüncesinden ayrıldığı önemli bir konu, evreni en baştan itibaren kusursuz yaratılmış bir sistem olarak görmemesidir. Romantiklere göre hareket ve dönüşüm, evrenin var olmasında da bir esastır. "Yeni görüşe göre tersi geçerlidir: 'üstün' olan 'düşük'ten türemiştir, kusursuz olan vasattan; dünya mükemmel ve üstün varlık olarak yaratılmamış ama gelişmiş veya/ve gelişmektedir. 'Oluşum' (das Werden) her şeyin özüdür." (Eichner, 1982: 15) Bu konuda Alman romantik devlet teorisyeni Adam Heinrich Müller'in (1779–1829) kavram (der Begriff) ve fikir (die Idee) ayrımı oldukça önemlidir. Müller, bu ayrımı yaparken romantiklere göre Aydınlanmacıların içinde buldukları yanı sıra da ışık tutar. Ona göre, bir kavram herhangi bir zamanda ve yerde oluşumu süren bir şeyin resmini çekmek gibidir. "Bir kavram, devleti ya da başka bir kurumu bir görüş açısından ya da verili bir zamandan anlatmaya çalışan bir kelime ya da tanımdır." (Lougee, 1959: 633) Romantiklerin evrenin sürekli bir oluşum içinde olduğu inancı göz önünde bulundurulunca, bir kavram batmakta olan güneşin fotoğrafı gibidir. Oysa romantiklere göre önemli olan, güneşin batışının bütünüdür, onun fikridir (Idee). Bu nedenle kavramlar, gerçeği göstermekte yetersizdir. Müller'e göre, batı felsefesinin içine düştüğü yanılgı burada yatmaktadır. Bunu Aydınlanma felsefesinin devlet teorisine atıfla ortaya koyar:

Devlete dair alışıldık teorilerimiz kavram yığınları bu nedenle de ölü, işe yaramaz, kullanışsızdır. Devletin mükemmel şekilde ve bir kerede algılanabileceğine yönelik yanlış inançlarından dolayı devletin sürekli ve sonsuz bir dönüşüm ve değişim içerisinde olduğunu kavrayamazlar, hareketi teorilerine yansıtamazlar. (akt. Lougee, 1959: 633)

Öte yandan gerçek olan sürekli dönüşüm ve oluşumdur ve bunu kavrayabilmek yalnızca fikirlerle (Idee) mümkündür. “Eğer o da, obje hareket edip büyüdüğü gibi hareket ediyor ve büyüyorsa; o zaman ona o şeyin kavramı değil onun fikri, özü, hayatı demeliyiz.” (akt. Lougee, 1959: 633) Bu nedenle devletin yapısını anlamak için Aydınlanmacılarca kullanılan sözleşme kuramı, devleti sadece bir kavram (Begriff) olarak alır, oysa devlet bir ide'dir, sürekli bir oluşum ve dönüşüm içindedir bu nedenle kısmi analizler onu anlamak için yetersizdir.

Romantikler, aklın insan doğasında saklı birçok erdemden biri olduğunu ve en temeli olmadığı gibi başka erdemlerin de ona alternatif oluşturabileceğine inanırlar. Bu doğrultuda romantik yaklaşım, aklın bu derece yüceltilmesini olumsuzlar. Özellikle pietizm etkisi, aklın hisler üzerindeki tahakkümünü olumsuzlamalarına müsaade etmemektedir. Modern toplumda yaşanan işbölümü ve rasyonelleşme süreçleri kişiyi duygularına yabancılaştırmış, Herder'in ifadesi ile onları “yarı düşünür yarı hisseder” (akt. Greenfeld, 2003: 345) haline dönüştürmüştür. Modernleşmenin insan doğasını dönüştürücü etkisinin eleştirisi, Alman romantik düşüncesinde, özellikle de Herder'in düşün dünyasında Rousseau'nun ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Aydınlanmacıların aksine ilerleme, Rousseau'ya göre hep iyi yönde olmamaktadır. Ona göre ‘vahşi’ ya da doğal insan ‘uygar’ insandan çok daha üstündür. Toplumsallaşma insanları birbirleriyle karşı karşıya getirerek, rekabet, kıskançlık ve anlaşmazlıkları körüklemektedir. Bu nedenle insanın doğal halinden uzaklaşmasının olumlu yanı yoktur. Bu noktada belirtilmesi gereken, Rousseau'nun insanın doğal halinden kastının Thomas Hobbes'un ele alışından özünde farklı nitelikte olduğudur. “Rousseau'ya göre, benzeri birçok filozof gibi, Hobbes da, ‘vahşi insandan söz ederken’, ‘toplumsal insan’ı tasvir eder.” (West, 2005, 60) Rousseau'ya göre, toplum sözleşmecileri, “Kısacası hepsi de sürekli olarak gereksinme, açgözlülük, baskı ve gururdan söz ederken toplumda edinmiş oldukları düşünceleri doğa durumuna aktarmışlardır. Vahşi insandan söz etmişler, fakat uygar insanı anlatmışlardır.”(akt, Ağaogulları, 2006, 35) Ona göre insanın doğa haliyle ilgili önermeler kurabilmek oldukça zordur. Bu nedenle Rousseau doğal duruma dönüşü içeren projeler üretmemektedir.

“Akıl, istek, güdü ve eylem gibi duyguları köreltti. Yüreği baştan, yasaları insanlardan, zihni fiziksel emekten ayırdı.” (Greenfeld, 2003: 345) Mantığı, duyguların önünde tutan bir toplum, doğal olmadığı gibi üyelerini derin bir yalıtılmışlığa ve mutsuzluğa itmektedir. Kant’ın yakın arkadaşı, Alman filozof Johann Georg Hamann’ın (1730–1788) “kafa bilimi” (Kopfwissenschaft) olarak adlandırdığı rasyonalizm, kişinin Tanrı ile kurduğu ilişkiye zarar vermektedir. Hisleri aklın önünde tutan romantik yaklaşım, bir süre sonra hissiyatı tanrılaştırmıştır. Özellikle Hamann’a göre akıl doğal olmayan iken, duygular tanrının insanlara doğal bir hediyesidir. Duygunun her türlüünü zevkle onurlandırdıkları gibi acıyı da duyguyu yoğunlaştırdığı için olumlamaktadırlar. Acıya duyulan bu hevesi de pietist gelenekle bağdaştırmak mümkündür. Schlegel’in şu ifadesi acının kutsanmasını özetler: “Ah o acı çekmekten korkan zavallı insanlar, farkındalığın ne olduğunu asla bilemezler.” (akt. Greenfeld, 2003:334) Bir başka örnek olarak, romantikleri son derece etkileyen Goethe’nin ‘Genç Werther’in Acıları’ adlı eserindeki kahraman Werther’in çektiği acılar, aynı şekilde kutsanır.

3.3.2. Tarih Anlayışı

Romantizmin ortaya koyduğu tarih anlayışı, Aydınlanmanın ilerlemeci, evrensellik iddiası taşıyan öğretisine karşı, temel olarak halk kültürüne atıfla yapılan bir başkaldırıdır. Herder’den önce de Alman tarihçiliğinin (historicism) gelişimine hizmet etmiş düşünürler vardı, fakat Herder’in tarihçi fikirleri ve bunların millet kavramıyla ilişkilendirilişi özellikle önemlidir.

Herder de Fichte gibi Kant’tan beslenmiş, doğanın dinamik bir dönüşüm içerisinde olduğu fikrini öğretisine yansıtmıştır. “Tüm tarihi yazılarında Herder, Kant’ın merkezi öğretisini tekrarlardı; verili ya da ölümsüz gibi görülen her şey, dil olsun, sanat ya da din olsun, aslında tarihin ürünleridir.” (Beiser 1992, 194) Bu dönüşüm fikrinin tarihe uygulanması, tarihçi düşünüş şeklini yaratmış bunun da kültür söylemi üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Isaiah Berlin, Herder etkisindeki Alman tarihçiliğinin üç temel iddiası olduğunu belirtmektedir; öncelikle tüm sosyal, kültürel ve siyasal kurumlar ve gelişmeler değişime açıktır ve koşullarla şekillenirler. Bu nedenle ideal anayasadan, dinden, dilden bahsetmek mümkün değildir. İdeal gibi görünen, ya da gösterilen

kurumlar, tarihsel koşulların ürünüdür, bu nedenle benzer tarihsel deneyimleri yaşayamayanlara dayatılmamalıdır. İkinci olarak kültür tekrarlanmayan, biricik ve organik bir bütündür. Kültürü dışarıdan anlamak ve hükümde bulunmak imkânsızdır, içine girilmelidir. Bu bağlamda son olarak kültürün gelişimi de organik bir yapıyı andırır. Kültürler de doğarlar, büyürler, olgunlaşırlar ve ölürler. (Berlin: 2000)

Alman tarihçiliğinin, milliyetçiliğe katkısını anlayabilmek için bu tarih anlayışının Aydınlanmanın ilerlemeci tavrına karşı duruşu, dil, halk ve kültür konusundaki çıkarımlarını gelinen noktada detaylandırmak gerekmektedir.

Özellikle Fransız Aydınlanması'nın tarih anlayışı büyük ölçüde iyimserdir, buna göre insanlık tarihi, ilerleyerek kusursuzluğa ulaşma noktasına gelecektir. İnsan doğasında akıl yoluyla ulaşabileceği genel geçer prensipler vardır ve tarihin ilerlemesiyle insan aklı, bu prensipler doğrultusunda hayatını düzenleme yoluna gidecektir. Bu ilerlemeyi sağlayan Avrupa toplumunun yanı sıra henüz bu aşamaya gelememiş topluluklar da bulunmaktadır. Onların yapmaları gereken, bunu başaranları takip ederek, akla uygun prensipleri benimsemektir. Örneğin Concordet, bu barbar grupların izleyecekleri iyi bir örneğe sahip oldukları için şanslı olduklarına değinir; "Bizden, uzun yanlışlamalarla edindiğimiz basit gerçekler ve yanılmaz metotlardan öğrenecekleri sayesinde bu halkların ilerlemesi daha hızlı ve kesin olacaktır." (akt. Whitton, 1988: 150)

Romantizmin tarihçiliği, bu tek tipleşme karşısında toplulukların özgül koşullarının önemini altını çizmektedir. Herder'e göre bir toplumun özgüllüğü, maddi koşullarından kaynaklanmaktadır. Toplumlara bu özgül koşullarını veren de tanrıdır. Romantik felsefe, nasıl insanın doğaya uygun davranmasını olumluyorsa, bir toplum için de ahlaklı olan, kendine verilen bu koşullara uygun davranmaktır.

Özellikle, Herder dil ve kültüre atıfla Aydınlanmanın ilerlemeci, evrensel prensiplerine karşı durmaktadır. Herder'e göre, insanın koşullarının oluşması, içinde bulunulan coğrafyadan grubun tarihine kadar çok farklı etmenlerin rol oynadığı çok dinamik bir süreçtir. Toplulukların dilleri arasındaki farklılıklar, bu etmenlerin en açık yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Herder, dilin, insan düşüncesi ve kültüründe kurucu rol

üstlendiğini savunur. Dil, insanları hayvanlardan farklı kılan, insanların özgürlüğüne ve işbirliği yapmalarına olanak tanıyan ve düşünceyi mümkün kılan çok önemli bir araçtır. Düşünce, belirli bir dil olmaksızın mümkün olamayacağı gibi, düşünceye karakterini kazandıran da o dilin özellikleridir. Bu bağlamda düşünce ile dil arasında sıkı sıkıya bir bağ bulunmaktadır. Dil de ancak toplumun içinde öğrenilebileceğinden, grubun nesilden nesile dil yoluyla aktarılan bir düşünüş şekli vardır. Bu yönüyle dili evrensel değerlerin aktarım aracı olarak gören Aydınlanmacı yaklaşımdan ayrılan romantik tarihçilik, dili, milli sınırların belirlenmesi noktasında da kilit önemde değerlendirir. Örneğin Fichte'ye göre, aynı dili konuşan Prusya ile diğer Almanların ayrı olması doğal değildir "Prusyalıların diğer Almanlardan ayrımı tamamen yapaydır. Fakat Almanların diğer Avrupa milletlerinden ayrılığı doğaya dayanır. Ortak dil ve ortak milli karakterler, Almanları birleştirirken onları diğerlerinden ayırır." (Kedourie, 1993: 63)

Bir toplumun, mimarisinden hukukuna kadar tüm özellikleri toplum bütünüdür. Bir toplumu anlayabilmek, onun dili, tarihi, kısacası tüm özgül koşullarıyla ilişkiye girmekten geçer.

Kişiler bir milletin yalnızca bir fikrini anlayabilmek için bile o milletin ruhuna girmelidirler. O yüzyıl, o bölge, içlerine işlemelidir. Tüm tarihini anlamalı ve içinde hissetmelidirler. Ancak bu koşullarda o milleti anlama konumuna yükselirler. (akt Whitton, 1988: 159)

Herder'in görececiğe kayan ve farklı toplumların mukayese edilmezliğine olan inancı önemlidir. "İnsan toplumlarının çeşitliliğini, Hume ve Montesquieu gibi diğer Aydınlanma düşünürleri de kabul etmişlerdir, fakat onlar yasaların ve geleneklerin değişkenliğini, ortak insan ihtiyaçlarını karşılamamanın alternatif yolları olarak görmekteydiler." (akt. West, 2005: 64) Öte yandan Herder'e göre bu temel insan ihtiyaçları da içinde bulunulan toplumun özelliklerine, tarihsel özgüllüklerine göre belirlenmektedir.

Kültürel görececilik, Herder tarihçiliğinin temelini oluşturmaktadır. Ona göre tarih, tüm topluluklar için ilerleme doğrultusunda düz bir çizgi değildir. Koşullar toplulukların beklentilerini, yaşayışlarını ve en önemlisi onlar için iyi olanı belirlemektedir. Bunların evrenselleştirilmesine karşı olan Herder'e göre, "Her milletin mutluluk merkezi

içindedir.” (akt Greenfeld, 2003: 330) Bir milleti, bir ötekinin prensipleri ile yargılamak ise en büyük hatadır. Önemli olan bir kültürün doğasıyla, özgünlüğünün ne kadar uyumlu olduğudur. Bu uyumluluğu sağlamak, kültürün misyonu ve var oluş amacıdır.

Bu yapılmaksızın ulaşılan evrenselci kozmopolit dünya görüşlerinin yıkıcı sonuçları vardır. Böyle evrenselci tutumlar, kültürlerin, baskın sayılan kültürlerin boyunduruğuna girmesine sebep olmakta ve kişileri toplumdaki yabancılaştırarak üretken güçlerini tüketmektedirler. Topluluğa dışarıdan gelen müdahaleler toplumun doğal yapısına zarar vermektedir. Bu anlamda Herder’in, toplumun doğal yapısı olarak ele aldığı husus, var olan devlet teorilerinden bir farklılık göstermesi nedeniyle önemlidir. Herder, devlet ve yönetimlerin doğasını sorgular, ona göre, toplumun bir çeşit sözleşme ile oluştuğunu savunanların ya da yönetimi kutsal temelde meşrulaştırılanların tarihsel bir açıklamaları yoktur. Herder’e göre toplum sözleşmecileri ve iktidarın meşruiyetini ilahi bir güce bağlayan her iki teoride de yönetimsiz bir topluluktan aniden yönetimli bir topluma geçme beklentisiyle bir sıçrama yapılarak tarihsel bir boşluk bırakılmıştır. Oysa Herder’e göre toplum, birkaç ailenin birleşmesiyle oluşmuş ve bu sayı arttıkça da doğal olarak belirli yönetim ilkeleri belirlenmiştir. Bu doğal süreç, yapay olarak dış güçlerin müdahalesiyle sonuçlanmış, böylece toplulukların doğal özellikleri ortadan kalkmıştır. Herder, bazı devletlerin doğal olmayan yayılmalarının tehlikesini şu şekilde dile getirmektedir:

Doğa aileleri oluştururken, en doğal devlet, doğal karakteri olan bir halktır... Hiçbir şey değişik insan çeşitlerinin ve milletlerinin bir kurum altında zorbaca birleştirilmesi, devletlerin doğal olmayan yayılmaları kadar kötü niyetli olamaz.(akt. Breuilly, 1994: 59)

Tarihi bilmenin amacı, yalnızca geçmişte olanları bilmek değildir, tarihçi yaklaşıma göre önemli olan, kişinin kendini tarihi ile bütünleştirebilmesi, orijinalliğinin farkına varmasıdır. Böyle bir farkına varış romantikler için ortaçağda vücut bulmuştur. Ortaçağ romantikler için; “Peri masallarındaki ormanların gizemli havasıyla kuşatılmış, üzerinde sual olunmaz Hıristiyan cennetinin asılı olduğu, rengârenk hanedan armalarıyla, çağların yavaş yavaş oluşmuş organik ürünü feodal çağın istikrarlı ve düzenli toplum yaşamı, burjuva toplumunun muhafazakâr muhaliflerinin yitirdiği besbelli olan cennetiydi.” (Hobsbawm, 2008: 286) Hobsbawm’a göre (2008) romantizmin, halka

dönüşünün en önemli nedeni, halkta endüstri öncesi 'bozulmamış' köylü ve zanaatkârın erdemlerinin örneklenmesidir. Benzer şekilde Beiser'de ortaçağa ilginin, endüstrileşmenin yarattığı korkuya, dönüşümün çekincelerine atıfla açıklamıştır.

Romantikler, sosyal parçalanmadan ve kapitalizmin ilerlemesinden korktukça; ortaçağın ortak (kolektif) düzenine daha fazla özlem duydular. Halkın doğal çabalar aracılığıyla toplumu geliştirme gücüne olan inançları azaldıkça, devletin gücüne daha fazla güvenmeye başladılar. (Beiser, 1992, 223)

Bu nedenle bu kökene dönüş için halk şarkıları, deyişleri ve göreneklerine yoğun bir ilgi görülmüştür. Achim von Arnim ve Clemens Brentano'nun 1805 ve 1808 yılları arasında hazırladıkları Alman halk şiirleri derlemesi olan "Des Knaben Wunderhorn" (Uslu Oğlanın Mucize Flütü) ve Grimm Kardeşler olarak bilinen Jacob ve Wilhelm Grimm'in Alman kökenli masalları derledikleri "Grimm's Fairy Tales"i (1812) (Grimm'den masallar) Almanların kökenlerine dönüşü simgeleyen ve bu anlamda milliyetçiliğin gelişimine büyük ölçüde hizmet eden yapıtlardan bazılarıdır.

3.3.3. Birey-Toplum İlişkisi

Alman topraklarında, ele alınan dönemde romantik eğilime sahip siyaset düşünürlerinin özellikle devlet tahayyülü, toplum sözleşmecilerinkinden oldukça farklıdır. Beiser Aydınlanmanın devlet ve topluma bakışıyla, buna romantik karşı çıkışın özetini şu şekilde verir: Aydınlanma felsefesinin mekanik devlet ve toplum kurgusunda, toplum ve devlet tıpkı bir makine gibi ayrılabilir parçalardan oluşan, kendilerine yeten ve topluma çıkarları için katılan bireylerden oluşmaktaydı. Tıpkı bir makinenin dışarıdan müdahale ile çalışabilmesi gibi, devlet ve toplum da ortak çıkarı en iyi gözetebilecek yetkin kişilerce yönetilmelidirler. Yasalar, bu toplumun bir arada yaşayabilmelerini sağlayan yegâne araçtır ve son olarak nasıl bir makine bir proje doğrultusunda üretildiyse, devlet de rasyonel bir planın ürünüdür ve değişen koşulların onu şekillendirmesine izin verilmemelidir. (Beiser: 1992)

Diğer yandan romantik yaklaşım, topluma ve devlete çok daha farklı bir anlam yükler. Romantikler, kişilerin çıkarlarını kollamak yerine, bireyselliklerini diğerleriyle uyum içinde gerçekleştirecekleri bir bütünlük özlemindedirler. Bu anlamda 'organizma'

benzetmesi, romantik düşünürlerce devlet ve toplum için sıkça dile getirilir. Nasıl bir organizmada her parçanın bir rolü varsa ve bütünden bağımsız tanımlanamazsa, bireyler de toplum için öyledir. Herkesin toplum içinde bir rolü vardır ve ancak bu rolle tanımlanabilir olmak mümkündür. Bunun yanında, toplumu birbirine bağlayan ve yukarıdan dayatılan yasalar olmamalı, toplum, içinden çıkan gelenekler ve kültür doğrultusunda hareket etmelidir. Tarihsel evrim, toplumun oluşmasındaki ana motivasyon olmalıdır, herhangi rasyonel bir plana göre tasarlanan devletin, özgüllüğünü koruyabilmesi mümkün değildir.

Özellikle Adam Müller’de toplum ve devlet arasındaki ayırım belirsizleşmektedir. Ona göre insanlar sosyal varlıklardır ve doğaları gereği bir devletin bünyesinde olmalıdırlar. Müller bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Kişi devlet dışında düşünülemez. Toplumla ya da devletle bağı kalmayan kişinin hiçbir şeyi yoktur. Devlet dışında bir birey algısı var olamaz, devletin dışında insan olan hiçbir şey yoktur.” (akt. Greenfeld, 2003: 346) Müller’in bu ifadesi, alman romantik siyaset felsefesinin birey-toplum ilişkilerine bakışına ışık tutma niteliği taşır. Buna göre birey, ancak toplum/devlet/ millet⁸ içinde doğasını bulur ve bu yapılar dışında anlamlı değildir. Müller’in bu görüşünü “Novalis” olarak tanınan Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg (1772-1801) de desteklemektedir: “Mükemmel yurttaş tüm varlığıyla devlet içindedir, devlet dışında hiçbir şeyi yoktur.” (akt. Kohn, 1950: 448) Ne var ki, bu devlet insan tasarımı olan, yapay bir olgu değildir. Müller’e göre devlet, rasyonel bir kurum olmamalıdır, devlet kişilerin ruhlarının bütünleştiği farklılıkların onun içinde korunduğu ve fakat aynı zamanda bu farklılıkların bir uyum içinde yok olduğu bir organizmayı ifade etmektedir. Müller’e göre: “Devlet sadece bir fabrika, bir ajanda, bir sigorta firması ya da tüccar toplumu değildir. Ona göre devlet, milletin tüm fiziksel ve entelektüel ihtiyaçlarının ve zenginliklerinin, iç ve dış yaşamının bütünleşmesi, mükemmel, enerjik ve sonsuza kadar dinamik bir bütünlüğe ulaşmasıdır.” (Meinecke, 1970: 103)

Bu bütünlük içerisinde kişiler özgünlüklerini yitirmezler; çünkü her birinin o bütünlük içinde işlevleri, varlık nedenleri vardır. Bu işlevler ve toplulukla kurulan duygusal bütünlükler nedeniyle, bireysel farklılıklar daha üst bir varlık içinde (devlette)

⁸ Romantik siyaset felsefesinde bu kavramlar iç içe geçmiş biçimde, çoğu zaman ise birbirleri yerine kullanılmaktadır. O nedenle çalışmada ortak niteleyici bir kavram olarak devlet kullanılmaktadır.

kaybolmaktadır. Bu varlığı yadsımak, romantiklere göre rasyonel düşüncenin en büyük hatasıdır; çünkü bu bireyle devletin arasını açmakta, kişiyi topluma yabancılaştırmaktadır.

Böylece devletin, Aydınlanma felsefesinin toplum sözleşmecilerinin savduklarının aksine, bireyler dışında bir varlığı olduğunun altı çizilmektedir. Toplum sözleşmecilerine göre: “Devlet, refahlarını daha iyi koruyabilmek için bir araya gelen bireyler toplamıdır. Bu nedenle yöneticilerin görevi, topraklarında yaşayan insanlara mümkün olan en fazla refahı sağlamaktır.” (Kedourie, 1993: 2) Buna karşın romantik anlayışa göre; devlet birtakım çıkarlar için işbirliği yapan bireylerin oluşturduğu yasal düzenlemeden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Devlet, tarihin ve doğanın yarattığı kendine has özgüllükleri olan doğal, organik bir varlıktır. Romantik yaklaşım devletin her ne sebeple olursa olsun araçsallaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Bu araçsallaştırma, gerek refah, gerekse de güvenlik, ya da herhangi bir nedenle olumlanamaz.

Novalis devleti küçültmeye çalışan liberal anlayıştan oldukça uzaktır. “Mevcut devletlerin hatası devleti çok küçük görmeleridir. Oysaki devlet her yerden görünebilir olmalı ve herkes devletle tanımlanmalıdır ve herkes vatandaş olarak tanımlanmalıdır.” (akt. Kohn, 1950: 448) Ona göre devletin güçsüz olduğu durumda, bireylerin sağlam ve güçlü olmaları olanaksızdır.

Alman romantikleri, sınırları belirli bir ideolojik çerçevede tanımlanabilecek temel bir öğretiyi ortaya koymamışlardır. Dağınık bir yapı içerisinde olan bu düşünürlerin öne çıkan ilgileri, siyaset felsefesine yönelmeden var olmak şeklinde tanımlanabileceğinden, somut bir milliyetçilik teorisi geliştirmemişlerdir. Fakat bu bölümde “Alman Romantizminin Üç Hali” başlığı altında incelenen romantizmin epistemoloji, tarih ve birey-toplum ilişkisi anlayışı, bir bütün olarak düşünüldüğünde, Alman romantiklerinin devlete dayalı bir Alman milliyetçiliğinin teorik alt yapısını hazırladıklarını belirtmek yanlış olmaz.

Romantizmin epistemolojik duruşu, evrenin işleyişi içerisinde, bireyin önemini öncelemekle kalmamış, Fichte ile birlikte birey, evrenin işleyişinin tek belirleyicisi

konumuna getirilmiştir. Müller'in fikir (idee) ve kavram (begriff) farkını ortaya koyması ile devleti bir kavram olarak nitelendiren Aydınlanma felsefesine karşı durulmuş, devlete "kendinde bir varlık" atfedilmiştir. Bu temelde romantizmin tarihçiliği ile ulusların özgül koşulları kutsanmış, Almanların Fransa karşısındaki varlıkları meşru bir zemine oturtulmuştur. Böylece Almanların bir millet olarak var olma hakkı, tarihsel bir teoriye doğru evrilmiştir. Romantizmin birey-toplum değerlendirmesi, devlet-millet-toplum bütünlüğü algısını yaratmış ve bu bütünlüğü bir organizmaya benzeterek, ancak birbirleriyle tanımlanabilir olduklarının altı çizilmiştir. Aydınlanma felsefesinin devleti kısıtlayan tavrının aksine, Alman romantizmi bireyi devletle bütünleştirmiş ve bireylerin özgürlük koşullarını aralarındaki uyuma bağlamıştır. Bu üç yaklaşımın sağladığı siyasi tespit ile bir yandan Aydınlanma anlayışının evrenselleştirici duruşuna karşı koyulmuş, diğer yandan ise Fransa'nın hegemonik tavrı karşısından 'Almanlık' yüceltilerek, kültürün değerinin arttırılmasıyla kültüre sahip olan ve onu üreten 'Bildungsbürger'ler yeni yapının merkezinde yerlerini almışlardır.

SONUÇ

Milliyetçilik, özünde de Alman milliyetçiliği, Almanya'nın modern tarihinde hem Almanlar için, hem de Almanya'yı dışarıdan gözlemleyen, Alman gelişiminden etkilenenler açısından son derece önemli bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Almanların sahip olduğu ve klasik Batı Avrupa gelişmesine uymayan birçok özgün karakterlerine bağlı olarak, Alman milliyetçiliğinin anlaşılması ve yorumlanması zor olsa da, bir o kadar da gereklidir. Bu gereklilik Alman tarihinde yaşanan temel dönüşümlerin diğer milletleri de yakından ilgilendirdiği düşünülünce özellikle önemli hale gelmektedir.

Tarihsel bir perspektiften yola çıkarak değerlendirildiğinde, bu önem, ilk olarak Westphalia Barışı'ndan (1648) Viyana Kongresi'ne (1815) kadar Alman çoklu yapısının muhafaza edilmesi çabasında gözlemlenmiştir. Özellikle Fransız Devrimi'nin ardından 'milliyetçi' söylemin tırmanışa geçmesi, Fransa karşısında alınan yenilgiler ve bu yenilgilerin Fransa'nın ulusal nitelikli orduları karşısında alınmış olması, Almanları milliyetçilik konusunu sorgulamaya itmiştir. Diğer yandan, göreceli olarak yavaş da olsa, gelişmekte olan burjuvazinin gümrük tarifeleriyle korunan ulusal bir pazara duydıkları artan ihtiyacı, dönemin temel eğilimi milliyetçilik ile buluşmuş ve Alman Birliği'ne yönelik talebi desteklemiştir. Bu temelde milli ve "tek bir Almanlık" oluşumu yönündeki beklentilerin artması sonucunda, Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, yapısı ve oluşacak Birliğin niteliğine yönelik tartışmalar önemli hale gelmiştir.

Alman İmparatorluğu'nun I. Wilhelm aracılığıyla Bismarck'ın önderliğinde kurulması (1871) ile birlikte, Almanların bütünlüklü bir yapı şeklinde dünya siyasetinde etkinlik ve belirleyicilik göstermek istemesi ve bu doğrultuda batı Avrupa örneklerine kıyasla geç gelişen Alman milliyetçiliğinin tırmanışı çerçevesinde, Alman milliyetçiliği Birinci Dünya Savaşı'nın hazırlayıcısı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı' ardından 1919 yılında imzalanan Versay Antlaşması ile "savaş suçlusu" olarak belirlenen Almanya'nın ağır yükümlülükler altına girmesi ile iç politikada bir dönüşüme ve radikalleşmeye neden olmuştur. Versay Antlaşması'nın bedeli Alman iç siyasetinde 'günah keçisi' olarak ilan

edilen ‘Yahudi’lere ödetilmesi sonucunda, “soykırım” Alman ırkçı-milliyetçiliğinin en açık tezahürü olmuştur. 1871’de ‘Küçük Almanya’ ihtimalinin gerçekleşmesini Alman “ülkeleri” açısından tamamlanmamış bir proje olarak değerlendiren Nasyonal Sosyalizm’in bunu başarmak ve Almanları “hak ettikleri” konuma taşımak üzere, 1933 yılında iktidara gelmesiyle, İkinci Dünya Savaşı’na giden yolun hazırlandığı bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından oluşan Soğuk Savaş döneminde Alman topraklarının iki blok arasındaki ideolojik mücadelenin etki alanı haline gelmesi ve bu doğrultuda Alman topraklarının bölünmesi, Alman milliyetçiliği açısından tekrar tartışmalı bir konu olarak siyasal alanda yer almıştır. Son olarak günümüzde de özellikle Alman iç siyasetinin çözmeyi beklediği bir sorun olarak duran misafir işçilerin topluma entegre olmalarına yönelik tartışmalar ve özellikle Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından yeni ‘günah keçileri’ ilan edilen yabancılara karşı yürütülen, klasik ırkçılıktan farklı şekilde yok etmeye değil kenara itmeye yönelik, yeni-ırkçılık (Balibar:2007), günümüzde de Alman milliyetçiliğinin güncelliğini koruyan tartışma konuları olarak karşımızda durduğu söylenebilir.

Açık şekilde görüldüğü gibi, Alman milliyetçiliği özellikle Fransız Devrimi’nden itibaren Avrupa’yı şekillendiren birçok gelişmenin odağında yer almış, hatta bu gelişmeleri belirleyici bir unsur olabilmıştır. Bu nedenle çok farklı alanlarda ‘Alman milliyetçiliği’ konusuna yönelik duyulan yoğun ilgi oldukça doğaldır. Özellikle Nasyonal Sosyalizm iktidarında yürütülen ‘Yahudi soykırımı’ akademiden, sanata kadar birçok alanda ‘popüler’ olarak nitelendirilebilecek ilgi odağı olma özelliğini korumaktadır. Bu ilgi, Alman milliyetçiliği üzerine yapılan çalışmalarda Nasyonal Sosyalizm’e atıfları kaçınılmaz hale getirmektedir. Milliyetçilik tartışmalarında, ama özellikle Alman milliyetçiliği analizlerinde Nasyonal Sosyalizm özgünlüğünün önemi asla yadsınmasa da, bu çalışmada benimsenen temel ilke, Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkış koşullarının ve bu koşullar tarafından şekillendirilen temel niteliklerin çerçevesi çizilmeksizin Nasyonal Sosyalizm’i değerlendirmenin yanlış, en azından eksik olduğudur. Bu nedenle çalışma temel olarak analiz odağını Fransız Devrimi’nden (1789) Alman Birliği’nin sağlanmasına (1871) kadar olan dönemde Alman milliyetçiliğinin oluşum ve ‘kültür-millet’ söylemi etrafında karakterini kazanması olarak sınırlamıştır.

Avrupa'da yaşanan endüstri devrimi, burjuva toplumunun oluşumuna hizmet etmiş, Fransız Devrimi ve 1848 Devrimleri ile ifadesini bulan siyasi devrimler ise burjuva toplumunun varlığının devamını sağlayan değerleri siyasal olanın temeli haline getirmiştir. Bu dönüşümü mümkün kılan olgu, burjuvazi ile 'sıradan' halkın etrafında buluşabildikleri eşitliğin sağlanabilmesine yönelik bir talep ve bu çerçevede 'milli' bir program etrafında toplanabilme olmuştur. Kısacası, ekonomik çıkarlarını kollayan burjuvazi ile halk yığınlarının eski rejimin (ancient regime) imhası için kurdukları ittifak, mutlak yönetimlerin sonunu hazırlamış, 'millet' söylemi ise bu programın en önemli aracı haline gelmiştir.

'Milli' gelişme, özellikle Batı Avrupa örneklerinde burjuvazi üzerinden yaşanırken, Alman toplumsal yapısında bu dönüşüme denk gelen tarihsel süreçte 'Besitzbürgertum' denilen mülk sahibi burjuvazinin herhangi bir siyasi faaliyete katılmayacak kadar güçsüz ve dağınık olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla böyle bir dönüştürücü güç potansiyelleri bulunmamaktadır. Aynı dönemde aydınlanmış monarkların eğitime destek vermeleriyle üniversite sayısı artmış, "sıradan insanlar" arasında üniversiteye gidiş oranı yükselmiştir. Ne var ki, bu gelişmeyle bir tezat oluşturur şekilde, Aydınlanma değerleri teorik olarak arzulanan eğitimin sağlanması için olanaklar sunmuş olsa da, pratikte Alman toplumunda var olan durağan yapıyı kıramamıştır. Bu çelişki, Batı Avrupa'da burjuvazinin üstlendiği 'milli' dönüştürücü rolü üstlenen ve 'Bildungsbürger' olarak adlandırılan eğitilmiş, fakat yükselemeyen grubu oluşturmuştur.

Çalışmanın ana teması Alman milliyetçiliğinin, Fransız Devrimi ardından gelen Fransız karşıtı ve taraftarı güdüler arasında bir gel-git şeklinde tanımlanabilecek eğilimle oluştuğudur. Çalışmada bu eğilim, siyasal gelişmeler ve romantizm olmak üzere iki bağlamda incelenmiştir. Siyasal olarak ele alınan düzlemde Fransa'yla başa çıkabilmenin temel amaç olduğu durumlarda, Fransa'nın yöntemlerini kullanma zorunluluğu bir çelişki olarak belirmektedir. Romantizmin egemen olduğu dönemde ise Alman düşünürlerinin Aydınlanmanın temel kabullerine hangi noktalarda karşı durduğu ortaya konulmuş, epistemoloji, tarih anlayışı ve birey-toplum ilişkisi altında incelenerek bunların bir bütün halinde Alman milliyetçiliğini ne şekilde oluşturduğu irdelenmiştir.

Bu çalışmadan edinilen sonuç şu şekilde özetlenebilir: Fransa ve Aydınlanma karşıtlığı ile birlikte bunlardan türeme, karakterini bunlardan kazanma ve onun ilkelerine hayranlık duyma durumu, Alman milli yapısında önem kazanmaktadır. Çalışmanın temeline hakim olan önerme doğrultusunda 'Bildunsbürger' tarafından ele alınan ve yaratılan 'millet', Aydınlanma değerlerine karşı değil, bilakis onun ürünü iken, milletin devlet odaklı niteliği romantik siyaset felsefesinin ona kattıklarıyla Aydınlanma anlayışına taban tabana zıt olmuştur. 'Millet' ihtiyacı, Fransa ve Aydınlanma etkisiyle oluşmuş ama 'millet'in niteliği bunlara bir karşı duruşla şekillenmiştir.

Alman örneğinde milli dönüşümü sağlayan toplumsal kesim, tamamen Aydınlanma felsefesinin ürünü olan, eşitliği savunan, yetenekle ve akılla yükselme gibi değerleri benimseyen kişilerden oluşmaktadır. Batı Avrupa'da milliyetçi söylem, ekonomik çıkarlarını kollayan bir burjuvazi tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır. Temelde burjuvazi değerleriyle şekillenen Aydınlanmanın 'devlet' anlayışı, toplum sözleşmesi teorileriyle devleti, bireylerin toplamından oluşan bir 'araç' olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan Almanya özelinde böyle bir burjuvazi yerine, ekonomik çıkarları göreceli güçsüz olan 'Bildungsbürger' özellikle Fransa karşısında Almanlığı korumak adına milliyetçi söylemi benimsemiş ve kendisini 'devlet' içerisinde konumlandırmıştır. Toplum sözleşmesi teorilerinden farklı şekilde devleti bir 'araç' olarak değil, 'amaç' olarak değerlendirip, onun kısıtlanmasından ziyade kendilerinin hâlihazırda sahip olduğu 'kültür'le şekillenmesini istemişlerdir. Bildunsbürger'ler bu yolla sosyal konumlanıştaki adaletsizliği çözmeyi ummuşlardır. Yalnızca kendilerinin sahip olduğu 'Kültür'ü millet oluşumundaki belirleyici haline getirerek kendilerini tasavvur ettikleri milletin merkezine yerleştirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. Ali. (2005), *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge yayınları: Ankara.
- Ağaoğulları, M. Ali. (2006), *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge yayınları: Ankara.
- Anderson, Benedick. (2007). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları: İstanbul.
- Avraham, Doran. (2008). "The Social and Religious Meaning of Nationalism: The Case of Prussian Conservatives 1815-1871", [Milliyetçiliğin Sosyal ve Dini Anlamları: Prusya Muhafazakarları Örneği 1815-1871]. *European History Quarterly* 38, s.525-550, Sage.
- Balibar, Etienne. Immanuel Wallerstein. (2007). *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*. (N. Ökten, Çev.). Metis Yayınları: İstanbul.
- Beiser, Frederick C. (1992) *Enlightenment, Revolution and Romanticism, The Genesis of Modern German Political Thought, 1790-1800*. Harvard.
- Berdahl, M. Robert. (1972). "New Thoughts on German Nationalism" , [Alman Milliyetçiliğine Dair Yeni Düşünceler.]. *The American Historical Review* 77/1, s.65-80, American Historical Association.
- Berlin, Isaiah. (2001). *The roots of romanticism*, Princeton University Press, New Jersey.
- Breuilly, John. (1996). 'Approaches to Nationalism'. G. Balakrishnan (Ed.), iç.:

Mapping the Nation, (s.146-175), Verso: Londra,

- Breuilly, John. (1990). "Nation and Nationalism in Modern German History"
[Modern Alman Tarihinde Millet ve Milliyetçilik]. *The History Journal*
33:3 September: s.659-675, Cambridge University Press.
- Breuilly, John. (1994). *Nationalism and the State*, University of Chicago Press.
- Breuilly, John der. (2001). *19th Century Germany Politics, Culture and Society, 1780-1918*, Arnold.
- Brose, Eric D. (1997). *German History, 1789-1871: from the Holy Roman Empire to the Bismarckian Reich*, Berghahn Books.
- Bruford, W.H. (1978). *Germany in the eighteenth century: The social background of the literary revival*, Cambridge University Press., Londra
- Buse K. Dieter, Doerr C. Juergen. (1985) *German Nationalism A Bibliographic Approach*, Canadian Review of Studies in Nationalism.
- Der. Blackburn, David; Evans Richard J. (1991) *The German Bourgeoisie*,
Routledge.
- Der. Guibernau, Montserrat; Hutchinson, John; *Understanding Nationalism*,
2001, Polity Press
- Der. Schulze, Hagen. (1987); *Nation Building in Central Europe*, Berg.
- Eichner, Hans. (1982). "The Rise of Modern Science and the Genesis of Romanticism",
[Modern Bilimin Yükselişi ve Romantizmin Ortaya Çıkışı]. *PMLA* 97:1
January: s. 8-30, Modern Language Association.

Gellner, Ernest. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, (G.G. Özdoğan, B. Ersanlı, Çev.) İnsan Yayınları: İstanbul

Goethe, Johann Wolfgang. (2009). *Genç Werther'in Acıları*, (N. Ünler, Çev), Can Sanat Yayınları: İstanbul.

Gray, W. Marion. (1986). "Prussia in Transition: Society and Politics under the Stein Reform Ministry of 1808" [Dönüşüm İçindeki Prusya: 1808 Stein Reform Yönetiminde Toplum ve Siyaset.]. *Transactions of the American Philosophical Society*, 76:1, s. 1-175, American Philosophical Society.

Greenfeld, Liah. (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Harvard University Press.

Hammen, Oscar J. (1946). "The failure of an Attempted Franco- German Liberal Rapprochement 1830-1840" [1830-1840 Arasındaki Alman Fransız Liberal Uzlaşmasının Yenilgisi.] *The American Historical Review* 52:1 October: s. 54-67, American Historical Association.

Hayes, Carlton. (1927). "Contributions of Herder to the Doctrine of Nationalism" [Herder'in Milliyetçilik Doktrinine Katkıları.]. *The American Historical Review*, 32:4 July: s. 719-736, American Historical Association.

Hobsbawm, Eric. (2008). *Devrim Çağı 1789-1848*, (B. S. Şener, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara.

Hobsbawm, Eric. (2000). *Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*, (O. Akınhay, Çev.) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Hobsbawm, Eric. (2009). *Sermaye Çağı 1848-1875*, (B. S. Şener, Çev.) Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Kant, Immanuel. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, (A. Yıldırım, Çev.) İdea Yayınevi:İstanbul.
- Kant, Immanuel. (1996). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (M.Tuncay, Çev.), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Kedourie, Elie. (1993). *Nationalism*, Blackwell.
- Kohn, Hans. (1949). "Arndt and The Character of German Nationalism", [Arndt ve Alman Milliyetçiliğinin Karakteri.]. *The American Historical Review*, 54:4 July: s.787-301, American Historical Association.
- Kohn, Hans. (1967). *Prelude to Nation States: The French and German experience, 1789-1815*, Van Nostrand
- Kohn, Hans. (1950). "Romanticism and the Rise of German Nationalism" [Romantizm ve Alman Milliyetçiliğinin Yükselişi] *The Review of Politics*, 12:4 October: s. 443-472, Cambridge University Press.
- Kohn, Hans. (1951). "The eve of German Nationalism" [Alman Milliyetçiliğinin Başlangıcı.]. *Journal of the History of Ideas*, 12:2 April:s. 256-284, University of Pennsylvania Press.
- Liakos, Antonis. (2008). *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Ulusu Nasıl Tasavvur Etiler?*, (M. Erol, Çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Levi Faur, David. (1997). "Friedrich List and the Political Economy of the Nation States", [Friedrich List ve Ulus Devletin Ekonomi Politikası.]. *Review of International Political Economy*, 4:1 spring: s. 154-178, Taylor, Francis Ltd.

- Levinger, Matthew. (2000). *Enlightened Nationalism: The Transformation of Prussian Political Culture, 1806-1848*, Oxford.
- Llobera, Josep. (2007). *Modernliğin Tanrısı, Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, (E. Akman, Çev.), Ebru Akman, Phoenix Yayınevi, Ankara
- Lougee, W. Robert. (1959). "German Romanticism and Political Thought", [Alman Romantizmi ve Siyasi Düşünce.]. *The Review of Politics* 21:4 October: s. 631-645
- Meinecke, Friedrich. (1970). *Cosmopolitanism and the National State*, (R. B. Kimber, Çev.). Princeton University Press., New Jersey.
- Moore, Barrington JR. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Ş. Tekeli, A. Şenel, Çev.). İmge Kitabevi, Ankara.
- Nairn, Tom. (2003). *The Break up of Britain*. Common Ground Pub.:Australia
- Ökten, H. Kaan. (2006) "Siyasal Tarih ile Felsefenin Kesişim Noktası: Fichte'nin Alman Ulusuna Söylevler'i". G. Ateşoğlu (Haz.) *Alman İdealizmi I, Fichte*, (s.401-428). Doğu-Batı Yayınları: Ankara,
- Özkırmılı, Umut. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Porter, Cecelia Hopkins. (1977). "The 'Rheinlieder' Critics: A Case of Musical Nationalism" ['Ren Şarkıları' Değerlendirmesi: Müzikal Milliyetçilik Örneği.] *The Musical Quarterly* 63:1 January: s.74-89.
- Sander, Oral. (2006). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Schelling, F.W.J. (2006) "Kant- Fichte, Transzendental idealizm sistemi". G.

Ateşoğlu (Haz.) *Alman İdealizmi I, Fichte*, (s. 498-521). Doğu-Batı Yayınları: Ankara,

Schulze, Hagen (1994). *States, Nations and Nationalism*, 1994, Blackwell

Schulze, Hagen. (1991) *The course of German Nationalism from Frederick the Great to Bismarck*, Cambridge press.

Sheehan, James J. (1989). *German History 1770-1866*, 1989, Clarendon Press, Oxford

Simon, M. Walter. (1954) "Variations in Nationalism during the Great Reform Period in Prussia" [Prusya'daki Büyük Reform Dönemi Süresince Milliyetçilik Varyasyonları.] *The American Historical Review* 59:2 January: s.305-321, American Historical Association.

Smith, Anthony. (2007). *Nationalism-theory, ideology, history*, Polity

Thomson, David. (1990). *Europe Since Napolyon*, Penguin Books, London.

West, David. (2005) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (A. Cevizci, Çev.), Paradigma Yayıncılık: İstanbul.

Whitton, J. Brian. (1988). "Herder's Critique of the Enlightenment: Cultural Community versus Cosmopolitan Rationalism" [Herder'in Aydınlanma Eleştirisi: Kültürel Toplum Karşısında Kozmopolit Rasyonellik.]. *History and Theory* (s.146-168). 27:2 May: Blackwell.

http://www.germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=149

